

Pojkars och flickors psykiska hälsa i skolan: en kunskapsöversikt

Mara Westling Allodi

*Rapport IX
från Delegationen för jämställdhet i skolan*

Stockholm 2010

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2010:79

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-598 191 91
Ordertel: 08-598 191 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss. Hur och varför. Statsrådsberedningen (SB PM 2003:2, reviderad 2009-05-02)
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som ska svara på remiss.
Broschyren är gratis och kan laddas ner eller beställas på
<http://www.regeringen.se/remiss>

Textbearbetning och layout har utförts av Regeringskansliet, FA/kommittéservice.

Tryckt av Elanders Sverige AB
Stockholm 2010

ISBN 978-91-38-23467-9
ISSN 0375-250X

Förord

Skolan ska erbjuda alla elever en bra miljö för lärande och utveckling. Men skolan eller skolmiljön kan i en del fall dessvärre även bidra till att barn och ungdomar mår dåligt eller blir sjuka. Enskilda elever, oavsett kön, påverkas på olika sätt av olika faktorer i skolan och skolmiljön. För gruppen flickor och pojkar finns dock genomsnittliga skillnader i hur och i vilka åldrar symtom på psykisk ohälsa kommer till uttryck. Kunskap om skolans inverkan på flickors och pojkars psykosociala hälsa ger förutsättningar för en bra skola för alla barn, och är också en viktig jämställdhetsfråga.

Denna rapport är en kunskapsöversikt över forskning om skolfaktorerers inverkan på flickors och pojkars psykosociala hälsa. Kunskapsöversikten har sammanställts av docent Mara Westling Allodi, verksam vid Specialpedagogiska institutionen, Stockholms universitet, med medverkan av professor emerita Siv Fischbein och professor Jan-Eric Gustafsson. I anslutning till denna rapport publiceras även rapporten *Skolan och ungdomars psykosociala hälsa* (SOU 2010:80).

Rapporten ingår i en serie av forskarrapporter från DEJA. Syftet med DEJA:s forskarrapporter är att bidra med ny kunskap samt sammanställa och sprida kunskap och därigenom stimulera diskussionen om jämställdhet och genus i skolan. Författarna står själva för innehållet i rapporterna.

Ytterligare information om vår delegation finns på webbplatsen www.jamstalldhetiskolan.se.

DEJA – Delegationen för jämställdhet i skolan (U 2008:08)

Anna Ekström
Ordförande

I DEJA:s rapportserie har tidigare publicerats:

Rapport	Titel
---------	-------

I	<i>Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i historia</i>
(SOU 2010:10)
II	<i>Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i samhälls-
kunskap</i> (SOU 2010:33)
III	<i>Kunskap som befrielse? En metaanalys av svensk forskning
om jämställdhet och skola 1969–2009</i> (SOU 2010:35)
IV	<i>Svensk forskning om jämställdhet och skola 1969–2009.
En bibliografi</i> (SOU 2010:36)
V	<i>Könsskillnader i skolprestationer – idéer om orsaker</i>
(SOU 2010:51)
VI	<i>Biologiska faktorer och könsskillnader i skolresultat</i>
(SOU 2010:52)
VII	<i>Pojkar och skolan: Ett bakgrundsmaterial om ”pojkkrisen”</i>
(SOU 2010:53)
VIII	<i>Barns perspektiv på jämställdhet i skola. En kunskaps-
översikt</i> (SOU 2010:66)

Innehåll

1	Bakgrund	7
2	Syfte.....	8
3	Metod: Litteratursökning och kartläggning	9
3.1	Beskrivning av sökprofiler.....	9
3.1.1	Definition av psykisk hälsa	9
3.1.2	Definition av skolfaktorer.....	11
3.1.3	Deltagare	12
3.1.4	Design.....	12
3.1.5	Kriterier för exkludering	12
3.1.6	Kriterier för inkludering.....	13
3.2	Sammanfattning av resultat från den generella systematiska översikten	13
3.3	Identifiering av artiklar relevanta för frågor om jämsliddhet	17
4	Skola och psykisk hälsa för pojkar och flickor: en syntes av forskning.....	19
4.1	Genus- och könsskillnader i psykisk hälsa	19
4.2	Genomgång av litteraturen.....	24
4.3	Relationer med lärare.....	26

4.4	Kamratrelationer för pojkar och flickor i skolan	33
4.4.1	Kamratmobbing i skolan.....	33
4.4.2	Sociala relationer.....	36
4.5	Det psykosociala klimatet i skolan	40
4.6	Förskola och skolstart	45
4.7	Skolsvårigheter, självuppfattning och depression.....	48
4.8	Skolsvårigheter och externaliserande symptom.....	56
4.9	Skolprestationer och psykisk hälsa	63
5	Diskussion	77
5.1	Huvudresultat, tendenser och processer	77
5.2	Implikationer.....	82
	Referenser	97
	Referenser i den narrativa syntesen.....	97
	Övriga referenser	102
	Bilaga 1 Ordlista.....	109
	Bilaga 2 Litteratursökningar	111

1 Bakgrund

Denna rapport är en litteraturöversikt av forskning som behandlar relationer mellan psykisk hälsa och skola med ett särskilt fokus på frågor om pojkars och flickors erfarenheter i skolans miljö. Litteraturöversikten har genomförts på uppdrag av Delegationen för Jämställdhet i skolan under våren och sommaren 2010 av Mara Westling Allodi med medverkan av Siv Fischbein och Jan-Eric Gustafsson.

Litteraturöversikten är en fördjupad analys som har genomförts på en databas av artiklar som har upprättats inom ramen för ett projekt med systematiska litteraturöversikter som har genomförts mellan 2008 och 2010 av en arbetsgrupp på uppdrag av Kungliga Vetenskapsakademien (Gustafsson, Allodi, Alin-Åkerman, Eriksson, Eriksson, Fischbein, Granlund, Gustafsson, Ogden, Persson, 2010a). Det är nödvändigt att även här ge en beskrivning av den tidigare genomförda systematiska genomgången av forskningslitteraturen, eftersom den fördjupade analys som denna översikt utgör har genomförts på det urval av artiklar som skapades genom denna systematiska process.

En sammanfattande beskrivning av projektet "School, learning and mental health" presenteras i texten nedan. För en mer omfattande beskrivning hänvisas till den fullständiga översikten.

Huvudsyftet med den tidigare genomförda litteraturöversikten var att svara på följande frågeställningar: Vilka är orsakssambanden mellan psykisk hälsa och skolresultat och lärande? Hur är dessa relationer påverkade av andra faktorer: som individuell bakgrund och erfarenheter och faktorer i skolans miljö?

Översikten bestod av en beskrivande kartläggning av forskningsfältet som har behandlat dessa frågor (mapping) och av en fördjupad syntes av en del av denna forskning som har behandlat

mer specifika frågor. Översikten innehöll också en litteraturöversikt av kvalitativa svenska studier.

Litteratursökningarna och den tidigare litteraturgranskningen genomfördes av en arbetsgrupp som bildades 1 augusti 2008 och som slutförde arbetet i mars 2010. Projektgruppen bestod av: Jan-Eric Gustafsson (ordförande), Professor of Education, University of Gothenburg.

Mara Westling Allodi (projektledare), Associate professor of Special Education, Stockholm University.

Britta Alin Åkerman, Professor em. of Special education Stockholm University.

Charlie Eriksson, Professor of Public health, Örebro University.

Lilly Eriksson, PhD, Public Health Planning Officer, Swedish National Institute of Public Health

Siv Fischbein, Professor em. of Special Education, Stockholm University.

Mats Granlund, Professor of Psychology, Professor of Disability Studies, Jönköping University.

Per Gustafsson, MD, Associate professor of Child and Adolescent Psychiatry, Linköping University.

Sofia Ljungdahl, PhD, Public Health Planning Officer, Swedish National Institute of Public Health.

Terje Ogden, Professor of Educational Psychology, Director of Research, Atferdssenteret, Norway (fram till oktober 2009).

Roland S. Persson, Professor of Educational Psychology, Jönköping University (fram till augusti 2009).

2 Syfte

Syftet med denna översikt är att belysa forskning om skolfaktorers inverkan på flickors och pojkars psykosociala hälsa. Utgångspunkten för kunskapsöversikten är litteraturmaterialet som utgjorde grunden för en systematisk översikt om skola, lärande och barns psykiska hälsa (Gustafsson et al. 2010a). Detta litteraturmaterial, som är resultat av ett systematiskt genomfört urval, analyseras och sammanställs med särskilt fokus på frågor som har relevans för jämställdheten i skolan. Ett annat syfte är att analysera vilken betydelse dessa resultat kan ha i det svenska samhället och dess skolsystem.

3 Metod: Litteratursökning och kartläggning

Kapitlet beskriver procedurerna för litteratursökningarna, den efterföljande systematiska granskningen av den samlade litteraturen och kartläggningen av de artiklar som inkluderades i slutet av urvalsprocessen. Denna redovisning är nödvändig för att få en bild av det systematiska arbete som har föregått analysen.

3.1 Beskrivning av sökprofiler

Litteratursökningarna påbörjades med definitionen av de centrala begreppen och precisering av strategierna som skulle användas.

3.1.1 Definition av psykisk hälsa

Området psykisk hälsa och ohälsa är komplext och alla begrepp är inte definierade på ett entydigt sätt. Gruppen tog som utgångspunkt definitionen föreslagen av WHO (2003, 2005). Barn och ungdomars psykiska hälsa definieras där *som förmågan att uppnå och behålla ett optimalt välbefinnande och sätt att fungera psykologiskt*. Denna förmåga är relaterad till de psykologiska och sociala kompetenserna som etableras. Barn och ungdomarnas psykiska hälsa inkluderar självkänsla, känsla av att ha en trygg identitet och att vara en värdefull person; tillgång till sunda sociala relationer med andra, förmåga att vara aktiv och produktiv och kapabel att utvecklas, samt förmågan att växa genom att utnyttja utvecklingsmöjligheter och utmaningar samt kulturella resurser.

Barn och ungdomars psykiska problem kan uttryckas på olika sätt och på flera områden. En psykisk sjukdom eller psykisk störning diagnostiseras när ett mönster av symptom och tecken identifieras som innebär hinder för barnets psykologiska och sociala fungerande och som uppfyller de kriterier och definitioner av psykiska problem som finns beskrivna i internationella system av klassifikationer: the International Classification of Disease, version 10 (ICD-10, WHO, 1992) eller Diagnostic and Statistical Manual IV (DSM-IV, American Psychiatric Association, 1994).

En grundläggande distinktion görs mellan internaliserande (internalising) och externaliserande beteendeproblem (externalizing). Under benämningen externaliserande problembeteenden ingår beteende- och uppförandestörning, aggressivitet, regelbrytande och anti-socialt beteende. Det är beteenden som associeras till negativa känslor och beteenden som riktas mot andra: ilska, aggressivitet, rädsla. Förekomsten av dessa problem varierar mellan 2 % och 15 %, beroende på hur dessa problem definieras (Hinshaw, 1992). I vissa definitioner ingår under externaliserande problem enbart anti-sociala beteenden, medan det i andra definitioner ingår även hyperaktivitet och problem med uppmärksamhet.

Med internaliserande problembeteenden avses emotionella, känslomässiga problem som uttrycker sig som oro och depression. De negativa känslorna är riktade mot individen själv och inte mot andra. Psykosomatiska symptom (huvudvärk, magont) betraktas också som en form av internaliserande problematik.

Det är också viktigt att uppmärksamma positiva aspekter av psykisk hälsa som består av emotionellt, psykologiskt och socialt välbefinnande. Indikatorer och begrepp avseende/positiv psykisk hälsa är dock inte lika tydligt definierade som symptomen för psykisk ohälsa. Indikatorer som används på individnivå omfattar begrepp som känsla av delaktighet, självuppfattning, självvärdering, självkänsla, engagemang, självbestämmande, autonomi, kontroll och livskvalitet. WHO (2005) rekommenderar att trygga och stödjande miljöer för sociala relationer och för lärande, där barns förmågor och prestationer bejakas och uppskattas kan betraktas som indikatorer av positiv psykisk hälsa på organisationsnivå. I denna rapports definition av psykisk hälsa betraktas dock dessa aspekter som aspekter av skolans pedagogiska miljö och de inkluderas inte i definitionen av psykisk hälsa. Begrepp som beskriver psykisk hälsa identifierades i fyra huvudområden:

- Internalising symptoms: anxiety, depression, self-harm.
- Externalising symptoms: hyperactivity and concentration problems, conduct disorders.
- Other psychiatric symptoms.
- Positive aspects of mental health.

3.1.2 Definition av skolfaktorer

Definitionen av skolfaktorer relevanta att undersöka har gjorts med utgångspunkt i tidigare forskning som har givit indikationer på vilka egenskaper i lärandemiljöer som bäst lyckas i att introducera ungdomar till vuxenlivet och att motverka de negativa effekterna av bakgrundsfaktorer (Rutter, Maughan, Mortimore, & Ouston, 1979; Rutter & Maughan, 2002). De skolor som lyckas bäst är inte miljöer där det råder hård disciplin, utan undervisningsmiljöer där eleverna känner sig uppskattade och stimulerade. En trevlig miljö, elevers möjlighet att känna sig delaktiga, betoning av lärande, med realistiska och adekvata målsättningar, och lärarnas positiva förväntningar på eleverna är faktorer som återfinns i framgångsrika skolor. Även skolans ethos, de värderingar och normer som inspirerar skolans pedagogiska arbete och handlande i skolan har en stor betydelse.

Definitionen av skolfaktorer inkluderar olika aspekter av lärandemiljön som har visat sig vara betydelsefulla: skolklimat, relationer med lärare, och relationer mellan elever. Vi inkluderar också en mängd begrepp som handlar om olika aspekter av lärande i skolan, samt organisatoriska aspekter.

Åtta kategorier av indikatorer för faktorer i utbildnings-situationen identifierades. De är strukturerade från mikro- till makronivå, enligt en modell som är inspirerad av Bronfenbrenners (1999, 2000) "bio-ecological model" och var och en av dem representerades av stora mängder av termer och synonymer vid genomförandet av litteratursökningarna.

- *Factors related to individual activity, results, learning:* achievement, results; teaching, instruction, teaching methods; curriculum goals, teacher behaviours, independent work, homework, test, grades, assessment, summative evaluation, curriculum based assessment, national standards, high stakes, and minimum competency testing.
- *Factors related to grouping of students:* selection, ability grouping, big-fish-little-pound effect, tracking system, elite classes, and age-mixed groups.
- *Factors related to special provisions:* special education, individual plans, special education, inclusive education, referrals, labelling.

- *Factors related to individual failure:* school failure, drop out, truancy, school absenteeism, risk factors, perceived stress, and adjustment.
- *Factors related to relationships:* Relations teacher-student, relations with peers; Relations in school (climate, connectedness, belonging); bullying, victimization, violence, harassment in educational settings.
- *Factors related to school organisation:* organisation, leadership; management, administration, funding, accountability systems.
- *Factors related to characteristics of the educational system:* rules, reward, discipline or punitive systems, grade transition.
- *Factors related to changes in the educational system:* reforms, effects of reforms and changes.

3.1.3 Deltagare

För att bli inkluderade skulle studierna undersöka barn och ungdomar mellan 2 och 19 års ålder, som vistades i utbildningssituationer som kunde variera från förskola upp till gymnasieskola.

3.1.4 Design

Studierna som inkluderas är empiriska studier, samt meta-analyser och systematiska översikter. Studier med longitudinell design betraktades som särskilt intressanta, men detta var inte ett specifikt krav för inkludering.

3.1.5 Kriterier för exkludering

Studier som redovisade interventionsstudier exkluderades, eftersom de var föremål för en annan översikt som genomfördes parallellt av en annan grupp av forskare (SBU, 2010). Studier som huvudsakligen handlade om missbruk exkluderades också. Andra studier som exkluderades var de där deltagarna var enbart barn och ungdomar med en diagnos.

3.1.6 Kriterier för inkludering

Forskningsrapporter publicerade på engelska i *peer-reviewed* tidskrifter inkluderades.

När sökningarna genomfördes applicerades ingen begränsning när det gäller publiceringstid. I den följande fasen, blev endast referenser publicerade mellan 1999–2009 inkluderade i abstraktgranskning och fulltextgranskning.

3.2 Sammanfattning av resultat från den generella systematiska översikten

Flera detaljerade uppgifter om den tidigare granskningen av artiklar är tillgängliga i bilagan på s. 107. De detaljerade litteratursökningar är tillgängliga som webbdokument (Gustafsson et al. 2010b). Innan den specifika översikten med fokus om jämställdhet i samband med barn och ungdomars psykiska hälsa i skolan, ges en kort sammanfattning av den tidigare genomförda litteraturgenomgången där syftet var att belysa generella processer och möjliga kausala samband mellan lärande och psykisk hälsa. Dessa generella resonemang och slutsatser kan dock även vara intressanta för denna rapport, även om vi har andra frågor att fokusera på.

Relationer mellan skolprestation och psykisk hälsa: en narrativ syntes

Ett syfte med den systematiska översikten som genomfördes tidigare var att göra en syntes av resultaten kring effekter av skolprestation på psykisk hälsa, och av effekter av psykisk hälsa på skolprestation. Tidigare forskning har visat på samband mellan skolmisslyckande och psykisk ohälsa, men det finns flera tänkbara förklaringar av vad som ligger bakom dessa samband. En möjlig förklaring kan vara att skolmisslyckande leder till psykisk ohälsa; en annan kan vara att psykisk ohälsa leder till skolmisslyckande; och åter en annan kan vara att både skolmisslyckande och psykisk ohälsa orsakas av en gemensam bakomliggande faktor. Kartläggningen av forskningen hade visat på att det fanns ett relativt stort antal undersökningar som undersökte relationer mellan skolprestation och psykisk hälsa, så det bedömdes vara meningsfullt att genomföra en djupare analys i form av en så

kallad narrativ syntes, där resultat från olika studier relateras till varandra. Eftersom förutsättningarna för slutsatser om orsakssamband är bättre i undersökningar med longitudinell design än i många andra undersökningsuppläggningar valdes enbart sådana undersökningar ut. Vidare valdes undersökningar som bedömts ha hög relevans, och ytterligare ett krav var att studien skulle ha som syfte att studera relationer mellan skolprestation och psykisk hälsa. Dessa inklusionskriterier uppfylldes av 180 av de 471 undersökningar som ingick i fulltextgranskningen.

För dessa 180 studier genomfördes ytterligare relevans- och kvalitetsbedömningar, och ett detaljerat dataextraktionsprotokoll fylldes i. Protokollet för varje studie fylldes i av en bedömare, men kontrollerades av ytterligare minst en bedömare. För att en studie skulle inkluderas i den narrativa syntesen krävdes att det skulle finnas en initialmätning av utfallsvariabeln, och att studien på grundval av informationen i dataextraktionen bedömdes ha hög relevans och hög kvalitet. Sammanlagt 51 undersökningar av de 180 uppfyllde dessa krav och utgjorde grund för den narrativa syntesen.

Syntesen består av två huvuddelar. I den ena behandlas effekter av skolprestation på psykisk hälsa, och där undersökningarna huvudsakligen grupperats efter olika nivåer inom utbildningssystemet. I den andra delen behandlas effekter av psykisk hälsa på skolprestation, och i denna del är undersökningarna grupperade efter olika aspekter på psykisk hälsa. En huvudslutsats är att skolprestation och psykisk hälsa påverkar varandra ömsesidigt. Den narrativa syntesen ger också underlag för en lång rad mer konkreta slutsatser vilka sammanfattas nedan.

Slutsatser

På grundval dels av kartläggningen av forskning om skola, lärande och psykisk hälsa, dels av de två fördjupade översikterna kan följande slutsatser dras:

- Omfattningen av forskning som undersöker relationerna mellan olika aspekter av skola och psykisk hälsa är begränsad och i synnerhet gäller detta forskning som undersöker organisationsfaktorer och undervisningsfaktorer, aktiviteter, läroplaners utformning, resurser, specialpedagogiskt stöd, och olika former av betyg och bedömning.

- Tidiga svårigheter i skolan och i synnerhet läs- och skrivsvårigheter orsakar internaliserande och externaliserande psykiska problem.
- Svårigheter i skola och psykiska problem tenderar att vara stabila över tid.
- Skolrelaterade hälsoproblem tenderar att minska när eleverna börjar på gymnasiet och får tillgång till nya områden av aktiviteter, roller och valmöjligheter.
- Att genomföra stora ansträngningar utan att detta leder till resultat är relaterat till utvecklingen av depression.
- Problem i skolan med skolresultat och prestationer orsakar internaliserande symptom för flickor under tonåren.
- Det finns samband mellan olika typer av psykiska problem och de är också relaterade till ett brett spektrum av somatiska och psykosomatiska symptom.
- Internaliserande och externaliserande psykiska problem har negativa effekter på skolprestationer genom mekanismer som är delvis ålders- och genusspecifika.
- Kompetenser och prestationer i skolan är relaterade till psykisk hälsa.
- Goda resultat i skolan har en positiv effekt på självuppfattning.
- En god självuppfattning bidrar inte direkt till bättre resultat, men andra faktorer som är relaterade till självuppfattning (motivation och upplevd inre/yttr kontroll) påverkar lärande och resultat.
- Relationer med klasskamrater och lärare bidrar till processer som kopplar skolmisslyckande till psykisk ohälsa. Relationer med kamrater och lärare kan också skydda mot utvecklingen av psykiska problem.
- Jämförelser med klasskamrater påverkar självuppfattningen, med effekter som varierar beroende på grupp sammansättning och typ av skola.

Implikationer

Implikationer av översiktens resultat för utformningen av det svenska skolsystemet diskuteras.

Betydelsen av tidiga skolsvårigheter och upplevda misslyckanden för barnens hälsa gör det viktigt att upprätthålla en förskola av hög kvalitet i alla kommuner och bostadsområden och att

motverka tendenserna mot en ökad variation av den pedagogiska kvaliteten i förskola, vilket har uppmärksammats i nationella utvärderingar.

Det är viktigt att förskolan bidrar till att utveckla och stimulera barnens sociala, språkliga och kognitiva färdigheter och kompetenser, i syfte att förebygga framtida skolsvårigheter, men det är också viktigt att inte redan i förskolan introducera synsätt, aktiviteter och bedömningar som medverkar till att synliggöra vad som uppfattas som brister hos barnen.

Förskoleklassen är en skolform som introducerades 1998, som ett år mellan förskolan och skola. Denna organisatoriska lösning innebär för barnen flera byten mellan olika pedagogiska verksamheter och personal under kort tid. Med tanke på den betydelse som tidiga upplevda skolsvårigheter har för barnens fortsatta skolgång och för deras välbefinnande, är det viktigt att utvärdera och studera hur övergången mellan förskola, förskoleklass och skola organiseras i kommunerna och hur den fungerar för eleverna.

Under de första skolåren kan det vara viktigt att undvika att elever upplever skolmisslyckanden. Möjliga insatser i detta syfte kan vara färre elever i de lägre årskurser, säkerställd hög kompetens kring läsinlärning och matematik för lärare, samt god tillgång till lärarresurser och specialpedagogiskt stöd under de första skolåren. Det är samtidigt viktigt att organisera det specialpedagogiska stödet på sätt som inte upplevs som stigmatiserande av eleverna.

Det är också viktigt att de individuella utvecklingsplanerna utformas på ett sådant sätt att de ger reella möjligheter för en positiv utveckling av skolprestationerna, och inte helt lämnar över ansvaret för detta till eleven och föräldrarna.

Betygen i slutet av grundskolan och betygen i gymnasieskola behöver utformas på ett sätt som inte innebär underkännande av eleven, med de allvarliga konsekvenser för elevernas fortsatta yrkes- och utbildningssituation som detta kan medföra.

3.3 Identifiering av artiklar relevanta för frågor om jämställdhet

Titel, abstrakt och fulltext från artiklarna som inkluderades under den första kartläggningen (N=471) granskades med tillägg av nya koder utifrån de specifika frågeställningarna av denna rapport.

Kategorierna i protokollet baserades på de tidigare använda, men anpassades efter de aktuella frågorna. Koderna registrerades i databasen i Refworks.

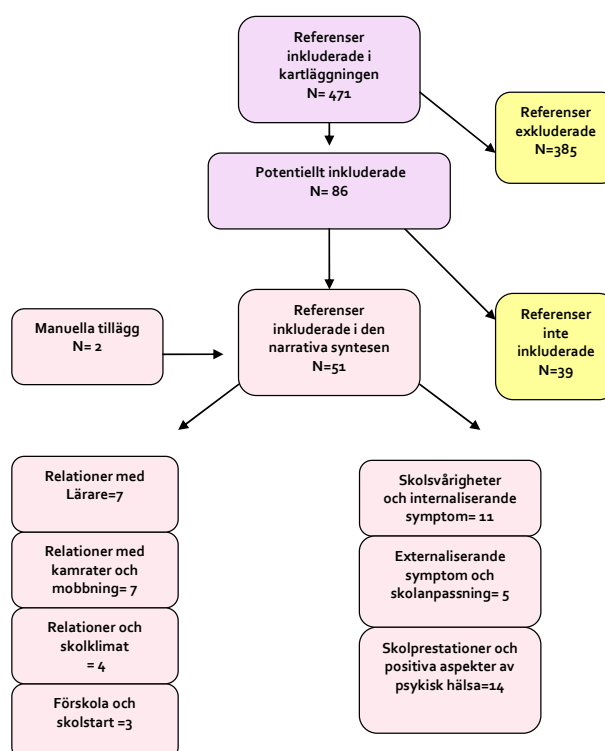
Referenserna inkluderades i kartläggningen om de behandlade någon aspekt av psykisk hälsa/ohälsa eller någon aspekt av skola och samtidigt behandlade frågor om skillnader och likheter mellan pojkar och flickor i dessa avseenden.

Genomgången identifierade 86 artiklar som preliminärt kunde vara intressanta för denna översikt. Referenserna grupperades enligt följande:

- Psykisk hälsa: symptom av depression, oro, psykosomatiska symptom, det vill säga det som ofta betecknas som internaliserande symptom (N= 41 referenser);
- Psykisk hälsa: problem med uppmärksamhet, aggressivitet, impulsivitet, anti-socialt beteende och uppförandestörning. Dessa aspekter betecknas ofta som externaliserande symptom (N= 28);
- Psykisk hälsa: självuppfattning, självkänsla, self-efficacy, motivation, självkontroll, kompetens, attityder, bedömning av egen förmåga, sociala jämförelser, välbefinnande, spiritualitet, hopp, och bemästrande. Detta kan definieras som positiva aspekter av psykisk hälsa (N=25);
- Skola: lärare, relationer, stöd, konflikter (N=8);
- Skola: skolkamrater och jämnåriga: relationer, stöd och konflikter (N=9);
- Skola: socialt klimat, klassklimat, samhörighet, utanförskap (N=3);
- Skola: resultat, prestationer, lärande, förmågor (N=46);
- Skola: tidiga åldrar, förskola, övergång till skola, skolstart (N=6);
- Skola: skolsvårigheter, skolmisslyckande, drop out, skolstress (N=15);
- Skola: social anpassning, sociala kompetenser (N=19).

Av de 86 artiklarna, ingick 22 (cirka en fjärdedel) i den narrativa syntesen som genomfördes i litteraturöversikten *School, learning and mental health*, medan 64 inte har behandlats i syntesen tidigare. Dessa 64 nya artiklar inkluderades i den tidigare fulltextgranskningen, men ingick inte i den tidigare narrativa syntesen eftersom de inte uppfyllde de urvals- och relevanskriterier som tillämpades då. Dock är de potentiellt relevanta för frågeställningarna som ställs i denna översikt. I nästa avsnitt syntetiseras urvalet av 51 studier som bedömdes som särskilt relevanta för syftet i denna översikt. Dessa är grupperade efter indelningen som presenteras i figur 3.1: de första fyra temana har en fokus på pedagogiska aspekter, de andra tre temana har en fokus på aspekter av psykisk hälsa.

Figur 3.1 Litteraturlöde: från kartläggningen till syntesen med indelning i sex huvudteman

4 Skola och psykisk hälsa för pojkar och flickor: en syntes av forskning

4.1 Genus- och könsskillnader i psykisk hälsa

Området genuskillnader i hälsa och psykisk hälsa är ett fält som har uppmärksamats i forskning inom olika discipliner. Att uppmärksamma skillnader mellan män och kvinnor och utveckla kunskaper, som handlar om t.ex. åkommor och problematik som är genus-specifika, rekommenderas för att upptäcka områden inom olika institutioner (vård, skola, omsorg) där kvinnor eller män riskeras att diskrimineras. Det förbättrar möjligheterna att kunna erbjuda vård, omsorg, utbildning som är bättre anpassade till olika grupper i samhället, inte bara män och kvinnor, men också män och kvinnor i olika åldrar, och med olika etnisk bakgrund. Kunskapsutveckling inom detta område kan också bidra till att undvika framtida initiativ och insatser som skulle kunna leda till diskriminering. Orsakerna till vissa skillnader eller betydelsen av specifika situationer behöver vi förstå bättre i vissa fall, för att kunna anpassa de diagnoser, behandlingar eller de insatser och den service som erbjuds. I andra fall kan det vara angeläget att känna till vilka skillnader som finns för att ta initiativ för att minska dessa skillnader mellan grupper, om de inte är önskvärda.

Women and men differ in biology, the roles and responsibilities that society assigns to them and their positions in the family and community. This affects the risk they take, those they are exposed to, their efforts to improve their health, and how the health system responds to their needs. It may also have implications for the causes, consequences and management of disease and ill health. A gender approach to health begins with the recognition of these differences and promotes the integration of gender as a social determinant of health into policy development, research, health services, resource allocation and project and programme planning, monitoring and implementation. (WHO, 2010).

Det handlar därmed om att upptäcka och erkänna dessa skillnader och sedan ta hänsyn till dessa insikter om genusaspekter som påverkar hälsan så att de kan integreras på olika sätt. För att uppnå dessa målsättningar, uppmanar WHO 1) att genomföra studier som undersöker dessa företeelser samt presenterar dis-aggregerade data och

resultat för olika grupper; 2) att genomföra analyser för att förstå betydelsen av dessa resultat och 3) att utveckla policy som beaktar och ger adekvat respons till genusaspekter (WHO, 2010).

Att undersöka skillnader som kan vara tecken på ojämlikhet mellan barn och ungdomar är också ett angeläget och möjligen eftersatt område (WHO, 2008). Genusskillnader finns även mellan pojkar och flickor och de kan behöva förstås på egna villkor: det är nämligen inte givet att den kunskap som utvecklas för att förstå genuskillnader mellan vuxna, gäller för genuskillnader mellan barn. Det kan vara nödvändigt att ta hänsyn till de specifika faktorer som är relaterade till barnens utveckling, uppväxtvillkor och sociala sammanhang och hur de kan interagera med genus, på ett sätt som inte stämmer med de gängse modellerna (se Goodman et al. 1997 för ett exempel av hur genus interagerar med social klass och psykisk hälsa).

I en omfattande internationell rapport från 41 länder som publicerats av WHO om genuskillnader i barns och ungdomars hälsa konstateras, när det gäller genusrelaterad ojämlikhet i sociala kontexter, att flickor är mer benägna att rapportera positiva skolerfarenheter, skolresultat, support från kamrater och skoltillfredsställelse. De yngre pojkarna rapporterar mer skolstress, medan flickor rapporterar mer skolstress än pojkar några år senare. I samma studie är pojkar mer benägna att bli involverade i riskbeteenden i nästan alla länder (WHO, 2008, s. 169–170). Det självrapporterade välbefinnande som kan relateras till depression, oro och andra hälsoproblem är däremot lägre för flickor redan i elvaårsåldern i många länder och vid 15 års ålder i alla länder som deltog i studien (a.a., s. 75).

Det finns indikationer på att det i Sverige föreligger problematiska faktorer som påverkar ungdomarnas hälsa negativt:

Flera olika indikatorer pekar på att psykisk ohälsa är särskilt vanligt bland yngre kvinnor men att den ökar bland båda könen. Andelen självmordsförsök ökar kraftigt bland unga kvinnor, och allt fler unga vårdas på sjukhus för depression eller ångest och för alkoholförgiftning. Under sista åren har dödligheten bland unga män ökat något till följd av en liten ökning i flera dödsorsaker, nämligen skador, alkoholrelaterade dödsorsaker och möjligen även självmord. (Socialstyrelsen, Folkhälso-rapport, s. 16)

Självmord är mer vanligt bland män än bland kvinnor, medan självmordsförsök är tre gånger så vanligt bland kvinnor som bland män (Socialstyrelsen, Folkhälso-rapport 2009, s. 69).

I en rapport från BRÅ om riskbeteende och brott bland svenska ungdomar i åk 9 (Ring, 2010) konstateras att pojkar uppger att de begår brott oftare än flickor. Det noteras också att olika typer av problembeteende har minskat för både flickor och pojkar sedan 1995, men mer för pojkar än flickor. Andelen pojkar som uppger att de har begått våldshandlingar är dock markant större än andelen flickor (20.8 % för pojkar mot 9 % för flickor).

När det gäller området psykisk hälsa, finns det konsensus inom forskningslitteraturen om att *internaliserande symptom* som depression, ångslighet och oro är mer vanliga bland kvinnor än bland män. Flera studier har kommit fram till att det kan uteslutas att dessa skillnader är en artefakt, orsakade av t.ex. mätfel eller kvinnors större benägenhet att rapportera symptom (se till exempel Lager, 2009). Epidemiologiska studier har visat att depression är den ledande orsaken till sjukdomsrelaterad funktionsnedsättning för kvinnor, med en prevalens om 21.3 % för kvinnor och 12.7 % för män av en *major depressive disorder* (Noble, 2005). Den högre förekomsten uppstår i samband med puberteten och kvarstår eller ökar medan kvinnorna är i fertil-åldern. I barndomen är förekomsten av ångslighet och oro liknande mellan könen, eller något högre för pojkar. När det gäller orsakerna till dessa skillnader i depressiva symptom finns det flera faktorer och modeller som diskuteras och undersöks: biologiska, genetiska, socio-ekonomiska, psykologiska, sociokulturella faktorer och olika typer av samspel mellan dessa (Nolen-Hoeksema & Girgus, 1994, Kessler, 2000, Lager, 2009, Noble, 2005, Riecher-Rössler, 2010). Forskning pågår för att undersöka och förstå mekanismerna som leder till den högre förekomsten av depressiva symptom hos kvinnor. Flera författare verkar förespråka multifaktoriella modeller.

Det finns också evidens på att externaliserande symptom, problembeteende och riskbeteende är vanligare hos pojkar och män (Moffitt et al., 2001, Maughan, Rowe et al., 2004, Seedat et al. 2009). Resultat från en internationell epidemiologisk studie tyder på att skillnaderna mellan män och kvinnor när det gäller prevalens av depression och missbruk kan vara på väg att minska i de länder där skillnaderna mellan mans och kvinnoroller minskar (Seedat et al. 2009). Det finns studier som pekar på att det kan finnas en kontinuitet mellan externaliserande problem i barndomen (conduct disorder, hyperactivity) och externaliserande problem i vuxenlivet (Simonoff et al. 2005), men även studier som beskriver hur stora

grupper av ungdomar uppvisar olika former av antisocialt beteende enbart under ungdomstiden (Moffitt, 1993).

När det gäller faktorer som kan förklara uppkomsten och prevalensen av problembeteende (disruptive behavior disorder) fann Messer et al. (2006) att pojkar i riskzon jämfört med flickor i riskzon var mer utsatta för utvecklingsvårigheter, neuropsykiatriska symptom, kamratproblem, och uppvisade lägre nivåer av pro-socialt beteende, samt var mer utsatta för fysiska bestraffningar. Dessa faktorer sammanlagt kunde förklara mer än hälften av skillnaderna i prevalensen.

I en omfattande översikt analyserade Hinshaw (1992) de observerade sambanden mellan externaliserande problem och underprestation i skolan. En slutsats av studien var externaliserande problem i barndomen hade en annan karaktär än i adolescensen. Hinshaw (a.a.) identifierade flera bakomliggande faktorer som delvis kunde förklara sambandet mellan externaliserande problem och underprestation: socio-ekonomisk bakgrund, intelligens, familjegenskaper, språk- och kommunikationssvårigheter och *neurodevelopmental immaturity*.

Although none of the antecedent factors discussed herein is likely to be the sole explanatory variable for the association of interest, each factor may predispose at least some children toward overlapping patterns of externalizing behavior problems and underachievement. (Hinshaw, 1992, s. 149)

I en studie analyserar Rutter, Caspi & Moffitt (2006) könsskillnader i psykopatologin, vilka de menar under vissa förutsättningar kan användas som ett verktyg för att kunna förstå etiologin bakom olika tillstånd. De observerar att för pojkar dominerar neuropsykiatriska symptom som uppkommer i tidiga åldrar (autism, hyperaktivitet, språkstörning), medan för flickor dominerar emotionella symptom som uppkommer under adolescensen (depression, ätstörningar).

On the face of it, sex differences in mental disorder fall into two main groups. First, there are the early onset neuropsychiatric disorders, such as autism (...) developmental language disorders (...) attention deficit disorder with hyperactivity (ADHD) (...), and dyslexia (...). All of these show a marked male preponderance, as well as childhood onset. Second, there are the adolescent onset emotional disorders, such as depressive conditions (...) and eating disorders like anorexia and bulimia nervosa (...), which show a marked female preponderance. Antisocial disorders appear to constitute an anomaly in that they are substantially

commoner in males despite the fact that their onset peaks in adolescence (...). The paradox is, however, more apparent than real because the early onset variety associated with neurodevelopment impairment shows a male preponderance, whereas females commonly evidence adolescent-onset antisocial behaviour. (...) The main point that emerges from the overall plan is that there is an interesting coincidence of early onset with male preponderance and adolescent onset with female preponderance (Rutter, Caspi & Moffitt, 2006, p. 1093).

En hypotes som diskuteras och som skulle behövas testas är att män och kvinnor kan reagera med olika beteende till samma påfrestande situation (t.ex. depression för kvinnor, missbruk för män). Orsakerna till dessa skillnader behöver analyseras systematisk på olika nivåer:

In conceptualising the mode of operation of the possible causes of sex differences in various forms of psychopathology, at least three different levels must be considered. First, there is the distal basic starting point for the difference. (...) this has to implicate some aspect of the genetic differences between males and females, because it is these that define the biology of the difference between the sexes. (...)

Den första nivå som kan beaktas handlar om en grundläggande biologisk och genetisk nivå där skillnader kan finnas mellan män och kvinnor. Den andra nivån handlar om alla konsekvenser på olika plan som kommer från att vara en man eller en kvinna:

At the second level there are the consequences of being male or female. These are many and various, including: a slower rate of biological maturation in males; a greater vulnerability to physical hazards in males; a different pattern of prenatal hormone production with effects on the programming of brain development; a different pattern of sex hormone production beginning with the changes associated with puberty; experiences biologically confined to one sex (such as pregnancy and childbirth); and culturally influenced lifestyle differences that vary quantitatively between males and females (such as degree of involvement in childrearing, pattern of careers, type of peer group culture, experience of living with a male partner, and expected styles of emotional experience and interpersonal interaction). (...)

Den tredje nivån handlar till sist om definitionen av skyddande faktorer och riskfaktorer:

At the third level, each of these intermediate-level consequences must lead on to some type of proximal risk or protective effect that is more directly implicated in the causal mechanisms predisposing to psycho-

pathology and which differ in type or frequency between males and females. (...) The sexes may differ in their liability to experience particular environments that provide risk or protection (the variations in liability stemming from behaviours such as risk-taking, novelty-seeking or harm avoidance that are commoner in one or other sex). They may also differ in their susceptibility to environmental stresses or adversity, reflected in qualities such as emotionality that differ in degree between males and females, or styles of cognitive processing or patterns of cognitive set or internal working models that vary between males and females. In addition, the sexes may vary in personality features (such as anxiety-proneness, dysthymia or aggressivity) considered to constitute sub-clinical levels of psychopathology that predispose to disorder without the necessary involvement of environmental factors. (Rutter et al., 2006, s. 1098)

Rutter et al. sammanställer i denna analys evidens från olika studier för att förstå orsakerna till könsskillnader, och ger flera indikationer till forskningsområden och metodik för att angripa dessa frågor. De menar också att flera av dessa frågor behöver examineras systematiskt med ytterligare studier.

I denna översikt presenteras studier som belyser några av dessa möjliga aspekter och genuskillnader, vilka berör barn och ungdomar från förskola till gymnasieskola. Vissa studier ger ett bidrag av beskrivande karaktär, medan andra undersöker möjliga mekanismer, processer och samband som förekommer. Förståelsen av dessa processer skulle kunna bidra till ett adekvat bemötande av pojkar och flickor i skola och förskola, i linje med de målsättningar som förespråkas av Världshälsoorganisationen.

4.2 Genomgång av litteraturen

Innehållet i de 51 referenser som har blivit utvalda i denna genomgång av litteraturen syntetiseras och diskuteras i detta avsnitt.

Materialet är omfattande och behandlar flera olika begrepp och processer. För att göra syntesen meningsfull och uppnå en viss koherens är det därför lämpligt att organisera framställningen kring de huvudteman som framträder i innehållet.

Det gemensamma dragen i dessa studier är att de beskriver processer och samband mellan faktorer i skolmiljön eller utbildningssituationer. Flertalet studier har också en longitudinell design, det vill säga de följer en grupp elever över tid och studerar uppkomsten

av olika fenomen och sambandet mellan dessa. De utgår från teorier om faktorer som påverkar en gynnsam utveckling eller riskerar att leda till ett sämre utfall för barnen och ungdomarna. Utfallet kan handla både om deras välbefinnande och om deras utbildningsresultat. Hypoteserna som formuleras utifrån dessa teorier testas i den undersökta populationen så att man kan verifiera om de har empiriskt stöd.

I studierna ingår grupper av elever, ofta både pojkar och flickor, vilket gör det möjligt att jämföra dessa grupper med avseende på olika uppfattningar, samband och processer. Det som är i fokus för studierna varierar, men har att göra med aspekter av välbefinnande, psykisk hälsa/ohälsa och i synnerhet med samspelseffekter i undervisningssituationer. Bakgrundsfaktorer som social och utbildningsbakgrund, behandlas också i flera studier men är ofta inte i centrum. Studiernas syfte är ofta att identifiera faktorer i skolans miljö som, utöver de kända bakgrundsfaktorerna, kan fungera som mediatorer, dvs. som länkar mellan faktorer, eller moderatorer, dvs. som faktorer som ökar eller minskar effekten av andra faktorer, eller utgör en ytterligare komponent i komplexa kausala modeller som involverar ett brett spektrum av variabler, även på individnivå.

Betydelsen av sociala riskfaktorer för barnens skolresultat och välbefinnande är väl kända och har tidigare kartlagts i flera studier och är inte det specifika fokus för flertalet av artiklarna i denna översikt, även om flera studier tillför intressant information om dessa bakgrundsaspekter. I stället är flera författare av de artiklar som ingår i denna översikt intresserade av att identifiera och beskriva betydelsen av andra pedagogiska faktorer eller faktorer i undervisningsmiljön som påverkas av, och påverkar, barn och ungdomars psykiska hälsa. Syftet är därmed att identifiera betydelsefulla risk- och skyddsfaktorer i utbildningssituationen som påverkar barn och ungdomarna *utöver* individegenskaper, påverkan av tidigare erfarenheter och andra bakgrundsfaktorer.

Redovisningen av studierna struktureras kring de teman som identifierades genom den senare genomgången (se figur 3.1.). Den behandlar innehåll och resultat om psykisk hälsa i skolan som är intressanta att ta hänsyn till när man undersöker frågor om jämställdhet mellan pojkar och flickor i skolans kontext. I tematiseringen har jag valt att strukturera innehållet först kring skolfaktorer (fyra teman) och sedan kring faktorer av psykisk hälsa (tre teman). Den narrativa syntesen av referenserna börjar med studier som behandlar faktorer i skolan

och deras samband med barns psykiska hälsa: relationer med lärare, relationer med kamrater, relationer i tidiga åldrar, skolklimat i adolescensen, betydelsen av upplevda skolsvårigheter. Sedan presenteras studier som behandlar frågor relaterade till olika aspekter av psykisk hälsa: internaliserande problem, externaliserande problem, positiva aspekter av psykisk hälsa (t.ex. självuppfattning, känslan av kontroll). Det finns naturligtvis en viss överlappning mellan studierna. En och samma artikel kan behandla flera av dessa aspekter, men den behandlas bara i anknytning till ett av dessa teman.

4.3 Relationer med lärare

Redovisningen av litteraturen inleds med ett tema som behandlas i sju artiklar: **relationer mellan lärare och elever**, och dessas effekter på elevernas skolanpassning, välbefinnande och även utbildningsresultat.

Hamre & Pianta (2001) utgår från teorin om att emotionella relationer mellan barn och vuxna i skolan är viktiga faktorer, vilka kan påverka barnens prestationer. Det betyder att positiva relationer med läraren kan skydda mot negativa påverkan av andra riskfaktorer. Relationer mellan lärare och barn beskrivs som bestående av tre dimensioner: konflikt, beroende och närhet. Författarna refererar även till anknytningsteorier och resonerar om att elever som har utvecklat en osäker anknytning med sina föräldrar kan ha en lägre självuppfattning och social kompetens vilket i sin tur kan leda till svårigheter att upprätthålla positiva sociala relationer i skolan till exempel med sina lärare.

I studien har man följt 179 barn från förskola till åk 8 och var intresserad av att undersöka vad problematiska eller positiva relationer med lärare kunde vara relaterade till långsiktigt. Detta bedöms som angeläget eftersom flera studier hade kartlagt dessa samband i ett kort perspektiv.

Det fanns skillnader mellan pojkar och flickor: lärarna i förskolan uppgav att de med flickor hade relationer som karakteriserades av mer närhet och mindre konflikter.

Pojkar hade något lägre betyg i språkämnerna och mer disciplinära problem i de första årskurserna. Höga nivåer av konflikter i förskola var relaterade till lägre resultat i matematik och läsning i alla perioder. Sambanden fanns även för flickor, men var starkare för pojkar.

En relation karakteriserad av närhet var för flickor relaterad till positiva beteenden i arbetet under skolåren, medan detta samband inte kunde påvisas för pojkar.

Författarnas slutsatser var att barnens förmåga att skapa relationer med sina lärare är en viktig indikator på elevernas framtid i skolan. Negativa relationer med lärare, i synnerhet med höga nivåer av konflikt och beroende kan relateras till senare negativa skolresultat och problembeteenden, även när man kontrollerar för andra indikatorer. En implikation av studien är att interventioner som kan ge goda effekter för elever i riskzon borde inriktas på att förbättra de tidiga relationerna mellan barn och lärare, och detta redan i förskolan och vid skolstart.

En annan indikation av denna studie är att pojkar och flickor skulle kunna ha nytta av delvis olika aspekter av relationerna med lärare: för pojkar verkar det gynnsamt med låga nivåer av konflikter och beroende och för flickor verkar det särskilt gynnsamt för framtida resultaten att relationer med lärare präglas av närhet.

Relationerna mellan lärare och barn undersöktes även i studien av **Henriksson & Rydell** (2004) som följde 95 barn i 23 klasser från 20 skolor i en svensk kommun. Från en population av 526 elever (40 % av alla elever i åk 1 i kommunen) valdes elever som uppfyllde kriterier på externaliserande symptom (20 pojkar och 6 flickor) liksom elever som uppvisade internaliserande symptom (8 pojkar och 17 flickor). Elever från samma kön och samma klass som de identifierade eleverna valdes för att ingå i kontrollgruppen (21 pojkar och 23 flickor). Syftet med studien var att undersöka relationerna mellan lärare och barn över tid, att jämföra relationerna med barn utan symptom med dem av barn med internaliserande och externaliserande symptom, samt att undersöka samband mellan relationerna med barnens självuppfattning över tid. Henriksson & Rydell menar, med stöd i tidigare forskning, att konflikter med lärare har negativa effekter för barnen. Barn som uppvisar problematiskt beteende löper större risk att utveckla konfliktfyllda relationer med läraren. Externaliserande problem hotar relationen med läraren mer än internaliserande: läraren kan stöta ut barn som stör, kan svara genom att ge mindre stöd eller genom bestraffningar. Dessutom kan barnets självuppfattning påverkas negativt av negativa relationer med betydelsefulla vuxna, eftersom barnet internaliserar den andres skattning av hans förmågor och egenskaper. Ett barn som har en konfliktfylld relation med sin lärare kan utveckla en negativ självbild.

Resultaten visade att barn med externaliserande beteenden är i riskzon i skolan: de riskerar att utveckla konfliktfyllda relationer med lärarna, vilket i sin tur på sikt ytterligare kan förvärra deras sociala anpassning i skolan. Barn med internaliserande symptom riskerade att ha relationer med lärare av något sämre kvalitet, men deras skolanpassning verkade inte påverkas lika starkt. Författarnas slutsatser är att det är angeläget att minska konflikter och fientlighet mellan lärare och elever. Elever med externaliserande problem kan på olika planer och även på lång sikt påverkas negativt av dessa konflikter. Studien är intressant av olika anledningar: dels speglar den svenska skolförhållanden och dels kan den genom sin design ge en uppfattning av förekomsten av externaliserande/internaliserande problem hos svenska barn som börjar skolan. Enligt resultaten från denna studie, uppfyllde knappt 5 % av de undersökta barnen kriterierna för externaliserande problem och av dessa var tre fjärdedelar pojkar. Bland barnen med internaliserande problem var flickor i majoritet och utgjorde nästan 70 % av gruppen.

Stipek & Miles (2008) genomförde en longitudinell studie som undersökte den negativa associationen mellan aggressivitet och skolresultat och den medierande effekt av konfliktfyllda relationer med lärare och av det mindre engagemang i skolarbetet som uppstår som en konsekvens av dessa konflikter. Gruppen som deltog bestod av 402 barn från familjer med låg inkomst som följdes från förskola till åk 5. Genusskillnader hypotiserades eftersom många tidigare studier har visat att flickor visar mer pro-socialt beteende, mindre anti-socialt beteende och färre konflikter med sina lärare. Studien testade olika alternativa och komplementära modeller av samband mellan studiens variabler och fann stöd för hypotesen om att konflikter med lärare och lägre engagemang i skolarbetet kan leda till sämre skolresultat för aggressiva elever. Det fanns också stöd för det motsatta förhållandet, det vill säga hypotesen att problem med skolarbetet kan orsaka aggressiva reaktioner. Resultaten stödjer också hypotesen om ömsesidiga relationer mellan konflikter med lärare och aggressivt beteende: barnets aggressivitet kan orsaka konflikter med lärare, som i sin tur förvärrar barnets aggressiva beteende. Det är därmed viktigt att hjälpa lärare att undvika konfliktfyllda relationer med aggressiva elever. Författarna erkänner att detta kan vara svårt, givet att lärarens beteende delvis är ett svar på barnets beteende, men understryker att det är viktigt att utveckla en god relation vid sidan att de negativa situationerna, till exempel genom att upp-

märksamma positiva beteenden, hitta tillfällen för positiva samtal och fortsätta att förmedla positiva förväntningar.

Brendgen et al. (2007) undersökte i en longitudinell studie från förskola till ungt vuxenliv betydelsen av att ha blivit utsatt för verbala trakasserier av sin lärare. Verbala trakasserier definieras som en form av psykisk misshandel som förekommer när läraren förlöjligar, retar, använder med nedsättande namn, gör negativa jämförelser och prognoser om framtiden, behandlar som en syndabock, säger sarkastiska saker, osv. Tidigare studier visar att gruppen av elever som drabbas är liten (2–5 %), men förekomsten ökar om man inkluderar andra beteenden (ignorering, kritik av förmågor och egenskaper) till 25 % av eleverna.

Författarna hypotiserar negativa konsekvenser av dessa erfarenheter både när det gäller skolresultat och känslomässiga områden. Flera pojkar än flickor drabbades av dessa behandlingar, men denna erfarenhet verkade påverka flickorna mer negativt än pojkar. Författarnas resonemang är att det kan bli svårare för en flicka att skydda sig känslomässigt mot den negativa behandlingen i och med att det är mer sällsynt att flickor drabbas. Pojkar är oftast inte ensamma att drabbas och skulle därmed lättare kunna skylla den negativa behandlingen på externa faktorer, vilket skulle utgöra ett skydd för deras självbild.

Reddy, Rhodes & Mulhall (2003) har undersökt en annan aspekt av lärarrelationerna, det vill säga elevernas upplevelse av stöd och uppmuntran från deras lärare och dettas samband med elevernas skoltrivsel och förändringar i självuppfattning och depressiva symptom. De följde en grupp av 2 585 elever från åk 6 till åk 8.

Det upplevda stödet från lärarna kan underlätta elevernas anpassning till kraven som ställs i skolan under denna period. Flera studier visar att elevernas motivation och välbefinnande minskar under denna period medan depressiva symptom och oro ökar. Dessa trender är inte oundvikliga, tvärtom finns det flera skyddande faktorer som skulle kunna motverka de risker som uppstår för ungdomarna i de tidiga tonåren. Varma och accepterande relationer med vuxna i skolan kan vara en sådan skyddande faktor. Den positiva effekten kan vara särskilt viktig för flickor, vilka tenderar att uppgå högre nivåer av depressiva symptom och lägre självuppfattning i denna ålder. Resultaten visar att det finns skillnader i nivå av initialt upplevt stöd (högre för flickor) och nivå av självuppfattning (lägre för flickor). Inga skillnader mellan pojkar och flickor visades i nivå

av depression initialt, men det uppstod skillnader i förändringen över tid. Över tid ökade nivåerna av depressiva symptom, medan självuppfattningen blev lägre och stöd från lärare minskade. Analysen av olika trajektorier visade att eleverna som upplevde ett ökat stöd från lärare utvecklade en mer positiv självuppfattning och förekomsten av deras depressiva symptom minskade. Denna studie fann mer likheter än skillnader mellan pojkar och flickor i deras reaktioner på upplevelsen av att få stöd och uppmuntran från lärare, även om den påvisade skillnader i de initiala nivåerna av självuppfattning och upplevelse av stöd. Författarnas slutsats var att upplevelsen av lärarstöd kan ge skydd mot den ökade sårbarheten som kan finnas för ungdomarna i tonårsperioden och att det är viktigt att uppmärksamma och stödja goda relationella processer i skolans miljö.

Undheim & Sund (2005) undersökte i en longitudinell studie med en representativ grupp av tonåringar i Norge olika faktorer på skolnivå (lärarstöd, stress, klimat, betyg) och deras samband över tid med depressiva symptom. Utgångspunkten är att olika former av socialt stöd kan minska sårbarheten mot stress och förekomsten av depressiva symptom, och i synnerhet ville man undersöka betydelsen av stöd från lärare. Studien visade att faktorer på skolnivå är relaterade till välbefinnande och hälsa. Upplevelsen av lärarstöd hade det starkare sambandet med nivån av depressiva symptom både under samma period och ett år senare. Det fanns dock delvis olika mönster för flickor och pojkar: skolstress, välbefinnande i klassen, lärarstöd och familjeförhållanden var relaterade till psykologiska symptom för flickor medan skolstress, välbefinnande i klassen och betyg var relaterade för pojkar.

Murberg och Bru (2008) undersökte i en grupp av 198 elever på gymnasienivå effekten av socialt stöd från lärare och klasskamrater för att skydda eleverna mot utvecklingen av depressiva symptom. Depressiva symptom är vanligt förekommande under tonårstiden, förekomsten uppges vara mellan 8–20 % av tonårspopulationen. Eftersom depression kan leda till betydande anpassningsproblem (skolsvårigheter, underprestation, missbruk) är det viktigt att identifiera skyddande faktorer som kan hejda utvecklingen av depressiva symptom. Stress som orsakas av skolarbete kan påverka attityder, självuppfattning, känslan av kontroll och kompetens och kan vara en föregångare till depression. Relationerna som eleverna har i skolan med kamrater och lärare kan också vara en källa till stöd och skydda mot utvecklingen av emotionella problem. Eftersom skillnader

mellan pojkar och flickor har rapporterats i förekomsten av depression och i tillgången till sociala nätverk i skolan, analyserar författarna hur elevernas kön påverkar dessa samband. Resultaten visar att symptom på depression i ett senare skede, kunde relateras till tidigare nivåer av depression, medan den tidigare upplevelsen av lärarstöd relaterade till lägre nivåer av depression. Flickor uppgav i högre utsträckning depressiva symptom än pojkar. Det fanns även stöd för teorin att lärarens stöd kunde hjälpa eleverna att stå emot tidigare negativa upplevelser.

Sammanfattning och slutsatser av studierna om lärarrelationer

En studie undersökte effekter av stöd på skolresultat – och fann inte stora skillnader mellan pojkar och flickor – medan de flesta andra behandlade samband mellan relationer och psykiska symptom och självuppfattning. Här rapporterades flera skillnader. Studierna speglar flera skolsystem, och även skandinaviska och svenska förhållanden belyses.

Studierna som har presenterats i detta avsnitt undersöker betydelsen för eleverna av relationer av god kvalitet mellan lärare och elever. Relationerna verkar vara betydelsefulla för elever i olika åldrar, både i förskola och på gymnasienivå. Relationer karakteriserade av konflikter och beroende i förskola och i början av skolan kan få negativa konsekvenser för eleverna, både när det gäller emotionella aspekter och skolresultat. Dessa negativa processer verkar drabba i synnerhet barn som uppvisar externaliserande symptom, vilka oftare är pojkar. Dessa elever riskerar att bli underpresterande som en följd av dessa negativa samsituationer och av deras inflytande på deras självbild och engagemang i skolan. Relationer med låga nivåer av konflikter och beroende verkar gynnsamma för pojkar, medan flickor verkade gynnas av relationer med lärare karakteriserade av närhet. Elever i tonåren verkar också påverkas positivt av stödjande relationer med sina lärare, som i viss mån verkar motverka utvecklingen av depressiva symptom. I denna fas verkar flickor vara mer i riskzon för att utveckla depressiva symptom och för dem kan relationerna med lärarna vara av särskilt vikt. En studie (Brendgen) visade också att ha blivit utsatt för en typ av konflikter med lärare (verbala trakasserier) kunde knytas till negativa utfall senare i livet. Studien kunde inte bevisa att konflikten i sig orsakade det senare utfallet, men formulerade hypotesen att konsekvenserna för en flicka som drabbas av lärarens negativa behandling kan vara allvarigare och

svårare att värja sig emot, eftersom flickorna mer sällan verkar vara föremål för dessa behandlingar och en flicka som blir trakasserad av läraren kan av omgivningen upplevas "sticka ut" på ett än mer negativt sätt än om det hade varit en pojke.

Lärarnas bemötande av eleverna i förskolan och vid skolstart med tillkomsten av relationer av hög kvalitet verkar vara extremt viktigt för elevernas skolresultat, självkänsla, psykisk hälsa och framtida utbildning. Eleverna är små och har inte så stora möjlighet att göra motstånd mot negativa erfarenheter. Detta gör dem särskilt sårbara och utsatta för omgivningens negativa reaktioner. De barn som riskerar att drabbas i detta fall, barn som har konflikter med lärare, barn med externaliserande beteende, är i större utsträckning pojkar.

Tabell 1 Sammanställning av studierna om relationer med lärare

Studie	Syfte	Resultat
Brendgen, M., Bukowski, W. M., Wanner, B., Vitaro, F. & Tremblay, R. E. (2007). Verbal Abuse by the Teacher During Childhood and Academic, Behavioral, and Emotional Adjustment in Young Adulthood. <i>Journal of educational psychology</i> , [Ref ID 29902].	Undersöka associationen mellan erfarenheten av att bli utsatt för verbala trakasserier i skolan och självuppfattning och skolresultat senare och i vuxenlivet.	Verbala trakasserier var negativt relaterade till den upplevda kompetensen och detta i större utsträckning för flickor.
Hamre, B.K. & Pianta, R. C. (2001). Early teacher-child relationships and the trajectory of children's school outcomes through eighth grade. <i>Child development</i> , [Ref ID 5106].	Undersöka de långsiktiga följderna av relationerna med läraren under förskoletiden.	Problematiske relationer i förskola, framför allt i form av beroende och konflikter var relaterade till problem med beteende och skolresultat, detta särskilt för pojkar.
Henricsson, L. & Rydell, A. (2004). Elementary school children with behavior problems: Teacher-child relations and self-perception. A prospective study. <i>Merrill-Palmer Quarterly</i> , [Ref ID 2335]	Undersöka relationer med lärare hos barn med externaliserande och internaliserande problem och konsekvenserna på självuppfattning.	Barn med externaliserande problem riskerar att utveckla relationer präglade av konflikter med lärare, vilket påverkar deras självuppfattning negativt.
Murberg, T. & Bru, E. (2008). The relationships between negative life events, perceived support in the school environment and depressive symptoms among Norwegian senior high school students: a prospective study. <i>Social Psychology of Education</i> [Ref ID 36028].	Undersöka samband mellan social support från lärare och klasskamrater och den senare förekomsten av depressiva symptom.	Depressiva symptom hade ett samband med tidigare nivåer av depression och till genus, och var negativt relaterade till upplevelsen av lärarsupport.

Studie	Syfte	Resultat
Reddy, R., Rhodes, J. E. & Mulhall, P. (2003). The influence of teacher support on student adjustment in the middle school years: A latent growth curve study. <i>Development and psychopathology</i> , [Ref ID 2533].	Undersöka påverkan av den upplevda stöd från lärare på elevernas självuppfattning och symptom av depression hos elever i åk 6 till åk 8.	Depression ökade och självuppfattning minskade under denna period generellt. Upplevelser av högre lärarstöd relateras till minskade depression och ökade självuppfattning för både pojkar och flickor.
Stipek, D. & Miles, S. (2008). Effects of aggression on achievement: Does conflict with the teacher make it worse? <i>Child development</i> , [Ref ID 8442].	Undersöka den negativa associationen mellan aggressivitet och skolresultat genom att testa medierade faktorer: relationer med lärare och skolengagemang.	Sambandet mellan aggressivitet och skolresultat mediteras delvis av de konfliktfyllda relationer som aggressiva barn riskerar att utveckla med sina lärare. Det innebär att pojkar är mer i riskzonen än flickor för att bli underpresterande i skolan.
Undheim, A.M. & Sund, A. M. (2005). School Factors and the Emergence of Depressive Symptoms among Young Norwegian Adolescents. <i>European Child & Adolescent Psychiatry</i> , [Ref ID 25990].	Undersöka betydelsen av skolfaktorer för uppkomsten av depressiva symptom.	Skolfaktorer (lärarstöd, trivsel i klassen, betyg) är relaterade till depressiva symptom, delvis olika mönster för pojkar och flickor.

4.4 Kamratrelationer för pojkar och flickor i skolan

De sociala relationer i skolan behandlas i studier som undersöker riskfaktorer och skyddsfaktorer. Flera studier tar upp problemet med kamratmobbing i skolan och vilka konsekvenser det får om man är ett offer för sådan påverkan (victimization). En annan typ av undersökningar studerar betydelsen av kvantitet och kvalitet av sociala relationer med kamrater för elevernas psykiska hälsa. Positiva faktorer såsom självkänsla och betydelsen av omgivningsfaktorer på klass- och skolnivå behandlas också i några av dessa studier.

4.4.1 Kamratmobbing i skolan

Paul & Cillessen (2003) följde över 600 elever i 10 mellanstadie-skolor i USA från årskurs 4 till 7. Syftet var att undersöka om mobbing av kamrater i skolan är stabil över fyra år; hur mobbing är relaterat till sociala och akademiska färdigheter; hur mobbing

påverkar skolanpassning; om internaliserande och externaliserande beteenden predicerar mobbning och; om god självkänsla och positiva kamratrelationer skyddar mot mobbning; och om det fanns några skillnader i dessa avseenden mellan pojkar och flickor.

Resultaten visade signifikant stabilitet över fyra år för både pojkar och flickor. Störande beteende och upplevd mobbning predicerade utsatthet på både kort och lång sikt. Mobbningsoffer visade således mer störande beteende, ensamhet och upplevd aggression. Mobbade flickor var mer deprimerade och ensamma än pojkarna och de hade också låg självkänsla då det gällde studier. För både pojkar och flickor var störande beteende en riskfaktor medan skolframgång och sociabilitet var skyddsfaktorer på lång sikt. Negativa kortsiktiga konsekvenser av mobbning i tidiga tonåren föreföll dock mer destruktiva för flickor än för pojkar. Tidiga riskfaktorer var likartade för pojkar och flickor med både en internaliserande (ensamhet, depression) och en externaliserande (störande, anti-socialt beteende) komponent. För båda dessa finns också interaktionseffekter så att negativt beteende framkallar mobbning som i sin tur förstärker det icke önskvärda beteendet. En slutsats som författarna drar är således att intervention måste vara inriktad på kamratsystemet och gruppprocesser snarare än förändring av enskilda individer.

I en annan studie av **Nishina, Juvonen, Witkow** (2005) testades två modeller för hur sambandet ser ut mellan kamratmobbning och psykosociala problem, fysiska symptom och skolprestationer. I den första modellen förutsätts att kamratmobbning påverkar psykosociala problem och fysiska symptom som i sin tur får konsekvenser för skolprestation. I den andra modellen är hypotesen att psykosociala och fysiska problem leder till mobbning som påverkar skolprestation. Båda modellerna ger en god anpassning och detta tyder på att det finns ett samspel mellan dessa faktorer som påverkar varandra ömsesidigt. Studien är baserad på ett amerikanskt stickprov av blandade etniska grupper som följdes från höstterminen till vårterminen i årskurs 6. Samspelet förefaller likartat för pojkar och flickor, dock rapporterade flickor mer ångslighet och pojkar mer mobbningsincidenter.

Ovan nämnda studier baseras på skattningsdata medan **Snyder, Brooker, Patrick, Snyder, Schrepferman, & Stoolmiller** (2003) använde sig även av observationsdata. Barnen gick i kindergarten och i första klass. De följdes under två år och observerades under raster. Verbal och fysisk mobbning registrerades liksom vilka barn som

framstod som mobbningsoffer. Dessa uppgifter insamlades över tid och samband med lärar-, föräldra- och självskattningar studerades. Högre förekomst och nivå av mobbning hypotiserades bland pojkar som antas tendera att vara mer aggressiva och orienterade mot att hävda sig, att vara mer impulsiva och ha lättare att bli irriterade. Deltagare var 266 amerikanska barn i ett låginkomstområde. Pojkar var mer utsatta för fysiska och verbala trakasserier. Resultaten visade hög andel kamratmobbning redan i kindergarten och för vissa barn kvarstod detta mönster i första klass. Pojkar visade högre nivåer, större variation och större ökning i mobbningsbeteende vid början i kindergarten. Att bli mobbad var relaterad till en efterföljande ökning av antisocialt beteende för pojkar. Att bli mobbad var relaterad till en efterföljande ökning av depressiva symptom för flickor. Flickor som hade anti-socialt beteende och depressiva symptom tenderade också att bli föremål för mobbning senare.

Studien fann flera signifikanta skillnader mellan pojkar och flickor. När det gäller anti-socialt beteende var det för pojkar starkt relaterat till utsatthet till mobbning både kortsiktigt och långsiktigt. Pojkar som ofta visade anti-socialt beteende i skolan blev inte mobbade. Aggressivt beteende kan för pojkar därmed ha en viss funktion. Den kortsiktiga effekten har ett pris i det långa loppet, eftersom anti-socialt beteende för pojkar sedan var mer relaterat till utsatthet till mobbning i kausala onda cirklar av stigande problem. Flickor som visade anti-socialt beteende hade större risk att bli mobbade, en effekt som var den motsatta än den som fanns hos pojkar med anti-socialt beteende. Flickornas tuffa och aggressiva beteende kan uppfattas av kamraterna som mer genusdiskordant och kunde därför generera en negativ reaktion. När det gäller depressiva symptom, fanns det ett reciprokt samband mellan depression och att bli mobbad för pojkar. Pojkar som var ledsna, som drog sig undan och var blyga blev mer och mer utsatta för verbala och fysiska aggressioner från kamrater. Pågående mobbning förvärrade pojkarnas oro, ledsenhet och stress. Även för flickor fanns ett samband mellan kontinuerlig mobbning och depression. Flickor som inte kunde etablera snabbt stödjande relationer med kamrater var i riskzon för kontinuerliga reaktioner av ostracism och utstötning.

Att bli utsatt för kontinuerlig mobbning är något som verkar inträffa i början av skolan och detta blir tydligt för både lärare och familjer. Genusskillnader finns och verkar multivariata. Den ömsesidiga interaktionen av deficit i kompetenser, aggressivt beteende, och

relationsproblem kan leda snabbt till stora problem för flickor. Pojkarnas kontinuerliga utsatthet till mobbning verkar på sikt leda till en ökning av antisocialt beteende.

En möjlig tolkning av dessa skillnader är att flickor blir bestraffade med mobbning av kamratgruppen när de visar aggressivitet, och att detta skulle kunna vara en process som påbörjar divergenser mellan genus när det gäller externaliserande och internaliserande beteende.

Dhami, Hoglund, Leadbeater & Boone (2005) har undersökt kamratmobbning i relation till skolans sociala struktur. Syftet var att se om genus interagerade med kontextuella faktorer i skolan (fattighetsnivå) och individuella skillnader vid skolstart och om detta kunde predicera fysisk och psykisk mobbning av kamrater. Studien bygger på ett urval av drygt 400 elever i kanadensiska skolor. Lärar- och elevskattningar insamlades liksom skoluppgifter om hur många elever som behöver ekonomiskt understöd. Resultaten visade att skolans sociala struktur hade ett starkare samband med mobbning för flickor än för pojkar. I skolor där eleverna hade bättre ekonomiska förutsättningar utsattes flickor i mindre utsträckning för mobbning. I skolor med hög fattigdom löpte flickor större risk att mobbas. Individuella faktorer bidrog också till större risk för fysisk mobbning. Flickor med beteendeproblem och pojkar med bristande social kompetens var särskilt utsatta.

Sammantaget visar den forskning som presenterats här att mobbingsoffer löper större risk att få både psykiska och fysiska hälsoproblem liksom att misslyckas i skolan. Det förefaller också som om det finns skillnader mellan pojkar och flickor i dessa avseenden. Flickor verkar drabbas hårdare på kort sikt av problem med kamrater, medan pojkar som verkar försvara sig med aggressivt beteende riskerar att fastna i onda cirklar av stigande kamratproblem och anti-socialt beteende.

4.4.2 Sociala relationer

I en studie av **Rudolph, Ladd & Dinell** (2007) var syftet att se om depressiva symptom i barndomen bidrar till färre och sämre vänskapsrelationer över tid och om detta skiljer sig åt för pojkar och flickor. Deltagare var 382 elever i olika områden i USA som följdes från tredje till sjätte klass. Uppgifter insamlades från föräldrar, lärare,

kamrater och eleverna själva. Föräldrarna skattade depressiva symptom i varje årskurs. Antal ömsesidiga kamratval insamlades och eleverna själva skattade kvaliteten på dessa vänskapsrelationer. De fick också ange upplevd popularitet bland kamrater i tredje och sjätte klass. Lärare skattade utagerande symptom i tredje och sjätte klass. Resultaten visade att flickor har fler ömsesidiga vänner och högre kvalitet på vänskapsrelationer. Depressiva symptom korrelerade negativt med antal ömsesidiga relationer och upplevd popularitet för både flickor och pojkar. För de senare var dock symptomen inte korrelerade med kvalitet i relationer. En analys över tid visade att depressiva symptom i åk 3 var negativt relaterade till ömsesidiga vänskapsrelationer för flickor men inte för pojkar. Det verkar således som om depressiva symptom får mer negativa konsekvenser för flickors vänskapsförhållanden i tidiga tonåren. Upplevd popularitet påverkades dock för både flickor och pojkar. Författarna förklarar detta med att depression får mer negativa konsekvenser för flickors dyadiska och nära relationer men att de också påverkar pojkars gruppacceptans och grupptillhörighet. Sannolikt finns det också en interaktionseffekt så att försämrade kamratrelationer förvärrar flickors depressiva symptom.

Ueno (2004) har använt *Add Health* som är en longitudinell studie utformad för att undersöka hälsa och relaterade beteenden hos ungdomar i USA. Gruppen bestod av 11 023 ungdomar. Studien innehåller förutom hälso- och skolvariabler, uppgifter om antal relationer och vilken position man har i sina relationsnätverk. Syftet i Uenos studie var att undersöka samband mellan olika typer av nätverksmått och depression. Man tog också hänsyn till skolstorlek och hur hierarkisk organisationen var. Resultaten visade att ju fler vänner man har, desto mindre risk finns för depression. Skolstorlek hade också ett samband med mer depressiva symptom, vilket tyder på att opersonliga miljöer påverkar eleverna negativt. Det positiva sambandet mellan relationer och psykisk hälsa medierades av elevernas känsla av tillhörighet gentemot sin skola. Om man hade sina vänner utanför skolan var detta däremot en riskfaktor för depression. Flickor, äldre elever, elever med vissa minoritetsbakgrund och elever vars föräldrar hade lägre utbildningsnivå redovisade högre nivåer av depression.

I en annan amerikansk studie undersöktes sambandet mellan vänskapsrelationer, skolframgång och depressiva symptom i socialt belastade områden i Los Angeles (Schwartz Hopmeyer Gorman,

Duong & Nakamoto, 2008). I studien deltog 199 elever som var 9 år i början av studien. Materialet baseras på elevskattningar och skolprestation. Författarna utgick från att det kunde finnas könsskillnader eftersom det kan finnas en betoning av olika aspekter hos pojkar och flickor vid denna ålder: för flickor kan relationer vara viktiga, medan pojkar kan tendera att satsa på att hävda sig. Resultaten visar att framgång på ett område kan kompensera en riskfaktor i ett annat område och därmed hindra depressiva symptom. Detta gäller både vänskap och skolframgång som var för sig har ett negativt samband med depression. Författarna drar slutsatsen att kompetens inom ett område kan mildra de negativa hälsoeffekterna av svårigheter inom ett annat område. Könsskillnader i dessa processer kunde inte identifieras i dessa analyser, förutom att pojkar hade flera vänner än flickor vid den andra mätningen. Författarnas tolkning av denna brist på skillnader är att den beror på att skillnaderna i förekomsten av depression inte hade framträtt vid åldern som eleverna hade i denna studie.

Sammantaget visar studier av vänskapsrelationer och skolresultat att de påverkas negativt av ungdomarnas depressiva symptom. Det förefaller också finnas ett ömsesidigt samband mellan dessa så att försämrade relationer och sämre skolprestationer förvärrar symptom. Likaså tycks styrkor inom de sociala relationerna kunna kompensera och buffra för svårigheter upplevda med lärande, och vice versa. Både utsatthet i form av kamratmobbing och depressiva symptom tycks ha ett starkt negativt samband med hälsoutveckling och skolframgång över tid. I de fall man funnit könsskillnader tycks flickor, som är mer beroende av nära vänskapsrelationer vara mer utsatta. Över tid får dock pojkarnas mer utagerande beteende negativa konsekvenser på både hälsa och lärande.

Tabell 2 Sammanställning av studierna om kamratrelationer i skolan

Studie	Syfte	Resultat
Dhami, M.K., Hoglund, W. L., Leadbeater, B. J. & Boone, E. M. (2005). Gender-linked Risks for Peer Physical and Relational Victimization in the Context of School-level Poverty in First Grade. <i>Social Development</i> , [Ref ID 7092].	Undersöker om genus samspelar med skol- och individuella faktorer vid skolstart vad gäller kamratmobbing.	Flickor gynnades i skolor med få fattiga elever medan de löpte större risk att bli mobbade i fattiga områden. Flickor med beteendeproblem och pojkar med låg social kompetens hade större risk att bli fysiskt mobbade.
Nishina, A., Juvonen, J. & Witkow, M. R. (2005). Sticks and stones may break my bones, but names will make me feel sick: the psychosocial, somatic, & scholastic consequences of peer harassment. <i>Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology</i> , [Ref ID 4835].	Undersöker samband mellan kamratmobbing, psykosocial problem, fysiska symptom och skolsituation hos elever i åk 6.	Det förefaller finnas ett samspel mellan individuella faktorer och skolsituation som påverkar varandra ömsesidigt. Detta var fallet för både pojkar och flickor.
Paul, J.J. & Cillessen, A. H. N. (2003). Dynamics of Peer Victimization in Early Adolescence: Results from a Four-Year Longitudinal Study. <i>Journal of Applied School Psychology</i> , [Ref ID 2566].	Undersöker om kamratmobbing är stabil över fyra år, vilka faktorer som samspelar med mobbing, kort-siktiga konsekvenser och vad som predicerar mobbing.	Resultaten visade stabilitet över tid. Beteendeproblem och upplevd mobbing predicerade utsatthet. Mobbade flickor var mer deprimerade och ensamma än pojkar. För båda könen hade skyddsfaktorer både en social och en akademisk sida.
Rudolph, K.D., Ladd, G. & Dinella, L. (2007). Gender Differences in the Interpersonal Consequences of Early-Onset Depressive Symptoms. <i>Merrill-Palmer Quarterly</i> , [Ref ID 33287].	Undersöker om depressiva symptom i barndomen bidrar till färre och sämre vänskapsrelationer över tid och om detta skiljer sig för pojkar och flickor.	Flickor har fler ömsesidiga vänner och högre kvalitet på vänskapsrelationer. Depressiva symptom tycktes få mer negativa konsekvenser för flickor även om pojkars gruppacceptans och tillhörighet också påverkades.
Schwartz, D., Gorman, A. H., Duong, M. T. & Nakamoto, J. (2008). Peer relationships and academic achievement as interacting predictors of depressive symptoms during middle childhood. <i>Journal of abnormal psychology</i> , [Ref ID 4529].	Undersöker samband mellan vänskapsrelationer, skolframgång och depressiva symptom i en socialt belastad skolmiljö.	Framgång inom ett område förefaller kunna mildra konsekvenser av misslyckande inom ett annat. Vänskap och skolframgång har båda ett negativt samband med depression och detta gällde både pojkar och flickor.

Studie	Syfte	Resultat
Snyder, J., Brooker, M., Patrick, M. R., Snyder, A., Schrepferman, L. & Stoolmiller, M. (2003). Observed peer victimization during early elementary school: continuity, growth, and relation to risk for child antisocial and depressive behavior. <i>Child development</i> , 1898 [Ref ID 6420].	Applicerar longitudinella modeller där kamratmobbing och beteendeproblem relateras till varandra.	Observationer visar hög grad av kamratmobbing redan i förskolan och för vissa elever kvar detta i första klass. Det förefaller som om dåliga kamratrelationer utvecklas snabbare för flickor medan pojkars antisociala beteende får mer långsiktiga konsekvenser.
Ueno, K. (2005). The Effects of Friendship Networks on Adolescent Depressive Symptoms. <i>Social Science Research</i> , [Ref ID 26142].	Studerar samband mellan olika typer av nätverksmått och depression.	Ju fler vänner desto mindre risk för depression. Skolfaktorer hade mindre inflytande och sambandet medierades via en känsla av tillhörighet. Om man hade sina vänner utanför skolan var detta en riskfaktor. Inga könsskillnader rapporteras.

4.5 Det psykosociala klimatet i skolan

Fyra studier har identifierats som behandlar frågor om skolklimat och skoleffekter på organisationsnivå, och undersöker dessa frågors betydelse för elevernas välbefinnande och hälsa, samt undersöker eventuella skillnader som har ett samband med könstillhörighet.

I en finsk studie av **Somersalo, Solantaus & Almqvist** (2002) undersöktes sambandet mellan klassklimat och mental hälsa över tid. Eleverna följdes från andra till sjätte klass. Mer specifikt ville man se om ett dåligt klassklimat i sjätte klass var relaterat till emotionella problem och beteendeproblem och om elever med dessa svårigheter i andra klass är mer sårbara för ett dåligt klassklimat i åk 6. Deltagare var över 1 300 elever i skolor i södra Finland. All information insamlades från lärarna som skattade elevers problembeteende i åk 2 och åk 6 samt klassklimat i åk 6. Bortfallet var större för lågpresterande elever vilket kan ha påverkat resultaten. Resultaten visade att ett dåligt klassklimat i åk 6 innebär en ökning av både emotionella och utagerande problem för både flickor och pojkar. Flickor med externaliserande problem i åk 2 var särskilt känsliga för dåligt klimat i åk 6 och visade en stor ökning av problem om de befann sig i klasser med dåligt klimat. Studien visade också att höga nivåer av pojkars exter-

naliserande beteende i åk 2 negativt påverkade klimatet i åk 6 samt pojkarnas egna problem. Detta tolkades som att pojkarnas beteende påverkar deras omgivning på ett kraftfullare sätt än flickornas beteende. Höga nivåer av internaliserande symptom i åk 6 var korrelerade till problematiskt klassklimat vid samma tidpunkt, medan internaliserande symptom i åk 2 inte predicerade klassklimat i åk 6. Flickornas stora sårbarhet vid denna tidpunkt för miljöer med dåligt klimat kunde tolkas på olika sätt: med flickornas utvecklingsfas vid denna ålder (de når puberteten tidigare än pojkar) men även med en kulturell förändring som visas i en ökning av externaliserande beteende för flickor under de senaste åren.

Gådin & Hammarström (2003) undersökte betydelsen av psykosociala faktorer i skolans miljö för elevernas självuppfattning och välbefinnande med ett longitudinellt upplägg.

En grupp av 533 svenska elever (261 flickor och 272 pojkar) deltog i undersökningen: ungefär hälften följdes mellan åk 3 till åk 6 (yngre kohort) och hälften mellan åk 6 till åk 9 (äldre kohort).

Författarna argumenterar för att skolan är en viktig arena för att främja elevernas hälsa, men skolans arbetsmiljö kan också bidra till att skapa ohälsa hos barn och ungdomar, på samma sätt som arbetsmiljön kan orsaka fysisk och psykisk ohälsa hos vuxna. Den psykosociala arbetsmiljön definieras i denna studie som den sociala situationen i skolan som inbegriper elevernas arbetssituation (lärostöd, mängd av arbete som krävs, möjligheter till inflytande) och relationerna med kamrater (vänskap, stöd, utfrysning, mobbning). Flera tidigare studier har visat att de psykosomatiska symptomen bland barn och adolescenter har ökat på senare tid. Faktorer i skolan som påverkar negativ hälsa och självuppfattning är bland annat erfarenheter av mobbning, stress, upplevd hög arbetsbelastning och bristande kontroll.

Resultaten visade att det upplevda klimatet i skolan försämrades enligt både pojkar och flickor och att det skedde negativa förändringar i välbefinnande och självkänsla för flickorna i den äldre kohorten. Pojkarna i den äldre kohorten uppgav också en liknande ökning av problem i klassklimatet och en försämrad självkänsla, men de redovisade inte en motsvarande ökning av somatiska symptom. Den psykosociala faktor som verkade mest betydelsefull för både flickor och pojkar och som bidrog till ökade psykologiska symptom, var problem med kamrater. Resultaten relateras även till de organisatoriska egenskaper som karakteriserar skolorna mellan åk 7 och åk 9,

vilka antas medverka till att skapa ett skolklimat som upplevs som hårdare av eleverna än under de tidigare skoloråren.

Loukas & Anderson (2004) undersökte i en grupp av elever mellan 10 och 14 år och i en annan skolkontext, hur fyra skilda aspekter av skolklimat (upplevelser av samhörighet, konflikt, tävling och tillfredsställelse) var relaterade till beteendeproblem och till depressiva symptom. De studerade också interaktionen med förmågan att kontrollera sitt beteende och att engagera sig i skolarbetet. De definierar skolklimatet som ett begrepp med flera dimensioner. Organisatoriska aspekter, undervisning och relationer mellan människor bidrar till att skapa skolklimatet, vilket i sin tur inspirerar värderingar, beteenden och normer. Forskning har visat att skolklimatet kan bidra till elevernas resultat och man kan anta att det även kan påverka upplevelsen av externaliserande och internaliserande symptom. Den tidiga tonårstiden är en känslig period, där fysiologiska och psykologiska förändringar äger rum, samtidigt som skolans organisatoriska struktur i slutet av grundskolan kan bidra till att göra skolans miljö och klimat mer opersonliga. Det kan finnas tendenser i skolorna att betona konkurrens och göra jämförelser av elevernas förmågor, vilket kan påverka elevernas självuppfattning negativt. Tidigare studier tyder på att elever som upplever ett positivt skolklimat uppger färre emotionella problem vid ett senare tillfälle. I synnerhet kan de som tenderar att vara mycket kritiska mot sig själva bli skyddade från att uppleva höga nivåer av problem om de får uppleva ett positivt klimat. Författarna stödjer sig på tidigare forskning och hypotiserar att låga nivåer av konflikt och höga nivåer av samhörighet kan vara gynnsamma för eleverna, och särskilt för elever som har koncentrationssvårigheter i skolarbetet. Det finns också anledning, med stöd i andra undersökningar, att hypotisera effekter som är delvis olika för pojkar och flickor, beroende på typen av problem som examineras.

Resultaten visade att flickor var mer tillfredsställda och upplevde mer samhörighet med kamrater. Pojkar upplevde mer tävling och mer konflikter. Pojkar uppgav lägre nivåer av kontrollförmåga och mer beteendeproblem, medan det inte fanns några skillnader när det gäller nivåerna av depressiva symptom. Problem med skolklimat (tävling, konflikt och tillfredsställelse) var korrelerade med mer beteendeproblem och depressiva symptom för både pojkar och flickor, medan låg samhörighet var relaterad endast till depressiva symptom. Både pojkar och flickor med koncentrationssvårigheter

(low effortful control) uppgav högre nivåer av beteendeproblem och depressiva symptom. Upplevelsen av konflikt var relaterad för båda pojkar och flickor till psykologiska problem, medan de andra variablerna visade olika mönster för pojkar och flickor.

När det gäller kontroll och koncentrationsvårigheter (effortful control), kunde skolklimatvariablerna fungera som "moderatorer" mellan kontroll och internaliserande problem för pojkar och externaliserande problem för flickor. Ett skolklimat av hög kvalitet (låg konflikt, hög samhörighet) var relaterat till färre depressiva symptom för pojkar, men särskilt för dem som hade problem med kontroll och koncentration. Ett resultat som inte var väntat var att flickor som hade hög upplevelse av samhörighet med kamrater i skolan verkade ha mer externaliserande beteendeproblem.

Anderman (2002) var intresserad av att undersöka betydelsen av känslan av tillhörighet och delaktighet för elevernas välbefinnande. Begreppet tillhörighet (belonging) definieras som ett behov som bygger på en grundläggande mänsklig motivation att bilda relationer och göra motstånd mot att förlora mänskliga relationer. Att relatera till andra betraktas enligt *self-determination*-teorin (Deci, Vallerland, Pelletier & Ryan 1991) som ett grundläggande behov, tillsammans med kompetens och autonomi. Flera studier har visat tidigare att en skolgemenskap som karakteriseras av omsorg ofta är associerad med positiva resultat för eleverna (Battistich, Salomon et al, 1997). I skolan kan en känsla av tillhörighet associeras med ökad motivation, resultat och positiva attityder. Resultaten visade att den upplevda känslan av tillhörighet var negativt relaterad till alla variabler som undersöktes: nivåer av depression, socialt utanförskap, skolproblem och samtidigt var den positivt relaterad till optimism och högre betyg. Flickor uppgav högre nivåer av depression, högre betyg, men lägre nivåer av socialt utanförskap och skolproblem än pojkar.

Sammanfattning och diskussion om skolklimat:

Faktorer relaterade till skolans psykosociala miljö har uppmärksamats och det finns anledning att tro att de kan påverka elevernas psykologiska välbefinnande och deras resultat.

Två av dessa studier identifierar perioden vid den tidiga adolescensen som särskild viktig och problematisk, både på grund av ungdomarnas känsliga utvecklingsperiod, och på grund av utbildnings-

systemets organisering under dessa skolår: den kan bidra till att göra skolans miljö som mer opersonlig i en tid där ungdomarna är mer känsliga. Pojkar och flickors reaktioner verkar vara delvis olika: internaliserande för flickor och externaliserande för pojkar.

Tabell 3 Sammanställning av studierna om det psykosociala klimatet i skolan

Studie	Syfte	Resultat
Anderman, E.M. (2002). School effects on psychological outcomes during adolescence. <i>Journal of educational psychology</i> [Ref ID 2604].	Undersöka betydelsen av känslan av delaktighet och tillhörighet i skolan för elevernas välbefinnande och hälsa.	Känslan av tillhörighet i skolan är på individ nivå negativt korrelerad till depression, beteendeproblem och utanförskap. Flickor uppgav mer depression samt mindre nivåer av beteendeproblem och upplevd utanförskap.
Gådin, K.G. & Hammarström, A. (2003). Do changes in the psychosocial school environment influence pupils' health development? Results from a three-year follow-up study. <i>Scandinavian journal of public health</i> [Ref ID 31562].	Undersöka betydelsen av psykosociala faktorer i skolans miljö för elevernas självuppfattning och välbefinnande.	Skolklimatet försämrades enligt eleverna i den äldre kohorten. Hälsan och självkänslan försämrades hos flickorna mellan åk 6 till åk 9. Försämringen kunde relateras till psykosociala faktorer i skolan (krav, kontroll och problem med kamrater).
Loukas, A. & Robinson, S. (2004). Examining the moderating role of perceived school climate in early adolescent adjustment. <i>Journal of Research on Adolescence</i> [Ref ID 2316].	Undersöka samband mellan skolklimat faktorer och internaliserande och externaliserande symptom, genom att beakta individuella faktorer, t ex. betydelsen av koncentrationssvårigheter i skolan.	Skolklimatvariablerna var relaterade till åtminstone en typ av symptom. Det fanns vissa skillnader mellan pojkar och flickor angående vilka faktorer som hade störst betydelse.
Somersalo, H., Solantaus, T. and Almqvist, F. (2002). Classroom climate and the mental health of primary school children. <i>Nordic Journal of Psychiatry</i> . [Ref ID 620].	Undersöker om ett dåligt klassklimat i åk 6 är relaterat till emotionella och beteendeproblem och om elever med dessa svårigheter i åk 2 är mer sårbara för dåligt klassklimat i åk 6.	Flickor med problem i åk 2 var särskilt känsliga för dåligt klimat i åk 6. Pojkars utagerande beteende i åk 2 påverkade klimatet i åk 6 så att detta försämrades.

4.6 Förskola och skolstart

Några studier har identifierats som behandlar tidiga processer i pedagogiska situationer i förskola och skola och hur de påverkar pojkar och flickor eller barn generellt.

Marcon (1999) studerar tre olika modeller av förskolepedagogik som användes i innerstadsförskolor som deltog i ett utvecklingsprogram: en lärarstyrd didaktisk modell med träning av skolliknande färdigheter (academically directed AD) en modell som uppmuntrar barnens initiativ, aktiva erfarenheter och upptäckter (child initiated CI) och en modell som kombinerar dessa två ansatser (combination approach, M). Studien jämförde resultaten för 721 barn som gick i förskolan i olika pedagogiska modeller från fyraårsåldern upp till slutet av förskolan.

Studien visar att det fanns initiala skillnader mellan pojkar och flickor: flickornas utveckling och bemästrande av grundläggande färdigheter var överlägsen pojkarnas på alla områden (språk och kommunikation, dagliga aktiviteter och autonomi, sociala förmågor, coping, finmotorik) förutom på området "lek och fritid", där pojkarna skattades högre, medan skillnaden inte var signifikant för grovmotorik. Skillnaderna mellan prestationer för pojkar och flickor var störst i den kombinerade modellen.

Generellt visades att barn i modellen som betonade barnens initiativ (CI) hade utvecklat högre grundläggande färdigheter än i den lärarstyrda (AD), trots att dessa färdigheter där faktiskt var föremål för direkt regelrätt undervisning. Barn i den kombinerade ansatsen visade sämre resultat i alla områden med undantag för social coping och självständighet. Sammantaget var den kombinerade ansatsen inte effektiv. Den lärarstyrda modellen med sin starka fokus på förmedling verkade hindra barnens utveckling av kommunikativa, expressiva, personliga och sociala förmågor. Pojkar presterade sämre än flickor i alla tre modellerna, men den kombinerade ansatsen var särskilt problematisk för pojkarna.

Mashburn et al. (2008) har jämfört utveckling av olika förmågor hos 2 439 barn i förskola i 671 förskolor. Kvaliteten i förskolorna värderades med hjälp av olika metoder: generella indikatorer på kvalitet, standardiserade instrument som skattar den fysiska miljön och kvaliteten i interaktioner mellan barn och lärare. Barn i förskolor som hade höga resultat när det gäller kvaliteten av barn-lärare relationer, visade en bättre utveckling på de flesta områden. Författarnas

slutsatser är att det är kvaliteten i de proximala processerna mellan barn och lärare som gör vistelsen i förskolan gynnsam för barnens utveckling och att dessa kvaliteter inte kan fångas enbart med generella mått som utbildningsnivå av personalen eller antal barn per vuxna. Dessa sistnämnda indikatorer kan vara betydelsefulla, i och med att de representerar nödvändiga förutsättningar för en god pedagogisk miljö, men de verkar inte i sig tillräckliga för att proximala processer av god kvalitet ska uppstå. Även om detta inte diskuteras i artikeln, visar resultaten att pojkar hade en lägre utveckling än flickor på flera språkliga, sociala och kognitiva områden, samt högre nivåer av problembeteende. Studiens rekommendationer är att införa en policy för förskolan som bidrar till att främja barnens utveckling genom att stödja interaktioner av hög kvalitet mellan barn och lärare i förskolan, i samspelsituationer som är både inriktade mot lärande och mot sociala färdigheter.

Rhodes & Brickman (2008) refererar ett experiment där man ville undersöka om barn i förskolan kunde bli påverkade i sina ansträngningar med uppgifter av att de gjorde sociala jämförelser. Studien visade att barn verkar påverkas av jämförelser och att det spelar roll om den andre som man jämförs sig med är av samma kön eller inte. Om den andra som man jämförs med är av samma kön, ger oftast barnet inte upp sina ansträngningar, medan om den andra är av det motsatta könet, tenderar barnet att ge upp sina vidare försök. Resultaten kan tolkas i riktningen att barnet vill eller är motiverad att prestera väl i den uppgiften där även andra barn av samma kön verkar lyckas bra. Detta kan vara en process som bidrar till den tidiga utvecklingen av genusstereotyper i förhållandet till motivation, självuppfattning, lärande och attityder mot skolarbete.

Sammanfattning och diskussion: Pedagogiska metoder och arbetssätt i förskolan spelar roll: vissa kan stimulera barnens utveckling, medan andra kan hindra den. Effekterna kan vara mer påtagliga för vissa grupper av barn: i detta fall verkar pojkar vara mer utsatta för effekterna av metoder och arbetssätt som inte var optimala (Marcon). Vidare tyder en studies resultat på att det verkar särskilt lämpligt att titta på samspelsituationer relaterade till kognitiva uppgifter och emotionella samspelsituationer mellan lärare och barn om man vill bedöma kvalitet i förskolan. Dessa studier visar att hos barn i förskolan finns det skillnader mellan pojkars och flickors prestationer och att flickor är överlägsna pojkar på de flesta områden. Pojkar och flickor kan påverkas på olika sätt av peda-

gogiska modeller. En implikation av detta fenomen kan vara att man borde undersöka hur pojkar och flickor påverkas, när man vill introducera pedagogiska arbetssätt och innovationer. Den tredje studien av Rhodes och Brickman ger indikationer på en möjlig process av sociala jämförelser som är aktiv hos barn i förskola och som kan tendera att skapa mer homogena beteenden inom grupper av barn av samma kön och samtidigt öka skillnaderna mellan flick- och pojkgruppen, när det gäller motivation och kompetenser. Det är också intressant att notera att denna studie visar att dessa kognitiva processer av prestationsjämförelser med kamrater av samma kön verkar vara aktiva redan i 4–5 årsåldern.

Tabell 4. Sammanställning av studierna om förskola och skolstart

Studie	Syfte	Resultat
Marcon, R.A. (1999). Differential impact of preschool models on development and early learning of inner-city children: a three-cohort study. <i>Developmental psychology</i> , [Ref ID 5221].	Jämföra prestationerna av barn som har utsatts för tre skilda typer av förskolepedagogik: child initiated, academically directed and mixed.	Det fanns skillnader mellan pojkar och flickor i de flesta områden. Den kombinerade modellen var inte effektiv och särskilt inte för pojkar. Barn i CI modellen hade högre färdigheter än barn i AD.
Mashburn, A., Pianta, R., Hamre, B., Downer, J., Barbarin, O., Bryant, D., et al. (2008). Measures of classroom quality in prekindergarten and children's development of academic, language, and social skills. <i>Child Development</i> . [Ref ID 256].	Jämföra den kognitiva, språkliga och sociala utveckling av barn i förskola i fyraårsålder i förhållande till 3 metoder för att värdera förskolornas kvalitet.	Kvaliteten i relationerna (både inriktade mot lärande och emotionella) i förskolan är en indikator som speglar en högre utveckling av färdigheter hos barnen i flera områden. Flickor presterar bättre än pojkar i flera kognitiva och sociala fält.
Rhodes, M. and Brickman, D. (2008). Preschoolers' Responses to Social Comparisons Involving Relative Failure. <i>Psychological Science</i> [Ref ID 28316].	Undersöka barnens sociala jämförelser i en prestations-situation och deras effekt på självuppfattning och fortsatta ansträngningar.	Förmågan att göra jämförelser av prestationer uppstår tidigt och kan påverkas redan i tidig åldern av genus stereotyper.

4.7 Skolsvårigheter, självuppfattning och depression

En tematik som framträder tydligt i en stor del av artiklarna som inkluderas i litteraturdatabasen är den som handlar om internaliserande symptom (oro, depression) och relaterar dessa till erfarenheter i skolan, till exempel stress, skolsvårigheter, skolmisslyckanden och *drop-out*. Detta tema har behandlats utförligt även i översikten *School, learning and mental health* (se särskilt s. 62–78, 84–91).

Med stöd i genomgången av forskningen kunde vi där dra slutsatsen att psykiska internaliserande symptom kan påverka självuppfattning, skolresultat och skolprestationer negativt, dels på grund av att de påverkar förmågan att engagera sig i skolarbetet, men även på grund av att de påverkar relationerna med kamrater och lärare, samt att de kan leda till att förväntningarna i omgivningen sänks. Vi fann också forskning som visade att upplevda svårigheter i skolan, både i barndomen och i tonåren är riskfaktorer för uppkomsten av internaliserande symptom. Flera studier visade att dessa erfarenheter verkade särskilt riskfyllda för flickor under adolescensen.

Här presenteras tolv studier som behandlar dessa aspekter.

McCarthy, Mason, Kostermann, Hawkins, Lengua & McCauley (2008) undersökte om sociala problem, skolsvårigheter och anti-social beteende under adolescensen kunde relateras till depression hos unga vuxna, och om dessa samband kunde vara delvis olika för pojkar och flickor. Deltagarna var 808 barn, de var i tioårsåldern när studien påbörjades och följdes tills de var i tjugofemårsåldern. Det fanns skillnader mellan pojkar och flickor i förekomsten av problembeteende i skolan och anti-socialt beteende (högre förekomst för pojkar), skolresultat (lägre betyg för pojkar). Flera pojkar hade upplevt ett skolmisslyckande i slutet av gymnasiet. Förekomsten av depression vid 21 årsålder var högre för flickorna.

Det fanns en kontinuitet i kedjan mellan flickors depressiva symptom i barndomen, skolsvårigheter i adolescensen och uppkomsten av allvarliga depressiva symptom som unga vuxna. Flickornas misslyckande i skolan kan vara en länk mellan depressiva symptom i barndomen och kliniska uttryck för depression som visas senare i vuxenlivet. Beteendeproblem och skolproblem tenderade att sammanfalla till en stor grad. En slutsats från studien var därmed att skolsvårigheter skulle betraktas som indikatorer av psykologisk ohälsa. Kopplingen mellan tidiga erfarenheter i skolan och senare depression kunde inte finnas för pojkar i denna studie. Författarna

hypotiserar att det kan bero på att andra riskfaktorer som inte undersöktes i denna studie kunde vara betydelsefulla för pojkar, eller att riskerna för depression uppstår vid en senare period för unga män. En annan hypotes är att både pojkar och flickor kan bli negativt påverkade av erfarenheter av skolsvårigheter och skolproblem, men att flickorna tenderar i större grad att reagera med internaliserande symptom, medan pojkar kan reageras på flera sätt, och i större utsträckning med externaliserande symptom, sociala problem, missbruk, osv.

Ett resultat av denna studie var att tidiga beteendeproblem (av externaliserande karaktär) i skolan var för flickor relaterade till en senare uppkomst av depression vid 21 årsåldern. Detta tolkades av författarna som en indikation om att symptomatologin på psykisk ohälsa kan variera över tid för barn och ungdomar.

Goldston, Walsh, Arnold, Reboussin, Daniel, Erkanli (2007) undersökte om ungdomar med läs- och skrivsvårigheter löpte högre risk att utveckla internaliserande symptom. Studien visade att ungdomar med svårigheter i läsning löpte högre risk än den matchade gruppen av ungdomar (dvs. gruppen hade liknande karakteristiska men genomsnittlig läsförmåga) att utveckla olika former av internaliserande problem, högre risk att hoppa av sin utbildning och utveckla självmordstankar. Den negativa effekten bestod även om man tog hänsyn till förekomsten av ADHD (uppmärksamhet och hyperaktivitets problem) som var högre bland eleverna med läsproblem. Dessa studier visar inga skillnader mellan pojkar och flickor relaterade till läsning, förutom den att bland flickor utan läs- och skrivsvårigheter fanns det inga flickor som hade ADHD. Författarnas kommentarer till detta är att man borde göra flera studier som tar hänsyn till genusaspekter i speciella populationer, eftersom det kan finnas andra tendenser än bland i populationen i övrigt.

Fröjd, Nissinen, Pelkonen, Marttunen, Koivisto, & Kaltiala-Heino (2008) undersökte med en tvärsnittstudie en grupp av 2 617 finska elever (ålder: 13–17) sambandet mellan olika nivåer av depression och olika aspekter av skolprestationer. Depressiva symptom påverkar skolprestationer (koncentrationssvårigheter, låg initiativ, känslan av att vara värdelös, tendensen att dra sig undan från sociala sammanhang) eftersom de minskar lärandeaktiviteter resonerar författarna. Å andra sidan kan sambandet vara ömsesidigt: oförmågan att uppnå de önskade målsättningarna när det gäller läranderesultat kan också ge upphov till depressiva symptom. Studiens hypotes är att framför allt den självupplevda prestationen och upplevda belast-

ningen påverkar de depressiva symptomen mer än den objektiva prestationen (dvs. betygsresultat). Utifrån elevernas enkätsvar, definierades drygt 18 % av flickor och 11 % av pojkarna som deprimerade. De depressiva symptomen var relaterade till det genomsnittliga betyget och till de subjektiva upplevelserna av skolarbetet. Symptomen var högre om betygen rapporterades hade försämrats under den förra terminen. Upplevelser av för hög arbetsbelastning hade ett samband med högre nivåer av depressiva symptom. Även arbetsbelastning som upplevdes för låg kunde vara problematisk. Skillnader mellan pojkar och flickor kunde konstateras enbart i gruppen som hade svårare depressiva symptom: här hade de objektiva skolresultaten (betyg) en skyddande funktion för pojkar, medan subjektiva skolprestationer var mer relaterade till svåra depressiva symptom för flickor men inte för pojkar.

En longitudinell studie av **Montague, Enders, Dietz, Dixon & Morrison Cavendish** (2008) undersökte utvecklingen av depressiva symptom hos ungdomar (i 13–17 årsålder). Ett intressant resultat i denna studie var att hos elever som var placerade i specialundervisningsgrupper hade självuppfattningen en avvikande och sämre utveckling än hos elever i vanlig undervisning. Det kan tolkas som stöd för hypotesen att svårigheter med skoluppgifter som leder till placering i specialundervisningsgrupper kan innebära ett hot mot självbild och självuppfattning, i och med att dessa placeringar innebär mer begränsade framtida utbildningsmöjligheter och karriärvägar.

Little & Garber (2004) studerade 129 elever som bytte skola i åk 9. De hypotiserade att både individuella faktorer och faktorer i skolmiljön skulle påverka hur väl eleverna skulle trivas i den nya skolmiljön. Bland de individuella faktorer som skulle undersökas var en dominerande prioritering av sociala relationer och en prioritering av utbildningsresultat. Enligt teorin om *personality-congruence event*, är personer som satsar mycket inom ett område (i detta fall utbildning eller relationer), känsliga och kan bli påverkade negativt som en konsekvens av stressfyllda situationer inom området som de prioriterar.

Resultaten visade att symptom på depression ökade efter övergången till high school. Stress som härstammar från problem med kamrater var relaterad till depressiva symptom, och särskilt för flickor som prioriterade relationer. Flickor som upplevde stress i förhållandet till skolarbetet rapporterade också högre nivåer av depressiva symptom, oavsett vilken typ av prioritering de gjorde, medan pojkar som rap-

porterade stress i förhållandet till skolarbetet rapporterade högre nivåer av externaliserande beteende, oavsett vilken typ av prioritering de gjorde.

En studie av **Sahar, Winokur, Blatt, Kuperminc & Leadbeater** (2006) undersökte i en grupp om 460 elever i åk 6–7 samband mellan depressiva symptom och skolprestationer (betyg) och vilken roll en tendens mot att vara självkritisk spelar i detta samband, samt om det fanns könsskillnader i detta avseende. Resultaten visade att pojkar hade lägre betyg och var mer självkritiska än flickor. Det fanns också ett samband mellan tendensen att vara självkritisk och depression. Mer depressiva symptom hade en negativ effekt på de senare skolresultaten. Interaktionen mellan kön, depressiva symptom, skolresultat och självkritiska tendenser visade att de depressiva symptomen var kopplade till senare lägre betyg bara för pojkar som var starkt självkritiska, men inte för pojkar som inte var självkritiska. För flickor var interaktionen det motsatta: flickor som inte var självkritiska och var deprimerade fick sämre betyg, men inte flickorna som var självkritiska och deprimerade. Författarna tolkar dessa resultat som en indikation på att det kan finnas flera psykologiska processer inblandade i de problem med skolanpassning (i termer av resultat, motivation och självförtroende) som ungdomar visar i början av adolescensen.

Kistner, David-Ferdon, Lopez & Dunkel (2007) studerade etniska skillnader och könsskillnader i förekomsten av depression i en uppföljningsstudie av en grupp av elever (179 afro-amerikaner och 462 euro-amerikaner) mellan åk 3 och åk 5. Studien visade att afro-amerikanska pojkar rapporterade en högre nivå av depressiva symptom än afro-amerikanska flickor, euro-amerikanska pojkar och flickor. Mellan flickor fanns det inga skillnader mellan grupperna.

Kamraternas acceptans och den upplevda kompetensen var inte relaterade till nivån på depression, medan resultatet på kunskapsproven var det. Flickor hade också högre nivåer av kamratacceptans. Vissa resultat av studien verkar bekräfta Coles kompetensbaserade modell av depression (se även s. 61): barn med bristande skolkompetenser i början av terminen, visade högre nivåer av depressiva symptom sex månader senare, även om flera faktorer kan hypotiseras vara inblandade i denna process (t.ex. konflikter med lärare och föräldrar som en konsekvens av de låga resultaten och beteendeproblem som en reaktion mot de upplevda skolsvårigheterna). Det är också intressant att notera att i denna studie fann Kistner et al. att

pojkar med en afro-amerikansk etnicitet redovisade högre nivåer av depressiva symptom: det vill säga hos denna grupp finner vi inte samma tendenser till högre depression hos flickor som är vanliga i andra studier.

I det följande avsnittet presenteras studier som specifikt har undersökt sambandet mellan psykiska problem och skolresultat i ett längre perspektiv, till exempel genom att undersöka i vilken utsträckning elever som visade psykiska problem vid skolstart lyckas fullfölja sin gymnasieutbildning eller fortsätter med studier på högskolenivå.

Fletcher (2008) studerade hur depressiva symptom under adolescensen påverkade ungdomarnas utbildningsvägar. Gruppen som undersöktes var 13 000 studenter i åk 7. Olika individfaktorer och sociala bakgrundsfaktorer kontrollerades och analyserna genomfördes i hela gruppen och även separat för pojkar och flickor. Depression var inte relaterad till högre sannolikhet att inte fullfölja utbildningen för hela gruppen, utan denna effekt fanns bara för flickor. Flickor med depression i åk 7 påbörjade också i mindre utsträckning studier på nästa utbildningsnivå och valde kortare utbildningar. Resultaten tolkades som bekräftelse på tidigare studiers resultat som visat ett samband mellan depression och lägre benägenhet att delta i utbildning för kvinnor.

Needham, Crosnoe & Muller (2004) undersökte på samma material som användes i den förra studien (dvs. *Add Health* en longitudinell databas från USA) vilka processer som kunde vara inblandade i relationen mellan psykiska och hälsoproblem och sämre skolresultat. De testade hypoteserna att högre skolfrånvaro, sämre relationer med andra elever, problem i relationer med lärare, och psykosomatiska och fysiska symptom kunde vara faktorer relaterade till psykisk ohälsa som bidrog till sämre skolresultat. Elever som redovisade emotionella problem löpte en högre risk av att misslyckas i någon kurs under det följande året. Resultaten visade också att skolfrånvaro, problem med hemläxor, problem med lärare var vanligt förekommande bland ungdomar med psykiska problem och förklarade en stor del av sambandet mellan depression och skolresultaten.

Duchesne, Vitaro, Larose & Tremblay (2008) undersökte i en grupp om 2 000 elever vilken betydelse olika nivåer av oro och ångslighet (anxiety) hos eleverna har för sannolikheten att fullfölja sin utbildning på gymnasienivå. Fyra olika trajektorier av ångslighet identifierades (låg, medium, hög och kroniskt hög). En stor grupp av

elever identifierades som hade betydande symptom av ångslighet: 40 % var klassificerade i högnivå gruppen och 10 % i den kroniskt höga gruppen. Resultaten visar att elever med höga nivåer av ångslighet i större utsträckning riskerade att inte fullfölja sin utbildning på gymnasienivå. I denna studie fanns det inga signifikanta skillnader i deras nivå av ångslighet, vilket skiljer sig från vad andra studier har rapporterat. En möjlig tolkning som görs av författarna är att detta är en effekt av att skattningen av ångsligheten i denna studie gjordes av barnens mödrar och att flickor skulle visa högre nivåer av ångslighet i andra sammanhang utanför familjen. En annan möjlig tolkning skulle kunna vara att mödrarnas skattning är adekvat, men att pojkar i stället i större utsträckning döljer sin ångslighet utanför hemmet.

Newcomb, Abbott, Catalano, Hawkins, Battin-Pearson & Hill (2002) undersökte i en grupp av 808 ungdomar från åk 5, betydelsen av socioekonomiska och sociokulturella faktorer för skolmisslyckanden (high school drop-out) och i vilken utsträckning dessa associationer var medierade av kognitiv kompetens och avvikande beteenden. Även i detta material hade flickor som grupp färre skolproblem, mindre avvikande beteenden, och högre kompetens än pojkgruppen. När det gäller genus, fann Newcomb et al. inte en signifikant skillnad mellan pojkar och flickor, även om pojkar visade en trend mot högre nivåer av drop-out från high school. Eftersom flickor dock i mindre utsträckning var involverade i avvikande beteenden och hade högre kompetens och eftersom dessa faktorer var relaterade till lägre förekomst av skolmisslyckande, skulle detta kunna tyda på att genus har en indirekt effekt på dropout. Newcomb et al. slutsats är dock att det är dessa faktorer i sig (kompetens och avvikande beteende) som påverkar risken för dropout, oberoende av genus.

Sammanfattningsvis visar dessa studier att det finns kausala samband mellan skolsvårigheter och internaliserande problem. Barn och ungdomar som har psykiska problem riskerar i större utsträckning få problem med skolarbetet och det kan leda till att de misslyckas med sina studier. Om vi ser på fenomenet åt andra hållet kan det uttryckas så: bland eleverna som har svårigheter i skolan och misslyckas med sina studier finns många ungdomar som har haft psykiska problem. Att förhindra skolsvårigheter och skolmisslyckande betyder att göra en insats inte bara för elevernas skolkarriär - men även för deras välbefinnande och hälsa.

Skolsvårigheter verkar också vara en erfarenhet som kan påverka självuppfattningen negativt och orsaka depression. Sambandet mellan skolsvårigheter och negativa psykiska följder fanns för både pojkar och flickor, medan sambandet med depression i vuxenålder kunde påvisas bara för kvinnor. Elever som misslyckas i skolan kan behöva få psykologiskt och socialt stöd.

Den generella trenden i flera av dessa studier är att flickor har mer internaliserande symptom än pojkar i adolescensen. Vissa studier som studerar genuseffekter i speciella grupper visar dock att det kan finnas andra faktorer som modererar dessa generella effekter: till exempel hade afro-amerikanska pojkar högre depression än flickor av olika bakgrund. Det kan därmed vara viktigt att undersöka genuseffekter i olika grupper, eftersom de kan skiljas sig från de generella. Det finns studier som också visar hur vissa faktorer (t.ex. självkritik) interagerar på olika sätt med genus och skolsvårigheter och ger helt motsatta effekter för pojkar och flickor. Det kan vara viktigt att undersöka effekten av flera faktorer som interagerar.

Tabell 5 Sammanställning av studierna om skolsvårigheter, självuppfattning och depression

Studie	Syfte	Resultat
Duchesne, S., Vitaro, F., Larose, S. & Tremblay, R. E. (2008). Trajectories of Anxiety During Elementary-school Years and the Prediction of High School Noncompletion. <i>Journal of Youth and Adolescence</i> [Ref ID 24426]	Undersöker effekten av ångslighet.	Ungdomar med höga nivåer av ångslighet riskerade att inte fullfölja sina studier.
Fletcher, J.M. (2008). Adolescent depression: diagnosis, treatment, and educational attainment. <i>Health Economics</i> .	Undersöker effekten av depression på utbildning.	Depressiva symptom för flickor var relaterade till högre risk att inte fullfölja sin utbildning.
Fröjd, Nissinen, Pelkonen, Marttunen, Koivisto, & Kaltiala-Heino (2008) Depression and school performance in middle adolescent boys and girls. <i>Journal of Adolescenc</i> .	Undersöker samband mellan skolprestation, arbetsbelastning och depression.	Betyg och upplevelse av prestation var relaterade till depressiva symptom. Skillnader mellan pojkar och flickor fanns i gruppen med svårare depressiva symptom.

Studie	Syfte	Resultat
Goldston, Walsh, Arnold, Reboussin, Daniel, & Erkanli (2007) Reading Problems, Psychiatric Disorders, and Functional Impairment from Mid- to Late Adolescence. <i>Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry</i> .	Undersöka följder i tonåren av svårigheter upplevda under barndomen.	Det finns en högre förekomst av internaliserande problem i ungdomar som har haft lässvårigheter.
Kistner, J.A., David-Ferdon, C. F., Lopez, C. M. & Dunkel, S. B. (2007). Ethnic and sex differences in children's depressive symptoms. <i>Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology</i> .	Studerar könsskillnader och etniska skillnader i depression hos skolelever.	Bristar i skolkompetensen relaterade till depressiva symptom senare. Afroamerikanska pojkar hade högre nivåer av depressiva symptom.
Little, S.A. & Garber, J. (2004). Interpersonal and Achievement Orientations and Specific Stressors Predict Depressive and Aggressive Symptoms. <i>Journal of Adolescent Research</i> , 19, 1, 63–84 [Ref ID 8850].	Undersöker hur ungdomar påverkas av skolbyte i åk 9.	Depressiva symptom ökade. Mer stress orsakade depressiva symptom hos flickor och externaliserande symptom för pojkar.
McCarty, C.A., Mason, W. A., Kosterman, R., Hawkins, J. D., Lengua, L. J. & McCauley, E. (2008). Adolescent School Failure Predicts Later Depression Among Girls. <i>Journal of Adolescent Health</i> , 43, 2, 180–187 [Ref ID 24476].	Undersöker betydelsen av skolproblem för uppkomsten av depressiva symptom.	Skolsvårigheter relaterade till depressiva symptom som unga vuxna. Skolmisslyckande kan vara en länk mellan internaliserande problem i barndomen och depression i vuxenåldern för flickor.
Montague, M., Enders, C., Dietz, S., Dixon, J. & Cavendish, W. M. (2008). A longitudinal study of depressive symptomology and self-concept in adolescents. <i>The Journal of Special Education</i> , 42, 2, 67–78 [Ref ID 1653].	Studera utveckling av depressiva symptom hos ungdomar.	Elever i specialundervisningsgrupper hade en avvikande och sämre utveckling av självuppfattning.

Studie	Syfte	Resultat
Needham, B.L., Crosnoe, R. & Muller, C. (2004). Academic Failure in Secondary School: The Inter-Related Role of Health Problems and Educational Context. <i>Social problems</i> , 51, 4, 569–586 [Ref ID 2277].	Undersöka vilka skolfaktorer medierar sambandet mellan emotionella problem och skolresultat.	Emotionella problem ökade risken att inte klara kurser, och att ha hög skolfrånvaro. Problem med lärare och med läxor var mediterande faktorer.
Newcomb, M.D., Abbott, R. D., Catalano, R. F., Hawkins, J. D., Battin-Pearson, S. & Hill, K. (2002). Meditational and deviance theories of late high school failure: Process roles of structural strains, academic competence, and general versus specific problem behavior. <i>Journal of Counseling Psychology</i> , 49, 2, 172–186 [Ref ID 2686].	Studera faktorer som kan leda till drop-out.	Högre skolkompetens och lägre avvikande beteende skyddade mot drop-out.
Shahar, G., Henrich, C. C., Winokur, A., Blatt, S. J., Kuperminc, G. P. & Leadbeater, B. J. (2006). Self-criticism and depressive symptomatology interact to predict middle school academic achievement. <i>Journal of clinical psychology</i> , 62, 1, 147–155 [Ref ID 2054].	Undersöka samband mellan depression och skolprestation och dess samspel med självkritik.	Depressiva symptom är relaterade till sämre resultat. Självkritik modererar denna effekt på olika sätt för flickor och pojkar.

4.8 Skolsvårigheter och externaliserande symptom

I detta avsnitt presenteras fem studier som behandlar genusaspekter i förhållandet till förekomsten av externaliserande symptom, enligt en bred definition av dessa: från problem med uppmärksamhet, hyperaktivitet, beteendestörningar som kan uppträda i barndomen, till anti-socialt beteende och kriminalitet.

McLeod & Fettes (2007) analyserade utvecklingstrajektorier med data från 6 till 22 års ålder från en nationell longitudinell databas som bestod av 883 ungdomar, för att studera dels vilka typer av utvecklingstrajektorier som kunde urskiljas, dels vilka effekter internaliserande och externaliserande problem kunde få på utbildnings-

resultat. Med en sociologisk och relationella modell ville de undersöka effekten av faktorer i skolans miljö, som till exempel lägre förväntningar, stigma som associerades till den problematiska beteende, bestraffningar, vilka i sin tur kunde bidra till sänkta uppfattningar om den egna kompetensen och framtidsutsikter. De fann fyra trajektorier för internaliserande symptom: stabilt låga, hög under barndom, medelhög under barndom och hög under tonårstiden. Ingen grupp hade därmed höga problem hela tiden, de internaliserande problemen verkar fluktuera. Fem trajektorier identifierades för externaliserande beteenden: stabilt låg, hög under barndomen, medelhög under barndom, hög under tonårstiden och stabilt hög. För externaliserande symptom fanns det därmed en grupp av barn som visade problem under hela den undersökta perioden, medan andra grupper hade externaliserande problem bara under en period. Pojkar var underrepresenterade bland de ungdomar som hade väldigt höga nivåer av internaliserande symptom under barndomen eller under adolescensen och de var överrepresenterade bland dem som hade låga eller medelhöga nivåer av internaliserande problem under barndomen. När det gäller externaliserande problem, var pojkar överrepresenterade bland ungdomarna som hade erfarenhet av externaliserande problem antingen under barndomen eller adolescensen. Analysen av sociodemografiska data visade också, i linje med tidigare studier, att ungdomar från ekonomiskt missgynnade grupper och låg utbildningsnivå i familjen, löpte större risk än andra ungdomar att rapportera höga nivåer av problem och även samtidigt både internaliserande och externaliserande problem. Resultaten visar att ungdomar med höga nivåer av problem i barndomen eller i adolescensen eller stabilt höga hade lägre utbildningsresultat. Ungdomar vars internaliserande problem började under adolescensen löpte högre risker att inte ta sin examen på gymnasienivå. Alla grupper av ungdomar med externaliserande problem löpte högre risker än ungdomar med stabila låga nivåer av problem att inte klara sina studier på gymnasienivå och påbörja högskoleutbildningar. Analysen av mediatorer på skolnivå visade bland annat att ungdomarnas, föräldrarnas och skolans förväntningar var lägre för dessa ungdomar, även om styrkan av samband varierade mellan ungdomar med olika typer av problem och trajektorier.

Författarna diskuterar också frågan om hur omgivningen kan reagera på olika sätt mot externaliserande problem. Det finns studier som visar att lärare reagerar mer negativt mot pojkars problembete-

ende, men även studier som beskriver en form av genuspåverkad reaktion till problem med psykisk hälsa. Det innebär att reaktionerna hos personer och institutioner skulle vara mer negativa och bestraffande när de psykiska symptomen går emot vad som kan förväntas utifrån genusstereotyper, till exempel när kvinnor visar ett aggressivt beteende, och mot män när de är passiva, deprimerade och beroende av andra. McLeod & Fettes kan dock inte dra några säkra slutsatser om hur dessa skillnader i bemötande eventuellt kan påverka utfallet utifrån denna studie. De påpekar dock att fenomenet stämpling (labeling) en social utstötning och stigma som har beskrivits drabba personer med psykiska problem, kan uppstå mot barn och ungdomar i skolans miljö och kan negativt påverka ungdomarnas utveckling och utbildningsmöjligheter. Psykiska problem har en negativ effekt, oavsett om problemen uppstår tidigt i barndomen eller senare under tonåren, och att effekten kan anses bero på de processer som äger rum i skolans miljö, d.v.s. på omgivningens negativa reaktioner, och inte enbart på individens egenskaper.

Morgan, Farkas, Tufis & Sperling (2008) undersökte sambandet mellan läs- och skrivsvårigheter och beteendeproblem. Eftersom dessa två fenomen har observerats samtidigt, har man spekulerat om det finns ett kausalt samband som kan förklara detta och i så fall av vilket slag; ett kausalt samband från svårigheter till beteendeproblem, eller från beteendeproblem till svårigheter, eller ett ömsesidigt samband, eller en tredje faktor som orsakar båda fenomen. De fokuserade på två frågeställningar 1) om barn som har lässvårigheter i åk 1 löper en högre risk att visa beteendeproblem i åk 3 än barn utan lässvårigheter; 2) om barn med olika typer av beteendeproblem i åk 1 löper högre risk att uppleva lässvårigheter i åk 3. Undersökningsgruppen bestod av 515 barn. Studien påbörjades när barnen gick i förskolan, barnen undersöktes sedan två gånger i åk 1 och sedan en gång i åk 3. Den longitudinella designen gjorde det möjligt att kontrollera om nivåerna av beteendeproblem uppstod efter att erfarenheterna i skolan hade ägt rum, till exempel av lässvårigheter. Tidiga lässvårigheter innebar en risk för ökade internaliserande och externaliserande problem i åk 3, samt lägre nivåer av självkontroll och engagemang med uppgifter. Dessa resultat bekräftade den första hypotesen, om att lässvårigheter kan orsaka beteendeproblem. Det fanns stöd också för den andra hypotesen, men av de olika problematiska beteenden i åk 1 som analyserades, var det bara bristande engagemang med uppgifter i åk 1 som hade ett samband med senare

läs- och skrivsvårigheter, när man kontrollerade för tidiga nivåer av läsning, och demografiska faktorer. Slutsatserna var att barn med tidiga problem med läsning riskerade att visa låg självkontroll, externaliserande problem och internaliserande problem i åk 3. Brister i självkontroll under åk 1 kan medföra senare uppkomst av problem med läsning. Det finns stöd för hypotesen om en viss bidirektionalitet mellan lässvårigheter och problembeteende.

Meadows (2007) studie undersökte "genuslikheter", de för pojkar och flickor parallella vägar som går från socialt stöd under adolescensen och som skyddar dem från olika utfall, det vill säga anti-socialt beteende för pojkar och depression för flickor.

Rutter, Giller & Hagell (1998) hävdar att depression och anti-socialt beteende skall betraktas som likvärdiga utfall för respektive kvinnor och män. Även *gender socialization theory* utgår från att män och kvinnor blir skolade i att reagera till stress på olika sätt, där kvinnor visar högre förekomst av internaliserande svar till stress och män högre förekomst av externaliserande respons.

Stressteori hävdar att specifika händelser i livet och kroniska problem påverkar välbefinnandet negativt. Många olika faktorer kan hindra den negativa effekten av stress, t.ex. social support. Känslomässig support definieras som ett beteende som gör att personen känner sig väl till mods, och som får en person att känna sig respekterad, älskad, beundrad, samt att de andra är tillgängliga för att erbjuda omsorg och trygghet. Forskning om anti-socialt beteende har pekat på att familjen, kamrater och skolan både kan hindra uppkomst av anti-socialt beteende och främja pro-socialt beteende. Det finns likheter mellan de begrepp som används inom sociologi och kriminologi för att beskriva dessa processer: uppfattningen att det sociala nätverket som man tillhör är omsorgsfullt och älskar en och känslan av tillhörighet som detta skapar är faktorer som både skyddar individens välbefinnande och bidrar till individens socialt accepterade beteende. Meadows analyserade data från ett nationellt representativt urval av 12 958 ungdomar från åk 7 till åk 12. Resultaten visade att flickor har högre genomsnittliga mått på depression än pojkar och att pojkar redovisar högre nivåer av grövre brottslighet (egendomsbrott, miss-handel, hot med vapen, osv.). När det gäller de orsaker till stress som uppges, rapporterar pojkar mycket oftare än flickor att de har svårigheter i skolan, att de har problem med lärare, andra elever och att de har inlärningssvårigheter. Flickor har i stället mer erfarenhet av hälso-problem och av självmordsförsök. Ungdomarna med höga nivåer av lärar-

stöd rapporterade färre depressiva symptom och lägre nivåer av brottslighet, och denna effekt var större för pojkar. Stöd från manliga kamrater verkade i stället relatera till högre problematik. Stöd från familjen hade också generellt en skyddande funktion för psykisk hälsa och minskade förekomsten av anti-socialt beteende.

Crosnoe, Glasgow Erickson, Dornbush (2002) undersökte med en longitudinell studie de olika vägar som under adolescensen kan leda till avvikande beteende för pojkar och flickor. Det kan finnas olika mönster eftersom det finns olikheter i utveckling och socialisation mellan flickor och pojkar, menar Crosnoe et al.

Studien undersökte samspelet mellan riskfaktorer (relationer med jämnåriga som har avvikande beteende) och skyddande faktorer: egenskaper i familjen (föräldrarnas övervakning, engagemang, organisation), egenskaper i skolan (lärarrelationer, skolresultat, motivation). Undersökningen genomfördes med enkäter i en grupp av cirka 3 000 elever i high school.

Initialt redovisade pojkarna något högre nivåer av anti-socialt beteende bland deras vänner, lägre övervakning, lägre nära relationer med lärare, och skolresultat, och mer eget avvikande beteende. För flickor och pojkar hade skolresultat och skolmotivation vid år 1 en skyddande effekt i förhållandet till nivåerna av avvikande beteende vid år 2. Närheten till avvikande vänner var en riskfaktor, framför allt för pojkar. Det fanns inte stora skillnader mellan pojkar och flickor i omfattningen av skyddet som relationerna kunde ge, medan det fanns skillnader i vilken faktor som var mer betydelsefull: familjens organisation var skyddande för pojkar men inte för flickor. De skolrelaterade faktorerna verkade ha en större skyddande effekt generellt än familjefaktorerna.

Määttä, Stattin & Nurmi (2006) undersökte betydelsen av olika lärandestrategier hos individer och i deras kamratkrets för att predicera skolanpassning, skolresultat och regelbrytande beteende. Deltagarna var 287 svenska elever i ålder 14–15 år. Lärandestrategier är psykologiska processer som uppstår inför utmanande situationer och som inbegriper förväntningar, känslor, och som följs av beslut om målsättningar, och medföljande initiativ, handlingar och ansträngningar för att uppnå dessa. Om man förväntar sig ett misslyckande ser strategierna annorlunda ut och kan gå ut på att undvika lärandesituationer. Framgångsrika strategier är till exempel *illusory glow optimism*, (karakteriserad av optimism, höga förväntningar, fokuserade ansträngningar, hög känsla av personlig kontroll) och *defensive*

pessimism (pessimistisk, uppger låga målsättningar, men gör stora ansträngningar). Problematiske strategier har definierats som *task-avoidance strategy* och *learned helplessness* som innebär att man inte tror att man kan påverka sin situation.

De faser i en problematisk lärandestrategi som undersöktes i denna studie var förväntningar om misslyckande (*expectation of failure*) och aktivt undvikande av uppgift (*active task-avoidance*) och man vill undersöka både effekten på skolanpassning, skolresultat och regelbrytande beteende, av att individen själv använde dessa strategier och effekten av strategierna som användes i individens kamratgrupp.

Resultaten visade att förväntningar om att misslyckas predicerade elevernas undvikande av uppgifter, som i sin tur predicerade elevernas regelbrytande beteende. Även förväntningar om misslyckande i kamratkretsen var associerat med kamraternas undvikande av uppgifter och ledde till mer regelbrytande beteende. Kopplingen mellan det egna normbrytande beteendet och kamraternas fanns bara för pojkar. För flickorna var kamraternas nivåer av undvikande av uppgifter relaterade till skolresultat, där mer undvikande av uppgifter gick ihop med sämre skolresultat. Määttä et al. undersökte också om det finns genusskillnader mellan medelvärdena i de variabler som ingår i studien och fann att pojkar rapporterade högre nivåer av förväntningar om skolmisslyckande, högre nivåer av regelbrytande beteende. Flickorna rapporterade högre nivåer av skolanpassning och fick högre betyg än pojkar.

Sammanfattningsvis visar dessa studier att externaliserande symptom är generellt mer vanliga för pojkar. Bland faktorer som kan bidra till uppkomsten och ökning av externaliserande symptom finns problematiska erfarenheter i skolan, lässvårigheter, låg självuppfattning, förväntningar om misslyckande, undvikande av uppgifter, kontakter med och stöd från avvikande kamrater. Bland de skyddande skolfaktorerna fanns: motivation, skolresultat, stöd från lärare. Det finns olika grupper av elever: vissa har externaliserande problem av övergående karaktär under en period i skolan, medan andra uppvisar problem under alla perioder. Dessa barn och ungdomar med kroniska problem kan vara särskilt utsatta och riskerar att få sämre resultat i skolan, de riskerar att bli stigmatiserade, att inte få ett adekvat stöd och även att bli bestraffade. Vi vet också att i denna grupp är pojkarna flera än flickorna.

Tabell 6 Sammanställning av studierna om skolsvårigheter och externaliserande symptom

Studie	Syfte	Resultat
Crosnoe, R., Erickson, K. G. and Dornbusch, S. M. (2002). Protective Functions of Family Relationships and School Factors on the Deviant Behavior of Adolescent Boys and Girls: Reducing the Impact of Risky Friendships. <i>Youth and Society</i> , [Ref ID 27265].	Undersöker samspelet mellan kumulativa riskfaktorer skyddsfaktorer och utvecklingen av avvikande beteende.	Skolfaktorer (skolresultat och motivation) skyddar mot uppkomsten av avvikande beteende.
Määttä S. Stattin H. Nurmi JE. (2006). Achievement strategies in peer groups and adolescents' school adjustment and norm-breaking behavior. <i>Scandinavian Journal of Psychology</i> , [Ref ID 408].	Studerar betydelsen av lärandestrategier för att predicera skolresultat, anpassning och avvikande beteende.	Om elever förväntar sig att misslyckas, leder detta till att man undviker uppgifterna och ökar risken för att utveckla ett regelbrytande beteende.
McLeod, J.D. and Fettes, D. L. (2007). Trajectories of Failure: The Educational Careers of Children with Mental Health Problems. <i>American Journal of Sociology</i> [Ref ID 25058].	Undersöka trajektorier av internaliserande och externaliserande problem och deras effekt på utbildningsresultat och förväntningar i omgivningen.	Olika trajektorier finns. Alla grupper med höga nivåer av problem får sämre resultat i skolan och detta beror också på lägre förväntningar och negativa processer i skolans miljö.
Meadows, S.O. (2007). Evidence of Parallel Pathways: Gender Similarity in the Impact of Social Support on Adolescent Depression and Delinquency. <i>Social Forces</i> , [Ref ID 25333].	Undersöka effekten av social support från familjen, vänner, skolan för att skydda mot risken för depression för flickor och kriminalitet för pojkar.	Support från lärare är associerad till lägre nivåer av externaliserande och internaliserande problem. Den har större effekt för pojkar. Support från kamrater kan vara problematisk.
Morgan, P.L., Farkas, G., Tufis, P. A. and Sperling, R. A. (2008). Are reading and behavior problems risk factors for each other? <i>Journal of learning disabilities</i> , [Ref ID 1638].	Undersöka samband mellan lässvårigheter och beteendeproblem.	Lässvårigheter i åk 1 ökade risken för internaliserande och externaliserande problem.

4.9 Skolprestationer och psykisk hälsa

Barn och ungdomars positiva aspekter av psykisk hälsa är viktiga för deras välbefinnande. Flera begrepp studeras som positiva aspekter av psykisk hälsa: självuppfattning och självbild är termer som används på svenska för att återge distinkta begrepp: *self-perception*, *self worth*, *self-esteem*, *self-concept*, *self-efficacy*. Det finns flera relaterade begrepp som används i forskningslitteraturen för att beskriva egenskaper och attityder som är relaterade till välbefinnande och hälsa, som *mastery*, *locus of control*, *coping*, *resilience*, *hope*, *self-respect*. Flera studier visar att det finns skillnader mellan flickor och pojkar i deras självuppfattning. Dessa frågor undersöks eftersom man hypotiserar att självuppfattningen och liknande uppfattningar och attityder har ett samband med elevernas utbildningsresultat och andra mått på positiva sociala utfall. Fjorton studier presenteras i detta avsnitt.

Cole har tillsammans med flera kollegor gjort flera studier som behandlar självuppfattningens uppkomst som resultat av feedback från andra betydelsefulla personer i ens omgivning, skillnader i självuppfattning och dess roll i utveckling av depressiva symptom i adolescensen.

Coles kompetensbaserade modell av depression diskuteras i flera av studierna i denna översikt (se t.ex. Kistner et al.). **Cole, Maxwell, Martin, Peeke, Serocyński et al.** (2001) studerade longitudinellt utvecklingen av uppfattningar om kompetens inom olika domäner i två kohorter av elever mellan åk 3 och åk 11 (N=936 och N=984). Domäner av självuppfattning som studerades var skolkompetens, fysisk utseende, beteende, social acceptans, och sportkompetens. Författarna var också intresserade av att belysa både aspekter som är karakteristiska för barn generellt, och genus specifika trender som framträder i utvecklingen av självuppfattning. Cole, Maxwell, et al. (2001) beskriver generella tendenser under utvecklingen: från perioden kring skolstart där barns uppfattningar om sig själva ofta är väldigt positiva och förväntningarna höga och till och med orealistiskt optimistiska. Under skolorn får barnen under många tillfällen feedback om sina prestationer och utvecklar själva förmågan att jämföra sig med andra och värdera sig själva. Allt detta bidrar till att barn upptäcker att de har styrkor på vissa områden och svagheter på andra. De flesta barn utvecklar därefter mer återhållsamma men mer realistiska självuppfattningar. Under den tidiga adolescensen i de flesta västerländska samhällen, bidrar flera orsaker som pubertet,

skol- och samhällskrav till att självuppfattningen inom flera områden kan bli lägre för många ungdomar under denna period, för att återställas till högre nivåer senare under adolescensen.

Cole, Maxwell et al. (2001) hypotiserar att skillnader mellan flickor och pojkar skulle spegla de genusstereotyper som har redovisats i andra studier: att pojkar skulle ha en högre självuppfattning i fysiskt utseende och sportkompetens, medan flickor skulle ha en högre självuppfattning när det gäller beteende. De förväntade sig också att skillnaderna skulle öka med elevernas ålder. Resultaten visade olika trender under olika utvecklingsfaser. Under perioden mellan åk 3 till åk 6 verkar självuppfattning generellt ha en positiv utveckling som relateras till en stark motivation att bygga upp, upprätthålla och utveckla en positiv självbild. Detta uppnås med olika strategier, även genom att överskatta sig själva, och genom att umgås med andra som kan bekräfta en positiv självbild. För flickor minskade under dessa år uppfattningen om det fysiska utseendet. I övrigt fanns de skillnaderna som man kunde förutse utifrån genusstereotyper (flickor hade en högre självuppfattning om sitt beteende och pojkar om sitt utseende och fysisk förmåga). Under övergången från åk 6 till åk 7, där eleverna bytte typ av skola, visades en generell nedgång i självuppfattning inom området skolkompetens och fysisk kompetens. Skillnaderna mellan pojkar och flickor fanns kvar, men pojkar hade också bättre självuppfattning när det gäller skolkompetensen under denna period. Vid övergången till gymnasiet (high school) motsvarande mellan åk 8 och åk 9, fanns det en generell förbättring av skolkompetensen. Studien visar att självuppfattning är ett multidimensionellt begrepp som varierar beroende på domän, genus, olika typer av övergångar och förändringar: utvecklings- och individrelaterade, sociala, och kopplade till egenskaper i utbildningssystemet.

Cole, Jacquez & Maschmann (2001) analyserar sambandet mellan uppfattningen av den egna kompetensen i olika domäner och uppkomsten av depressionssymptom i en longitudinell studie av 631 skolbarn i åk 3 till åk 6. Cole, Jacquez & Maschmann menar att en uppfattning av sig själv som inkompetent är en viktig komponent i en kognitiv modell av depression, som i sig innebär att personen har en negativ bild av sig själv, av världen och av framtiden. Dessutom uppstår uppfattningen om den egna kompetensen i ett socialt samspel med andra (looking glass theory). Syftet med denna studie var att undersöka i vilken utsträckning barnens självuppfattning påverkades av föräldrarnas, lärarnas och kamraternas bedömning av barn-

ens kompetens. Lärare och kamrater uppfattade generellt flickors skolkompetens som högre än pojkarnas. Sammanlagt visade dessutom resultaten att bilden av barnens kompetens kan påverkas av andras bedömningar, särskilt inom områden skolkompetens, beteende och kompetens i idrott. Höga positiva bedömningar från andra minskade risken för att barnen skulle utveckla depressiva symptom senare.

Cole, Martin, Peeke, Seroczynski & Fier (1999) analyserade andra aspekter av samma longitudinella studie, och här var det en grupp av 807 elever i åk 3 och åk 6 som ingick. Studiens syfte var att jämföra elevernas uppfattningar om deras skolkompetens med lärarnas bedömning om deras skolkompetens. Pojkar överskattade sin skolkompetens medan flickor underskattade sin skolkompetens, jämfört med lärarnas bedömning. Dessa könsskillnader började i åk 4 eller åk 5 och ökade ständigt under de följande skolåren. Mellan pojkar och flickor fanns det inga skillnader i depressiva symptom när elever var i åk 3, men depressiva symptom ökade ständigt för flickor och minskade för pojkar fram till åk 8. Symptom av oro och ängslighet (anxiety) var högre än pojkarnas från början och i praktiken var de stabila över tid för flickor, medan pojkarnas symptom av oro minskade under samma period. Genusskillnaderna i uppfattad skolkompetens, samt symptom av depression och oro ökar under dessa år (åk 3–åk 8). Flera studier hade tidigare redovisat att pojkar har ett högre självförtroende, och verkar ha mer motstånd mot negativ feedback (resilience) i uppfattningen av sin skolkompetens. Tendensen att överskatta sin kompetens verkade vara en positiv egenskap, eftersom den korrelerade negativt till symptom av depression och oro. På samma sätt kan barn med en viss nivå av depression tendera att underskatta och nedvärdera sin kompetens oavsett om de är pojkar eller flickor. Författarna föreslår att man skulle kunna tolka genuskillnaderna i över- och underskattning av sin kompetens som ett resultat av olika nivåer av depression och oro bland pojkar och flickor. Olika analyser gav mer stöd för denna hypotes (från depression till underskattning av kompetensen) än för den motsatta (från tendensen att underskatta kompetensen till depressiva symptom) även om Cole, Martin et al. är noga med att påpeka att deras studier inte direkt undersökte en hel grupp av kognitiva faktorer relaterade till prestationer och negativa feedback situationer som verkar öka risken för depression. De refererar också andra möjliga förklaringar: generellt högre nivåer av ängslighet hos flickor skulle kunna förklara

varför flickor kan bli mer drabbade negativt av prestationssituationer och situationer där de blir utvärderade, men poängterar att mer forskning behövs för att förstå dessa samband.

De Fraine, Van Damme, Onghena (2006), har undersökt utvecklingen av självuppfattning och språkkompetens hos en grupp av 2 826 elever i 50 gymnasieskolor i Flandern. De beskriver att det finns delvis olika begrepp som används för att studera självuppfattning (self-esteem, self-concept, self-efficacy). Dessa begrepp syftar på självuppfattningar på olika nivåer av specificitet, från den mer generella, uppfattning om sig själv (self worth) till en skattning av sin förmåga (self-esteem), till uppfattningar om sig själv inom olika områden eller dimensioner (academic self-concept, personal self-concept, osv.) till uppfattningar om sin förmåga inför specifika uppgifter (self-efficacy). Deras studie studerar utvecklingen av elevernas uppfattning av sig själva i lärandesituationer (academic self-concept) och definierar att detta begrepp innehåller både beskrivande och värderande element.

Självuppfattning (Academic self-concept) antas variera under livets olika utvecklingsfaser och under den tidiga adolescensen har flera studier noterat en generell nedgång, vilket antas vara orsakat av en högre känslighet och en större medvetenhet hos tonåringar, men nedgången kan också orsakas av externa omständigheter, till exempel att eleverna byter skolan under denna period i flera skolsystem. Flera studier har också rapporterat att tonårsflickor löper högre risk än pojkar att ha en låg självuppfattning, men det finns olika meningar om detta *gender gap* skulle öka, minska eller vara stabilt under gymnasietiden.

Det finns också olika teorier angående de kausala relationerna mellan självuppfattning och skolresultat: *skill-developement model* förutsätter att självuppfattning ökar som en konsekvens av goda resultat, *self-enhancement model*, beskriver att självuppfattning är en förutsättning för goda skolresultat. En tredje modell som föreslås är *reciprocal effects model*, enligt vilken skolresultat och självuppfattning påverkar varandra. Den tredje modellen verkar accepterad av en majoritet av forskarna, men det kan vara viktigt att undersöka vilken av dessa effekter har störst betydelse. Resultatet kring detta verkar motstridiga och det kan förklaras med hypotesen att sambandet mellan självuppfattning och resultat förändras vid olika utvecklingsfaser.

Studien undersökte hur självuppfattning förändrades mellan åk 7 och åk 12, vilket samband självuppfattning hade med elevernas resultat i språkämnet, och om det fanns skillnader mellan pojkar och flickor. Resultaten visar att självuppfattning minskar under adolescensen och att flickor har lägre självuppfattning än pojkar. Skillnaden mellan pojkar och flickor ökade fram till åk 10 och minskade sedan. Flickor visade bättre resultat i språkämnet än pojkar med en ständig ökning, medan pojkarnas trajektorier minskade fram till åk 9, för att sedan öka igen. Studien visade att det fanns en positiv korrelation mellan självuppfattning och skolresultat vid samma tidpunkt, särskilt för pojkar. Förändringar i skolresultat i språkämnet motsvarades dock inte av förändringar i självuppfattning. Ett annat resultat var att sambandet mellan självuppfattning och resultat blev svagare ju äldre eleverna blev.

Von Houtte (2005) studerade självuppfattning hos 3 720 elever i olika typer av gymnasieskolor (studieinriktade och yrkesinriktade) i Flandern. De fann intressanta genuseffekter. Pojkar i yrkesinriktade gymnasieskolor hade lägre generell självuppfattning än pojkar i studieinriktade gymnasieskolor. Flickor hade lägre global självuppfattning än pojkar i båda typer av skolor. Deras självuppfattning verkade däremot bara marginellt påverkad av att de gick i en yrkesinriktad gymnasieskola. Pojkarnas självuppfattning verkade vara mer påverkad av att de gick i en typ av skola med lägre status eller av faktorer relaterade till detta.

Ross & Broh (2000) argumenterar att det finns olika komponenter av självuppfattning och att sambandet med positiva skolresultat skulle vara knuten till just några av dessa, och inte till självuppfattning generellt. En komponent av självuppfattning (self-concept) som de menar är mer direkt relaterad till skolresultat är det som de kallar känslan av kontroll (sense of personal control). Liknande egenskaper beskrivs också av andra författare med termer som *mastery*, *personal efficacy*, och *self-efficacy*. De analyserade data från en longitudinell studie (8 802 elever i åk 8 från 1 052 skolor i USA, upp till åk 12) för att undersöka effekter av skolresultat i åk 8 på känslan av kontroll och självuppfattning i åk 10 och effekterna av dessa uppfattningar om skolresultat i åk 12. Resultaten visar att skolresultaten hade ett positivt samband med känslan av kontroll och med självuppfattningen två år senare. Pojkar redovisade en högre självuppfattning (self-esteem) än flickor i åk 10 (unstandardized coeff. =.13) och

upplevde mindre support från föräldrarna (-.21). De fann också att känslan av kontroll var relaterad till skolresultat två år senare.

Ciarrochi, Heaven & Davies (2007) studerade tre distinkta faktorer: självuppfattning (self-esteem) hopp (trait hope) och positiv attributional stil. De undersökte om de var relaterade till framtida skolresultat, lärarnas skattningar av kompetens och elevernas välbefinnande i en grupp om cirka 600 elever som deltog i en australiensisk longitudinell studie mellan åk 7 och åk 8. Faktorerna som undersöktes valdes för att de representerade olika aspekter av ett "positivt tänkande" som kunde hypotiseras vara gynnsamma skyddande faktorer som kunde bidra till att eleverna kunde förverkliga sin potential. Självuppfattning skulle spegla individernas uppfattningar om värde och kompetens, hopp skulle spegla i vilken utsträckning individerna tror att de kan uppnå sina målsättningar och attributional stil speglar individernas uppfattningar om vad som orsakar positiva eller negativa händelser i deras liv, om det är deras egen förtjänst eller om det ligger i andra händer, till exempel. Självuppfattning är en viktig komponent av den sociala och kognitiva utvecklingen. Flera studier visar att den är relaterad till livskvalitet. Låg självuppfattning har befunnits vara relaterad till depression, suicidtankar, mobbning, anti-socialt beteende och ätstörningar. Resultaten visar att känslan av hopp hade det starkaste sambandet med senare skolresultat. Högre självuppfattning ledde till en minskning av känslan av att vara ledsen och en positiv attributional stil ledde till minskade upplevelser av rädsla.

Det fanns genuseffekter i den undersökta gruppen: flickor hade högre betyg i alla ämnen förutom naturvetenskap; när det gäller det emotionella välbefinnandet, uttryckte flickor högre nivåer av rädsla och ledsenhet. Även när det gäller lärarnas skattningar fanns det skillnader: lärarna tyckte att flickor hade mer emotionella problem, medan pojkar bedömdes ha mer beteendeproblem och sämre skolanpassning. Ett annat resultat var att flickornas självuppfattning minskade över den undersökta perioden. **Leeson, Ciarrochi & Heaven** (2008) utvecklade senare modellen som beskrevs i förra artikeln, och analyserade samma undersökningsgrupp, mellan åk 7 och åk 10, dessutom med tillägg av uppgifter om elevernas kognitiva förmåga. Enligt modellen som redovisas i denna studie, skulle flickor förutom högre resultat också rapportera en högre nivå av positivt tänkande än pojkar. Eftersom det finns genusskillnader i flera avseenden i denna

studie, hade det varit önskvärt att redovisa två olika strukturella modeller för flickor och pojkar.

Crosnoe, Riegle-Crumb & Muller (2007) undersökte effekterna av tidiga skolsvårigheter på självuppfattning och uppfattning om intellektuell förmåga. Data från en grupp om 3 324 elever mellan åk 7 och åk 12 analyserades. Studien utgår från två teorier om självuppfattning. Den första (looking glass self) beskriver hur självbilden är socialt konstruerad genom samspel i sociala system på olika nivåer (micro, meso, macro). De bilder som individen får från dessa samspelssituationer internaliseras delvis, men individen kan också göra aktiva urval och använda sig av olika strategier för att behålla en positiv självbild och undvika att erkänna oönskad feedback. Den andra teorin (self-enhancement identity theory) hävdar att det finns en stark tendens hos människan att utveckla och behålla en positiv bild av sig själv. Denna positiva självbild, även om den inte stämmer, bidrar till välbefinnande och vad som är ännu viktigare ingjuter den förtroendet som krävs för att möta nya utmaningar och svåra uppgifter. Denna teori tillämpad i utbildningssituationer innebär att en låg självuppfattning kan påverka skolval och skolresultat genom ett lågt självförtroende som leder till att man undviker att engagera sig i skolarbetet, eller också undviker att välja svåra uppgifter. Studien hypotiserar att upplevda skolsvårigheter skulle leda till att eleverna underskattar sina förmågor, vilket blir som en självuppfyllande profetia som innebär ytterligare ett hot för deras utbildningskarriär. Resultaten visar att misslyckande i en kurs för flickor var relaterat till en lägre uppfattning av deras förmåga ett år senare och ledde också till lägre resultat i matematik i slutet av gymnasiet, detta oavsett om de hade fått en diagnos av inlärningssvårigheter.

För pojkar var det som påverkade dem negativt inte att misslyckas i en kurs, men däremot var en diagnos av inlärningssvårigheter relaterad till en följande lägre skattning av intellektuell förmåga, oavsett nivån av prestationerna, vilket också ledde till lägre resultat i matematik i slutet av gymnasiet. Författarnas slutsats var därmed att både flickor och pojkar påverkades av negativ feedback genom att de sänkte sin självuppfattning, men att de verkade mer känsliga för olika typer av negativ feedback. Flickor verkar mer känsliga för personlig direkt feedback, medan pojkar verkar mer känsliga för effekterna av en opersonlig diagnos, som dock kan påverka deras status. Crosnoe et. al. Tolkar detta som en indikation av att flickor kan vara mer relationsorienterade medan pojkar är mer statusorienterade. Bland flickorna

verkade den negativa effekten på självuppfattning av skolsvårigheter vara större för flickor som kom från familjer eller umgicks med kamrater som hade ett starkt intresse och motivation för utbildning.

Hoffman, Powlishta & White (2004) undersökte i en tvärsnittstudie av 412 tonåringar om genusroller (gender roles) kunde förklara skillnaderna i psykiska symptom som har visats i flera studier tidigare, nämligen att flickor redovisar mer internaliserande symptom och pojkar mer externaliserande symptom. Skillnaderna i internaliserande symptom uppträder under tonårstiden, medan skillnaderna i externaliserande beteenden är tydliga redan i barndomen och fortsätter under tonårstiden. Författarna definierar begreppet genusrollorientering eller genustypisk orientering som uppfattningen som en person har av att inneha vissa genustypiska egenskaper. Positiva egenskaper som relateras till en maskulin genusroll är till exempel uppfattningen att man har det som definieras som *instrumentella personlighetsdrag* som, till exempel oberoende och bestämdhet (independency assertiveness,). Typiskt feminina positiva egenskaper är s.k. *expressiva personlighetsdrag* som emotionalitet och empati. Pojkar är ofta mer benägna att identifieras med den maskulina/instrumentella genusrollen, medan flickor ofta är mer benägna att identifiera sig med den expressiva genusrollen. Genusroller verkar vara negativt relaterade till psykiska symptom. Den instrumentella är negativt korrelerad med internaliserande symptom (depression, anxiety), medan expressivitet korrelerar negativt med externaliserande symptom som anti-socialt beteende. Tidigare studier har givit indikationer att genusroller delvis kan förklara skillnaderna i symptomatologin mellan pojkar och flickor. De har också visat att det finns skillnader i den självuppfattade kompetensen, där pojkar upplever sig ha högre självbild (self worth) än flickor. Studiens syfte var att undersöka om genusroller (instrumentalitet och expressivitet) kunde förklara skillnaderna mellan pojkar och flickor, både när det gäller symptom och den upplevda kompetensen. Resultaten visade att pojkar hade högre nivåer av instrumentalitet och flickor hade högre nivåer av expressivitet. Pojkar hade också en högre självbild (self worth). Instrumentalitet medierade delvis skillnaderna mellan pojkar och flickor i internaliserande symptom, medan expressivitet helt medierade skillnaderna mellan pojkar och flickor i externaliserande symptom. Det vill säga: när man hade tagit hänsyn i analysen av genusrollen expressivitet, var pojkar och flickor inte längre olika i deras nivå av externaliserande problem. När det gäller internaliserande

symptom, medierade uppfattning av kompetens effekten av genusrollen (instrumentalitet), men att vara en flicka innebär alltså en högre risk för att redovisa internaliserande symptom. Detta tolkas av Hoffman et al. (2004) som om det finns andra faktorer som inte var med i denna studie som står bakom fenomenet att flickor har högre nivåer av depressiva symptom. Däremot fanns det inga skillnader i externaliserande symptom mellan pojkar och flickor med samma nivå av expressivitet. En implikation av studien är att insatser för att stödja positiva genusrollegenskaper, både instrumentella och expressiva, för både pojkar och flickor kan vara betydelsefulla för att främja välbefinnande och förebygga psykisk ohälsa. Att stödja förmågan av att vara oberoende och självsäker (instrumentalitet) och förmågan av att känna empati och medlidande (expressivitet) kan vara positivt för både pojkar och flickor, eftersom dessa egenskaper skulle kunna spela en viss skyddande roll mot utvecklingen av internaliserande och externaliserande symptom. Hoffman et al. visar med denna studie att genusrollerna har en betydelse, men de poängterar att dessa säkert inte är de enda faktorer som är inblandade. För att förklara genuskillnader i förekomsten av depression har faktorer relaterade till personlighet, biologiska faktorer och sociala svårigheter beskrivits som samverkar för att skapa olika risker för pojkar och flickor (Nolen-Hoeksema & Girgus, 1994). Bland dem som har studerat externaliserande symptom (conduct disorder) har man sett att interaktionen mellan temperament, social och kognitiv utveckling samt miljöfaktorer kan förklara risken för att utveckla anti-socialt beteende under adolescensen (Moffitt, 1993).

En studie av Kenney-Benson, Pomerantz, Ryan & Patrick (2006) hade som huvudsyfte att undersöka processer som kunde förklara varför flickor får bättre betyg i skolan. De studerade i en grupp av 518 elever, vilken typ av attityd eleverna hade till skolarbete och till lärandemål, deras av lärandestrategier samt deras *self-efficacy* i ämnet matematik. Kenney-Benson et al. drog slutsatsen att dessa attityder (mastery goals och lugnare beteende i klassrummet) bidrar till att göra flickornas lärande mer framgångsrikt. När det gäller *self-efficacy*, fanns i denna studie inga skillnader mellan pojkar och flickor.

Genusaspekter i den kognitiva process (kallad *coupling*, koppling) som kopplar ihop uppnådda kompetenser, självuppfattning inom samma område och intresse, undersöktes i en longitudinell studie av Dennissen, Zarrett & Eccles (2007). På basis av tidigare studier, hypotiserade de att flickor skulle vara mer samvetsgranna än pojkar

och arbeta med skolämnen även om de inte är väldigt intresserade. Pojkar antogs i stället vara mer fokuserade i sina intressen och koncentrera sina ansträngningar på färre domäner. Pojkarnas nivå av koppling mellan resultat, självuppfattning och intresse inom samma område, skulle därmed vara högre än flickornas. Resultaten visade att pojkar och elever med hög grad av samvetsgrannhet (enligt föräldrarnas skattning) hade en högre nivå av koppling mellan lärande-resultat, självuppfattning och intresse. Dennissen et al. resonerar att dessa resultat kan bero på socio-kulturella normer som uppmuntrar pojkar att koncentrera sina ansträngningar inom de områden där de har mest intresse och kompetens. Flickor skulle kunna bli socialiserade i att prestera bra på alla områden oberoende av deras intresse, medan pojkar skulle bli mer uppmuntrade i att specialisera sig. Det är inte heller klart om en lägre nivå av ”koppling” mellan dessa aspekter är en nackdel för flickorna, det beror sannolikt på vad som kommer att premieras i utbildningssystemet och i samhället: en bred kompetens med jämna prestationer, eller en mer specialiserad kompetens inom ett begränsat område.

Van de Gaer, Van Landeghem, Pustjens, Van Damme, & De Munter (2007) studerade vilken roll *motivationen för lärande* hade både på individnivå och på gruppnivå, d.v.s. hos kamraterna i klassen, påverkar resultaten i skolan (i matematik och språk) mellan åk 7 och åk 8. Gruppen som deltog i studien var ett nationellt representativt urval av 4 340 studenter från Flandern. Motivation för lärande är ett begrepp som betraktas som en indikator av en positiv attityd och på elevernas välbefinnande, om än i förhållande till de specifika lärandemålsättningar som finns i skolans miljö. Studiens hypoteser var:

1. att den egna lärandemotivationen skulle vara relaterad till lärande-resultaten utöver betydelsen av de egna kognitiva förutsättningarna och familjebakgrunden;
2. att lärandemotivationen i den aktuella kamratgruppen skulle bidra med ytterligare en effekt till bättre resultat, utöver det som berodde på individens egenskaper och motivation;
3. att lärandemotivationen skulle reducera genusskillnaden (gender gap) i resultaten mellan pojkar och flickor, vilket skulle stödja teorin att förklaringen till pojkarnas sämre resultat och underprestation i skolan är deras annorlunda motivationsinriktningar.

Elevernas lärandemotivation gav en positiv effekt på läranderesultat, även om effekten var mindre än den som berodde på elevernas kognitiva förmåga och bakgrund; det fanns också vissa mindre effekter av skolans sammansättning. Det som är intressant i detta sammanhang är att skillnaderna mellan pojkar och flickor inte minskade nämnvärt, när man tog hänsyn till skillnaderna i lärandemotivationen, vilket innebär att den tredje hypotesen inte kunde bekräftas. Ett annat resultat var att lärandemotivationen var en viktig prediktor av läranderesultat framför allt för pojkar. Gruppen lågpresterande pojkar med låg motivation var i riskzon för att förlora ytterligare mark jämfört med de andra grupperna. Flickorna med motsvarande låg motivation arbetade ändå och fortsatte att utvecklas under samma period även om de inte var så motiverade, på samma sätt som de mer motiverade flickorna. Detta betyder också att genuskillnaden (gender gap) är stor framför allt bland de mindre motiverade eleverna.

Buheler & Gerard (2004) har med data (cirka 4 000 ungdomar) från en nationell databas (Add Health) studerat relationerna mellan kumulativa risker, skyddande faktorer och ungdomarnas bristande sociala anpassning i form av psykisk ohälsa/beteendeproblem.

Ett kumulativ riskindex utvecklades med indikatorer på socio-demografiska risker, risker relaterade till bostadsområde, familjeprocesser, kamrater, och skolfaktorer.

Korrelationerna i en första tvärsnittstudie visade följande: att bli utsatt för en stor mängd av risker i olika sammanhang (cumulative risks) var relaterat till en högre förekomst av depression och beteendeproblem. Skyddande faktorer mot beteendeproblem – för ungdomar som var utsatta för risker – var: självförtroende (self-esteem), skolresultat och problemlösningsförmåga. Skyddande faktorer mot depression för ungdomar som var utsatta för kumulativa risker var endast självförtroende. Ett högt självförtroende kunde dock inte skydda helt mot depression, och dess effekt som buffert var starkare för pojkar än för flickor.

Den longitudinella studien visade att kumulativa risker endast var relaterade till depression, om man kontrollerade för tidigare nivåer av anpassningsproblem. Detta betyder att gruppen som hade beteendeproblem var relativt stabil vid denna ålder. Självförtroende var en skyddande faktor mot beteendeproblem för pojkar; självförtroende och skolresultat var skyddande faktorer mot depression. Buheler & Gerard diskuterar resultatet att flickor i högriskgruppen hade lägre självförtroende än pojkar i motsvarande högriskgrupp och föreslår

att detta kunde bero på att flickor med kumulativa risker i större utsträckning än pojkar i samma situation, internaliserar den negativa behandling de får från familj, kamrater och lärare, och att detta beror på att de är mer socialt inriktade och därmed har svårare att försvara sin självbild mot omfattande negativ behandling.

Sammanfattningsvis undersökte dessa studier faktorer relaterade till lärandeprocesser och självuppfattning. Flickor verkar under tonåren ha generellt lägre självuppfattning än pojkar trots att de har högre resultat. Självuppfattning går igenom olika faser under adolescensen och påverkas även av externa faktorer (skolbyten, krav). Pojkar skulle kunna tendera att överskatta och flickor underskatta sin kompetens. Självuppfattning, goda skolresultat, positiva bedömningar som man får från andra personer i sin omgivning skyddar mot utvecklingen av psykiska problem. Det finns faktorer som delvis kan mediera dessa samband i skolan: egna positiva förväntningar (hopp), känslan av kontroll, motivation för lärande, intresse, beteende i klassrummet, typ av målinriktning. Det verkar finnas generella skillnader mellan pojkar och flickor i alla dessa faktorer. Självuppfattning påverkas negativt för både pojkar och flickor av erfarenheter av svårigheter i skolan, men pojkar är mer statusorienterade och känsliga för den negativa feedback som en placering i en specialundervisningsgrupp innebär, medan flickor är mer relationsorienterade och känsliga för den personliga negativa erfarenheten av att ha misslyckats i en kurs. Positiva egenskaper av genusroller verkar kunna skydda pojkar mot externaliserande beteende och flickor från internaliserande.

Tabell 7 Sammanställning av studierna om skolprestationer och psykisk hälsa, självuppfattning, självbild

Studie	Syfte	Resultat
Buehler, C. and Gerard, J. M. (2004). Cumulative environmental risk and youth maladjustment: the role of youth attributes. <i>Child Development</i> , [Ref ID 26559].	Studerar riskfaktorer och skyddsfaktorer mot depression.	Självuppfattning och skolresultat skyddar mot depression.
Ciarrochi, J., Heaven, P. C. L. and Davies, F. (2007). The impact of hope, self-esteem, and attributional style on adolescents' school grades and emotional well-being: A longitudinal study. <i>Journal of Research in Personality</i> , [Ref ID 1755].	Undersöker självuppfattning och attribution stil i åk 7–åk 10.	Hopp hade ett starkt samband med skolresultat. Flickor hade högre betyg i alla ämnen och var mer ledsna och oroliga.
Cole, D.A., Jacquez, F. M. and Maschman, T. L. (2001). Social origins of depressive cognitions: A longitudinal study of self-perceived competence in children. <i>Cognitive Therapy and Research</i> , [Ref ID 9011].	Studerar samband mellan uppfattning av kompetens och depression.	Höga positiva bedömningar från andra hindrade utvecklingen av depression.
Cole, D.A., Martin, J. M., Peeke, L. A., Seroczynski, A. D. and Fier, J. (1999). Children's over- and underestimation of academic competence: A longitudinal study of gender differences, depression, and anxiety. <i>Child development</i> , [Ref ID 3035].	Jämföra elevernas bedömning av sin kompetens med lärarnas bedömningar.	Pojkar överskattade sin kompetens medan flickor underskattade den.
Cole, D.A., Maxwell, S. E., Martin, J. M., Peeke, L. G., Seroczynski, A. D., Tram, J. M., et al. (2001). The development of multiple domains of child and adolescent self-concept: A cohort sequential longitudinal design. <i>Child development</i> , [Ref ID 9024].	Studera utveckling av uppfattningar av kompetens över tid.	Ungdomarnas uppfattning av sin kompetens påverkas av utvecklingsfaser och samhällskrav. Det finns skillnader i hur pojkar och flickor tenderar att reagera på krav utifrån.

Studie	Syfte	Resultat
Crosnoe, R., RiegleCrumb, C. and Muller, C. (2007). Gender, Self-Perception, and Academic Problems in High School. <i>Social problems</i> , [Ref ID 6924].	Undersöka effekter av inlärningssvårigheter – som en form av negativ feedback – på skolresultat.	Att misslyckas i en kurs påverkade negativt flickorna. Pojkar påverkades negativt av en diagnos eller av placeringen i en specialundervisningsgrupp.
De Fraine, B., Van Damme, J. and Onghena, P. (2007). A longitudinal analysis of gender differences in academic self-concept and language achievement: A multivariate multilevel latent growth approach. <i>Contemporary Educational Psychology</i> , [Ref ID 1879].	Studera utveckling av självuppfattning mellan åk 7 och åk 12.	Flickor har lägre självuppfattning än pojkar. Under denna period sänks ungdomarnas självuppfattning.
Denissen, J.J.A., Zarrett, N. R. and Eccles, J. S. (2007). I Like to Do It, I'm Able, and I Know I Am: Longitudinal Couplings Between Domain-Specific Achievement, Self-Concept, and Interest. <i>Child development</i> , [Ref ID 29803].	Undersöker kopplingen mellan intresse, självuppfattning och resultat.	Det finns viss stöd på hypotesen att flickor presterar bra oavsett intresse för ämnet.
Hoffman, Powlishta & White (2004). An examination of gender differences in adolescent adjustment: the effect of competence on gender role differences in symptoms of psychopathology. <i>Sex Roles</i> .	Undersöka hur genusroller påverkar psykiska symptom genom att undersöka betydelsen av kamraters uppfattning och självuppfattning av kompetenser.	Den expressiva genusrollen förklarade skillnader mellan pojkar och flickor i externaliserande beteenden.
Kenney-Benson, G.A., Pomerantz, E. M., Ryan, A. M. & Patrick, H. (2006). Sex Differences in Math Performance: The Role of Children's Approach to Schoolwork. <i>Developmental Psychology</i> , [Ref ID 25864].	Undersöker faktorer som förklarar varför flickor får högre betyg i skolan.	Flickor har ett lugnare beteende i klassrummet och har en högre grad av en effektiv mål-inriktning i sitt lärande.

Studie	Syfte	Resultat
Leeson, P., Ciarrochi, J. and Heaven, P. (2008). Cognitive ability, personality, and academic performance in adolescence. <i>Personality and Individual Differences</i> , [Ref ID 32841].	Undersöker samband mellan kognitiv förmåga, självuppfattning och resultat.	Flickor har högre resultat och mer positivt tänkande.
Ross, C.E. & Broh, B. A. (2000). The role of self-esteem and the sense of personal control in the academic achievement process. <i>Sociology of Education</i> [Ref ID 2902].	Studera samband mellan självuppfattning, känslan av kontroll och skolresultat.	Känslan av kontroll är associerad till skolresultat. Pojkar har högre självuppfattning.
Van de Gaer, E., Van Landeghem, G., Pustjens, H., Van Damme, J. & De Munter, A. (2007). Impact of students' and their schoolmates' achievement motivation on the status and growth in math and language achievement of boys and girls across grades 7 through 8. <i>psychological Belgica</i> , [Ref ID 1911].	Studera betydelsen av motivation till lärande för elevernas resultat.	Motivation till lärande relaterar till resultat för pojkar.
Van Houtte, M. (2005). Global Self-Esteem in Technical/Vocational versus General Secondary School Tracks: A Matter of Gender? <i>Sex Roles: A Journal of Research</i> , [Ref ID 26065].	Studerar självuppfattning hos elever i yrkesinriktade och teoretiska gymnasieprogram.	Flickor hade lägre uppfattning än pojkar generellt. Pojkar på yrkesinriktade program hade lägre självuppfattning än pojkar på teoretiska program.

5 Diskussion

5.1 Huvudresultat, tendenser och processer

Efter denna genomgång framträder en mångfacetterad bild av skillnader som kan vara styrkor och sårbarheter och som kan framträda hos pojkar och flickor i lärandesituationer.

I detta avsnitt skall huvudresultat, tendenser och möjliga processer länkas samman för att få en tydligare bild att träda fram från evid-

ensen av alla studier som har presenterats tidigare. Flera studier bekräftar om och om igen och från olika kontexter samma generella tendenser. **Fenomen som har ett starkt stöd i forskningslitteraturen** sammanfattas här nedan:

- Pojkar har som grupp mer externaliserande symptom än flickor, redan från tidig ålder.
- Flickor har med början från de tidiga tonåren generellt mer internaliserande symptom än pojkar.
- Pojkar som grupp råkar ut för mer problem i skolan, uppvisar lägre kompetens i flera olika områden vid skolstart, får lägre skolbetyg, upplever mer skolsvårigheter: t.ex. problem med uppmärksamhet och koncentration, lässvårigheter.
- Flickor har lägre självuppfattning än pojkar med början i tonåren.
- Skolsvårigheter (som lässvårigheter, placering i specialundervisningsgrupper, att misslyckas i kurser) påverkar självuppfattning och kan påverka den psykiska hälsan med delvis olika typer av reaktioner och symptom för pojkar och flickor.
- Goda skolresultat skyddar mot uppkomsten av internaliserande och externaliserande symptom.
- Barn med psykiska problem riskerar att få sämre resultat i skolan, och att inte fullfölja sina studier. Dessa effekter mediteras av skolfaktorer (konflikter med lärare och kamrater, skolfrånvaro, problem med läxor, m.m.) Olika aspekter av dessa relationer och omständigheter kan vara särskilt betydelsefulla för pojkar och flickor.
- Goda relationer med lärare skyddar mot negativa utfall, till exempel mot depressiva symptom som kan uppstå som en konsekvens av skolsvårigheter och skolstress: i början av skolan verkar för flickor en relation karakteriserad av närhet särskilt gynnsam och för pojkar en relation utan konflikter.
- Barn med externaliserande beteende riskerar att utveckla konfliktfyllda relationer med sina lärare, och dessa relationer kan i sin tur påverka deras skolresultat. Dessa barn, som oftast är pojkar, riskerar därmed att bli underpresterande på grund av dessa konflikter.
- Förekomsten av internaliserande och externaliserande symptom och positiva aspekter av psykisk hälsa (självuppfattning, välbefin-

nande, självkontroll) för pojkar och flickor påverkas av psykologiska och sociala utvecklingsfaser och livssituationer. Det innebär att det är nödvändigt att ta hänsyn till dessa utvecklingsfaser, för att förstå specifika situationer. Det är därmed inte lämpligt att bortse från dessa utvecklingsmässiga skiftningar och tala om det som kan vara generellt typiskt för pojkar och flickor, utan att precisera åtminstone vid vilken ålder och i vilket sammanhang. De lägre nivåerna av självuppfattning hos elever i tonåren kan till exempel relateras till processer och förändringar som äger rum i adolescensen och till de omgivningssituationer som ungdomarna möter under denna tid i skolan.

Andra tendenser framträder i ett mindre antal av studier, i vissa fall en studie:

- Pojkar och flickor kan reagera på olika sätt till samma typ av skolstress.
- För pojkar och flickor i specifika grupper som är utsatta för andra faktorer påverkan kan de generella tendenserna överskuggas, så att andra skillnader framträder (pojkar med minoritetsbakgrund kan vara mer deprimerade än flickor) eller så att det inte finns de skillnader som vanligen framträder.
- Olika undervisningsmetoder kan påverka elevernas skolresultat och deras välbefinnande. Pojkar verkar vara mer känsliga för ineffektiva metoder.
- Ett positivt skolklimat kan skydda pojkar mot internaliserande och flickor från externaliserande problem.
- Positiva relationer med kamrater kan ha en skyddande effekt mot internaliserande symptom i tonåren. Men stöd från avvikande kamrater kan ha en negativ effekt, och eventuellt i synnerhet för pojkar.
- Negativa relationer med kamrater (konflikter, mobbning) är relaterade till internaliserande symptom: effekterna verkar vara lika för pojkar och flickor; flickor verkar eventuellt drabbas starkt på kort sikt. Pojkar kan reagera på ett annat sätt och konsekvenserna för pojkar kan vara mer långtgående.

Andra studier belyser processer och mekanismer som länkar samman skolerfarenheter och psykologisk välbefinnande i lärandeprocesser, samt strategier och reaktioner som elever använder för att hantera stress, prestationskrav och negativ feedback. Olika aspekter av dessa processer som har kartlagt i en studie eller flera sammanfattas här:

- Barn och ungdomar bygger upp en bild av sig själva genom de omdömen, bedömningar och reaktioner som de får från omgivningen.
- Flickor internaliserar mer den negativa behandling eller feedback som de får från personer som är viktiga för dem: familj, vänner, lärare. Pojkar verkar vara mer påverkade av negativ feedback av objektiv karaktär och som kan påverka deras status. De olika reaktioner som pojkar och flickor visar, tolkas vara relaterade till att pojkar är generellt mer statusorienterade och flickor är mer relationsorienterade.
- Elever försöker behålla en positiv självbild även när de möter svårigheter och negativ feedback i skolan. Pojkars tendens att överskatta sin kompetens (visas i en studie) kan vara ett sätt att behålla en positiv självbild. Flickornas högre nivåer av internaliserande problem (oro, depressiva symptom) i början av tonåren kan bidra till deras tendens att underskatta sin kompetens. Flickor lyckas inte lika bra att behålla en positiv självbild, trots att de som grupp presterar bättre. Dessa processer skulle kunna förklara den paradoxala situationen som identifierats: flickor presterar bättre, men har sämre självuppfattning än pojkar. Om orsaken till detta är flickornas högre nivåer av depression i adolescensen, skulle insatser behövas riktas till att motverka dessa depressiva symptom.
- En studie om positiva genusroller föreslår att de positiva egenskaperna av den instrumentella genusrollen (assertivness & autonomi) skulle kunna skydda från internaliserande symptom, medan de positiva egenskaperna av den expressiva genusrollen (medkänsla & empati) skulle kunna skydda på motsvarande sätt från externaliserande problem. Dessa positiva egenskaper skulle kunna vara gynnsamma för pojkars och flickors psykiska hälsa.
- Att misslyckas i skolan med uppgifter, prov och lärandemål kan vara ett hot mot självbilden. Detta kan generera en rädsla för att

misslyckas, som i sig kan leda till försämrade prestationer. Rädslan kan också leda till att eleven helt undviker de uppgifter där man riskerar att misslyckas (task avoidance strategy). Denna process kan tolkas som ett annat sätt – dock ej ändamålsenligt – att försvara självbilden. På kort sikt kan eleven lyckas att undvika att blotta ut sina tillkortakommanden, men på lite längre sikt får undvikandet av uppgifter förödande konsekvenser för elevens kunskapsutveckling, särskilt om den används ofta och konsekvent. En svensk studie (Määttä et al.) visar att användning av denna strategi är associerad till sämre resultat samt högre nivåer av regelbrytande beteende. För pojkar är det egna undvikande av uppgifter relaterat till kamraternas undvikande av uppgifter på gruppnivå. Pojkar visade också högre nivåer av förväntningar av misslyckande.

- Motivationen verkar vara mer korrelerad till resultat för pojkar än för flickor. Om pojkar behöver mer motivation för att prestera, medan flickor presterar bra både i de ämnen som de är motiverade i och i de andra, skulle pojkar vara mer gynnade av att kunna specialisera sig i några områden där de kan briljera, medan flickor skulle gynnas mer i ett system som kräver höga och jämna prestationer på ett brett spektrum av områden.
- Genusskillnader i skolprestationer verkar vara större bland de mindre motiverade eleverna, där pojkgruppen med mest problem kan tappa ytterligare mark i adolescensen, även jämfört med flickor med liknande problem.
- Barn med psykiska problem kan väcka negativa reaktioner i skolan. Det finns indikationer på att pojkar skulle kunna vara särskilt utsatta för negativa reaktioner i och med att de uppvisar mer externaliserande problem, men också på att barn och ungdomar som icke uppvisar könstypiska problem kan riskera att bli särskilt illa behandlade, missförstådda och kanske inte accepterade i skola och i andra sammanhang. Detta skulle i så fall drabba barn med icke könstypiska beteende: flickor med externaliserande och pojkar med internaliserande symptom.

5.2 Implikationer

Generella implikationer

De generella tendenser – angående den högre förekomsten av externaliserande problem för pojkar från barndomen och internaliserande för flickor från tonåren – som har identifierats i denna översikt kan på goda grunder antas gälla för den svenska populationen generellt. Dels är de bekräftade av några svenska studier som ingår i denna översikt (Henriksson & Rydell, Määttä et al.) och av andra nationella epidemiologiska studier, utvärderingar och översikter (Hagquist, 2009, Petersen et al, 2010, Socialstyrelsen, 2009, Ring, 2010) och av internationella komparativa studier (WHO, 2008). Det finnas även evidens från kvalitativa svenska studier som pekar åt samma håll (Gustafsson et al. 2010). En internationell jämförelse av skillnader mellan män och kvinnor i psykisk hälsa pekar på att dessa könstypiska skillnader kan minska i samhällen där de sociala genusrollerna blir mer jämställda. Det skulle peka på att dessa skillnader kan bli mindre i Sverige eller vara på väg att minska, på grund av insatserna för att främja jämställdhet mellan könen. På basis av studierna av Henriksson & Rydell, och Määttä et al. kan vi säga att förekomsten av externaliserande problem dock fortfarande är högre bland pojkar även här. En kartläggning från BRÅ (Ring 2010), skulle kunna ge ett visst stöd till hypotesen att avståndet mellan pojkar och flickor kan vara på väg att minska i Sverige när det gäller externaliserande beteenden, när det gäller förekomsten av en indikator som våldsbrott, och då på grund att pojkars nivå sjunker mer än flickors. Dessa trender skulle kunna vara intressanta att undersöka och analysera vidare.

Det finns även evidens från flera svenska studier och rapporter om resultat som har samlat stöd från flertal av studierna i denna översikt: *den skyddande effekten för barns och ungdomarnas självuppfattning och psykisk hälsa av positiva skolfaktorer* (relationer med lärare, relationer med kamrater, skolklimat, goda betyg och resultat, kvalitet i undervisning) och *riskerna för barn och ungdomarnas självuppfattning och psykisk hälsa av negativa erfarenheter i skolan* (mobbing, konflikter med lärare, inlärningssvårigheter, koncentrationssvårigheter, låga betyg och resultat, skolmisslyckande). I Socialstyrelsens Sociala Rapport (2010) analyseras sambandet mellan skolbetyg, utbildning och risker för ogynnsam utveckling hos barn. Studien analyserar hur det gick

för eleverna som fick låga betyg i hela populationen (födda mellan 1972 och 1981): dessa var 11 % av flickorna och 22 % av pojkarna. Det finns tydliga samband mellan skolbetyg och uppkomsten av psykosociala problem i vuxenålder.

Även efter justeringar för andra bakgrundsfaktorer än socioekonomisk bakgrund kvarstår de kraftigt förhöjda riskerna för psykosociala problem bland unga vuxna med låga grundskolebetyg (...). Barn med låga betyg från årskurs 9 har närmast extrema överrisker för en del utfall. Allvarlig kriminalitet bland kvinnor och män är exempelvis 15 respektive 11 gånger så vanligt bland dem med låga betyg jämfört med dem med medelbetyg eller höga betyg (...). När man även tar hänsyn till övriga bakgrundsfaktorer sjunker överriskerna något, men de är fortfarande tio – respektive åttafaldiga (s. 239) (...). Barn med låga betyg från grundskolan är med gängse definitioner en riskgrupp för framtida psykosociala problem, oavsett socioekonomisk uppväxtbakgrund (...) I analyserna finns ett tydligt könsrelaterat mönster. Flickor i alla grupper har lägre förekomst av låga eller ofullständiga betyg. Typen av psykosociala problem är också annorlunda bland flickor än bland pojkar. Kriminalitet och missbruk förekommer i högre utsträckning bland män, medan exempelvis tonårsföräldraskap är vanligare bland kvinnor. En rad studier har funnit att flickor verkar ha större motståndskraft mot ofördelaktiga eller svåra uppväxtförhållanden (...). Bättre resultat i skolan, eller färre skolmisslyckanden, verkar vara en viktig medierade mekanism. (Socialstyrelsen, 2010, s. 258)

Jablonska et al. (2009) studerade sambandet mellan skolprestationer och självskadebeteende i en nationell kohort av svenska ungdomar och fann ett starkt samband: riskerna var 6 gånger större bland elever med lägsta betyg jämfört med dem som hade de högsta. Sambandet var starkt även efter att man tog hänsyn till elevernas sociala bakgrund. Alfven, Östberg & Hjern (2008) fann ett starkt samband mellan trakasserier i skolan och upplevelser av stress samt psykosomatiska symptom i ett nationellt representativt urval av barn och ungdomar (ålder: 10–18).

Resultaten från dessa svenska studier stödjer påståendet att översiktens resultat kan vara möjliga att generalisera till svenska förhållanden.

Några slutsatser om vad som kan gälla för specifika grupper, som till exempel etniska svenska minoriteter, kan inte dras från denna översikt. Några studier visade att andra mönster än de generella kan gälla för specifika grupper. En studie visade till exempel att pojkar med minoritetsbakgrund hade högre nivåer av depression än flickor, vilket skulle kunna relateras till att pojkar är statusorienterade.

Vad är det som kan fattas i denna bild och vad behövs?

Det kan vara önskvärt att följa rekommendationerna från WHO (2010) om att undersöka och kartlägga, och presentera data uppdelat mellan pojkar och flickor när man genomför studier som behandlar frågor om psykisk hälsa och lärande för barn och ungdomar. Resultat som presenteras för pojkar och flickor för sig kan tillåta att se till exempel prevalensen av olika typer av psykiska problem eller skol-svårigheter i samspel med olika omgivnings- och utbildningsfaktorer. Även statistik och analyser från Skolverket och andra myndigheter, där flera olika uppgifter om betyg, betygsfördelning, studieavbrott, provresultat, fördelning av meritvärde borde vara tillgängliga uppdelade för pojkar och flickor.

Rutter et al. (2006) rekommenderar att genomföra populationsbaserade studier med design ämnade testa hypoteser och undersöka kausala samband. Det kan också vara lämpligt att undersöka *olika typer av psykiska problem* relaterade till skola och utbildning. Underrepresenterade i denna kartläggning, men som kan antas vara betydelsefulla när det gäller jämlikhetsfrågor i skola, är följande: psykosomatiska problem, ätstörningar, sömnsvårigheter, och neuropsykiatriska symptom (Asperger, autismspektrum). Anledningen till att studier om ätstörningar till exempel inte behandlas i denna översikt är inte att dessa studier inte ingick i de ursprungliga litteratursökningarna, utan för att dessa studier förmodligen saknade någon av de andra inklusionskriterier, till exempel en beskrivning av skolfaktorer eller en jämförelsegrupp. I populationsbaserade studier, eller i studier om speciella grupper, är det hursomhelst viktigt att anstränga sig att komplettera individdata och bakgrunddata med uppgifter om faktorer och erfarenheter i skolan, eftersom erfarenheter i skolan kan vara betydelsefulla i dessa processer och samspel. I studier om speciella grupper är det värdefullt att inkludera en normalpresterande jämförelsegrupp.

Det finns också relativt nya fenomen som kan påverka barns och ungdomars välbefinnande, psykisk hälsa och skolerfarenheter. Sociala medier, internet, dataspel är nya arenor som barn och ungdomar på samma sätt som vuxna använder för att kommunicera och samspela med andra. De öppnar nya möjligheter, men kan också innebära nya risker. Det kan även här finnas ett behov att studera skillnader och likheter mellan pojkar och flickor i dessa sammanhang (Bonanno & Kommers, 2005, Ohannessian, 2009).

Pojkars psykiska hälsa och resultat i skolan: implikationer och tolkningar

Pojkar har större problem i skolan vid skolstart och flera av dem riskerar att bli underpresterande på sikt på grund av detta. Pojkar uppvisar också generellt mer externaliserande problem. Dessa slutsatser har starkt stöd i flera studier i denna översikt och är problem som borde erkännas, uppmärksammas och åtgärdas.

Ett utvecklingsperspektiv kan hjälpa att binda samman de pusselbitar som representeras av studierna i översikten för att förstå processerna som är inblandade i detta förlopp för pojkar. Här skisseras en möjlig process som hypotiseras med stöd i evidens från flera av studierna. Det är en tolkning som görs som ett underlag till diskussionen.

När pojkar börjar skolan har de i genomsnitt inte nått samma utveckling som flickor på flera områden: språkliga, kognitiva, sociala och finmotoriska. Den fysiska, kroppsliga utvecklingen är däremot på samma nivå som flickor, vilket gör att utvecklingsskillnaderna i de andra domänerna kan bli mindre tydliga.¹ En grupp av elever, där de flesta är pojkar, får svårt att möta skolans krav på uppmärksamhet, beteende eller social kompetens. De kan så småningom uppleva svårigheter med lärandemålen och/eller de sociala situationerna i skolan. Det kan för några av dem uppstå regelbundna konflikter med lärare och kamrater. Några av dem blir placerade i andra grupper eller skolor. Alla dessa erfarenheter kan påverka deras självbild och lärandemotivation negativt. Dessa är också i majoritet pojkar. Alla dessa erfarenheter av tidiga skolsvårigheter och skolmisslyckande kan vara påverkade av omgivningsfaktorer, men kan också ha sin grund i den utvecklingsmässiga skillnaden mellan pojkar och flickor som kan tillåtas få negativa konsekvenser i lärandemiljön och för individerna. Dessa konsekvenser skulle dock kunna undvikas med en annan respons från omgivningen. Att det finns en grupp pojkar som uppvisar en lägre nivå av kompetens inom flera områden, kan också påverka förväntningarna i hela gruppen. Läraren kan påverkas av den lågpresterande pojkgruppen och kan börja behandla pojkgruppen och flickgruppen på ett stereotypiskt sätt, som om alla var lika. Det kan leda till att läraren oavsiktligt och omedvetet sänker sina förväntningar på alla pojkar. Att bemötas med låga förväntningar vilka

¹ Förutom av studier från denna översikt bekräftas detta av studier av svenska barns utveckling (Nordberg, 1994).

uttrycks med olika beteenden och behandlingar har visats hindra eleverna att utvecklas optimalt (Brophy, 1983, Riecher-Rössler, 2010). Denna process av sänkta förväntningar skulle kunna uppstå i vissa undervisningssituationer och leda till sämre resultat för hela pojkgruppen.

Det faktum att många i den lågpresterande och mest problematiska gruppen är pojkar kan också påverka de andra pojkarna i gruppen på ett annat sätt, förutom genom lärarens potentiella reaktioner. Det finns indikationer på att pojkar jämför sig med pojkar och flickor med flickor, när de skall bestämma på vilka områden de skall satsa mest (Rhodes et al.). Detta medför att om den lågpresterande gruppen tillåts att bli tongivande bland pojkarna, kan den bli en förebild för flera i pojkgruppen, vilket inte är så fördelaktigt för dem på sikt.

Under tiden, kan eleverna med skolsvårigheter och/eller problem-beteende kämpa för att behålla en positiv självbild trots svårigheterna och den negativa feedback de får från skolan. Om man har utvecklat en rädsla för att misslyckas kan en utväg vara att undvika att utsätta sig för aktiviteter där man riskerar att prestera dåligt, i stället för att öppet visa alla brister man har. Denna strategi leder dock till att de nödvändiga kompetenserna inte utvecklas när man missar många tillfällen till övning. Efter några år, borde pojkarnas kognitiva, språkliga och sociala utveckling kommit ikapp flickornas på alla fronter och deras prestationer borde också utvecklas därefter. Att detta inte är fallet skulle kunna bero på tillkomsten av dessa problematiska känslomässiga reaktioner och krampaktiga försvarsstrategier hos en del ungdomar som har mött svårigheter i skolan. Under tiden, har flera av dem sökt och hittat andra områden där de kan få en positiv bekräftelse och kan känna sig kompetenta och uppskattade, och dessa kan ligga utanför skolans arena, till exempel i fritidsaktiviteter.

Dessa processer är dock inte nödvändiga. Insatser för att förebygga dessa förlopp kan vara:

- Förståelse hos lärarna för elevernas individuella utvecklingsnivåer och utvecklingstakt, samt förmåga att anpassa lärandesituationer till elevernas förmågor så att alla kan uppleva framgångsrika erfarenheter i skolan från allra första början.
- Undvika att behandla eleverna utifrån könsstereotyper.
- Undvika att förmedla låga förväntningar till eleverna eller till grupper av elever.

- Förmedla positiva och höga förväntningar till alla elever, även till dem som presterar sämre, har inlärningssvårigheter, eller externaliserande beteende.
- Skapa ett positivt psykosocialt klimat i gruppen, där man vågar delta i aktiviteter utan att vara rädd för att misslyckas, samt ge effektivt stöd i lärandeprocessen med användning av ändamålsenliga lärandestrategier.
- Positiva förebilder för båda könen inom olika områden borde vara tillgängliga; elever med positiva egenskaper (både pojkar och flickor) i elevgruppen borde uppmärksammas av läraren så att de kan få hjälp att bli positiva förebilder i gruppen (elever med externaliserande beteenden bör uppmärksammas, men inte på ett sätt som gör att andra i gruppen vill imitera deras beteende).
- Om undvikande strategier har etablerats under tidigare år hos eleverna, är det lämpligt att uppmärksamma och aktivt motarbeta dessa med undervisningsstrategier som kan motivera eleverna att delta i aktiviteter och våga anta utmaningar.

Det borde också vara möjligt att identifiera möjliga förändringar i samhället och i skolans organisation som kan förklara de förhållandevis lägre resultat och större problem för pojkar i skolan som har uppstått under de senare åren.

Det kan vara nödvändigt att reflektera över det som vi vuxna skapar och framkallar med våra institutioner, regelverk och strukturer. Det kan finnas och det har förut funnits subkulturer som söker andra vägar till förverkligande än de som utbildning kan erbjuda, eller motsätter sig eller är misstänksamma mot utbildningsidealen, eller till och mot ett konstruktivt engagemang i samhället. Det kan vara angeläget att studera de specifika ungdomskulturer som uppstår och utvecklas, men det skulle vara riskfyllt att beskriva dessa avgränsade subkulturer som representanter för ett unikt och dominerande maskulint ideal.

Det kan vara just det som medierna ibland kanske oavsiktligt bidrar till att skapa och befästa: i själva verket en stereotyp bild av pojkar som "slackers", och flickor som "prinsessor". Dessa schablonartade bilder kan på ett subtilt sätt och på ett djupare plan motverka sitt eventuellt ytligt uttalade syfte att på ett positivt sätt uppmärksamma genusaspekter i samhället. Dessa fenomen – och olika hypoteser och teorier om deras uppkomst – borde undersökas och

studeras empiriskt, eftersom deras existens och orsakerna till fenomenens uppkomst inte bör befästas med stöd enbart i mediala kampanjer.

Att kalla idealen i dessa subkulturer som det som är typisk maskulinitet innebär att förringa och förvrida den maskulina genusrollen som inte alls har inneburit en önskan att avstå från hårt arbete, från ansvarsfyllt beteende för adras väl, samarbetsförmåga, generositet och självförverkligande med respekt för andra. Det var med andra ord tidigare självklart – och det borde fortfarande vara självklart – att förvänta sig goda resultat och gott uppförande i skolan från pojkar. Om det inte är så längre, kan vi behöva fundera på varför vi har förändrats så. Detta fenomen – våra förväntningar – kan inte attribueras till pojkarna själva.

Det kan kännas tilltalande och en lättnad för alla som har ansvar för skolan och dess policy att lägga ansvaret för pojkarnas större problem och svårigheter till deras egna kamratkulturer, i stället för att fundera över vad som i samhället och i skolan kan ha orsakat att de tappar mark. Dessa resonemang om maskulinitet är kanske utvecklade med unga vuxna i åtanke, men resonemangens orimlighet framträder med all tydlighet om vi tillämpar dem med unga barn i förskola och skola. Antipluggattityder har beskrivits till exempel hos studenter efter gymnasiet (Kleinfeld, 2009b) men lär inte finnas i början av skolan och i förskola, där eleverna inte ”pluggar” ens. En av slutsatserna i denna översikt är att det finns utvecklingsfaser som barn och ungdomar går igenom under sin uppväxt och deras betydelse bör beaktas, vilket man kan göra genom att undvika generaliseringar som skulle gälla för alla åldrar.

Dessa resonemang kan också bidra till att skapa ytterligare negativa stereotyper om en antipluggkultur hos pojkar som i sig kan förstärka tendenser att ha lägre förväntningar på pojkar och att inte uppmärksamma tillräckligt och ”se” ambitiösa pojkar som vill prestera väl.

Vi skulle inte ha mycket tilltro till kraften av pedagogiska målsättningar, verksamheter, samspelsituationer om vi inte skulle erkänna att de kraftfullt kan förmedla normer och värderingar till eleverna genom de aktiviteter som bedrivs och de normer och värderingar som präglar dem. Det skulle alltså vara genom att undersöka vad som har hänt i skolan som man skulle hitta möjliga orsaker till pojkarnas lägre resultat. Eftersom dessa tendenser framträder i flera västerländska länder, skulle det kunna handla om delvis globala tendenser och förändringar.

Om man går in i en svensk förskoleklass är det inte ovanligt att se detta fenomen: flickor flockas runt läraren och arbetar entusiastiskt med en frivillig aktivitet, medan de flesta pojkar inte deltar i denna aktivitet och ingen verkar bry sig. Jag vill peka på att ett pedagogiskt arbetssätt som bygger mycket på *frivillighet*, elevens fria vilja, kan vara en bov i dramat och kan bidra till att förstärka de utvecklingsmässiga skillnaderna som finns mellan pojkar och flickor generellt. Dessa beteenden bidrar till att skapa olika *habitus* hos pojkar och flickor, vanor och attityder i förhållande till skolans arbete, och även identiteter som skolelever. Jag menar naturligtvis inte att det pedagogiska arbetssättet i stället skall bygga på tvång, men större ansträngningar borde användas för att locka alla elever, även pojkar, till aktiviteterna som görs, och till att behålla deras uppmärksamhet. Attityder av rädsla för misslyckande, undvikande av uppgifter, inlärd hjälplöshet borde aktivt motverkas bland eleverna redan från början, och bör inte ignoreras.

Den enda studie som undersökte effekter av olika pedagogiska metoder tillåter inte några långtgående slutsatser, men pekar dock på att pojkar och flickor reagerar olika på undervisningsmetoder och att pojkarna verkade mer känsliga för ineffektiva metoder.

Några möjliga förändringar i skolsystemet som kan ha varit mer problematiska för pojkar är införandet av nya arbetssätt, metoder och sätt att undervisa som skulle kunna vara mindre effektiva, i synnerhet för pojkar. Införandet och betoning av arbetsformen *eget arbete* har nämnts i flera sammanhang (Ingvar, 2010). Studier som ingår i denna översikt har inte behandlat denna fråga, men det finns indikationer från tidigare översikter om det. Brophy (1988) har givit en syntes av vad som har framkommit som positiva lärarfaktorer i undervisning efter omfattande empiriska studier. Några av dessa är: *role definition*, *expectations*, *time allocation*, *active teaching*. Aktiv undervisning bidrar således till goda resultat. "Students achieve more in classes where they spend more of their time being taught or supervised by their teachers rather than working on their own or not working at all. (a.a., p. 242)

Den generella kvaliteten i skola och förskola kan med andra ord vara en faktor att beakta. Det finns flera studier som pekar på att variationen i kvalitet har ökat i de svenska skolor och förskolor under de senaste 20 åren, som en konsekvens av flera reformer (Skolverket, 2004, Skolverket, 2009). Den ökade variationen i kvalitet skulle kunna förklara en del av pojkarnas problematik, om det stämmer att de är mer

känsliga för ineffektiva metoder. Nationella utvärderingar har också beskrivit pedagogiska verksamheter av hög kvalitet som förmedlar höga förväntningar och engagerar alla elever (Skolverket, 2006).

Det som karakteriserar pedagogiska miljöer av låg kvalitet kan i stället vara en *lassaiz faire* pedagogik som inte anstränger sig för att nå, stimulera och motivera alla elever, utan till exempel låter några av dem, företrädesvis pojkar, undvika att arbeta med uppgifter. Dessa processer skulle kunna spela en roll i uppkomsten av det som sedan i vuxenåldern kan se ut som en gruppkultur, men som egentligen kan beskrivas som ett kristalliserat resultat av elevernas försvarsstrategi mot misslyckande, som dock går hand i hand med en motsvarande pedagogisk *task avoidance*. Delvis skulle en *antiundervisningskultur* således, just för att uttrycka sig på ett övertydligt sätt, kunna hållas ansvarig för att pojkar i något större utsträckning lämnas åt sitt öde, med fler externaliserande problem, mer inlärningssvårigheter och så vidare, vilket gör att de riskerar att prestera under sin potential.

En annan möjlighet som har förts fram av forskare i USA där denna fråga har debatterats livligt (Kleinfeld, 2009a) är att uppmärksamheten på flickors lärande och deras kommunikation i klassrummet, vilka präglade den pedagogiska forskningen under 1990-talet, kan ha lett till en ökad medvetenhet om flickornas behov. Det har i sin tur lett till deras mer optimala utveckling, menar vissa polemiskt, även på pojkarnas bekostnad. Pojkarna skulle ha tappat mark när lärarna blev mer medvetna om att de behövde stimulera och uppmärksamma flickor bättre. Om detta stämmer, skulle det hjälpa att sätta fokus i skolan även på pojkars lärandestrategier och intressen – dock utan att denna gång tappa flickorna ur sikte. Det kan vara så att en generation av lärare som har fått upp ögonen för flickornas behov under sin utbildning, kan ha lättare för att uppmärksamma deras behov än pojkarnas. Detta eventuella fenomen har dock inte behandlats i studierna i denna översikt, men har diskuterats i andra studier (Kleinfeld, 2009a, Wernersson, 2010, Weaver-Hightower, 2003).

Flickors psykiska hälsa i skolan: implikationer och tolkningar

Flera studier bekräftar samma bild av en ökad sårbarhet för flickor med början i de yngre tonåren för internaliserande psykiska problem, som ångslighet och depression, men även lägre självuppfattning. Det finns flera indikationer från andra studier att detta är fallet

även bland svenska flickor och prevalensen av dessa problem ökar i denna grupp. Även om flickor som grupp presterar bättre än pojkar, finns bland flickor i tonåren en psykologisk otillfredsställelse, en ökad oro, som uttrycker sig i depressiva symptom, ätstörningar, ökade självmordsförsök och sedan leder till allvarliga tecken på psykisk ohälsa bland unga kvinnor (Socialstyrelsen, 2009).

Perioden som verkar mest känslig för flickor börjar med de tidiga tonåren, även om flickor också tidigare är känsliga för skolsvårigheter och kamratproblem och gynnas särskilt av nära relationer med lärare. Målsättningen i skolan kan även här vara att förebygga erfarenheter av skolmisslyckande, undvika att utsätta elever för skolstress och negativ feedback. Att misslyckas i skolan är en negativ erfarenhet som kan påverka elevernas psykiska hälsa och den verkar drabba flickor särskilt hårt. Negativa erfarenheter i tonåren relateras till risk för att inte fullfölja sina studier för flickor.

För att besluta om insatser mot dessa förhållanden kan det vara lämpligt att undersöka de bakomliggande orsakerna, dels bakom flickornas högre sårbarhet för depressiva symptom under adolescensen, jämfört med tidigare utvecklingsfaser, dels bakom deras högre nivåer av depressiva symptom jämfört med pojkar. Ett tredje fenomen att undersöka är trenderna mot en ökning av internaliserande symptom (Hagquist, 2010) och av en tidigare debut av depression i yngre kohorter (Kessler, 2000, s. 1 000). Denna översikt har inte som målsättning att förklara orsakerna till den högre prevalensen bland kvinnor av dessa symptom. Tidigare översikter som har utrett frågan har inte kunnat ge alla svar, men har pekat på flera plausibla förklaringsmodeller (Kessler, 2000, Noble, 2005, Lager, 2009). Flickornas benägenhet för internaliserande symptom har inte blivit föremål för aktuella debatter, även om depression hos kvinnor är föremål för flertal studier om dess etiologi. Biologiska faktorer verkar inblandade, eftersom perioden där kvinnor visar denna sårbarhet sammanfaller med deras fertila ålder. Flera fysiologiska mekanismer skulle kunna vara inblandade (biologiska, hormonella, i samspel med genetiska). Dessa faktorer kan påverka, och det verkar som om även omgivningsfaktorer är betydelsefulla. Om det endast var biologiska faktorer inblandade skulle problem uppstå i samband med de fysiologiska förändringarna som uppstår vid puberteten samtidigt i olika länder. Den lägre självuppfattningen hos flickor, som tros vara relaterad till internaliserande problem, uppstår dock vid olika tidpunkter i olika länder och det verkar finnas ett samband med övergången från grundskola

till gymnasieskola, vilket antas kunna orsaka en ökad stress hos flickor (Kessler, 2000, s. 1 004).

Förmedling av information och kunskaper till flickorna om riskerna och orsakerna, de fysiologiska processer och omgivningsfaktorer som kan orsaka en ökad sårbarhet för internaliserande symptom, skulle förmodligen kunna hjälpa dem att förstå dessa processer och ge dem en beredskap att bättre göra motstånd mot dem.

Även för flickor, skulle skyddande faktorer i skolans miljö vara positiva relationer med lärare och kamrater och goda skolresultat. Utbildningssituationer av god kvalitet där eleverna arbetar framgångsrikt skulle åtminstone delvis kunna skydda mot risken för internaliserande symptom.

Möjliga åtgärder för att öka jämställdhet i skolan

För att öka jämställdheten i skolan skulle insatser riktas mot att minska symptomen av psykisk ohälsa och att öka välbefinnande för både flickor och pojkar. Dessa målsättningar borde vara okontroversiella efter denna genomgång:

- Erbjudna verksamheter av hög pedagogisk kvalitet i förskola och vid skolstart, där det skall finnas goda relationer och samspel mellan lärare och alla barn eftersom goda relationer mellan lärare och elever är en skyddande faktor för eleverna.
- Arbeta för att förebygga inlärningssvårigheter och ge stöd och förmedla positiva förväntningar till alla elever som upplever svårigheter i skolan i alla åldrar.
- Ge stöd till pojkar och satsa särskilt för dem i förskolan och i början av skolan.
- Ge stöd till flickor framför allt från början av tonårstiden.

Målsättningen skall inte vara att minska skillnaderna genom att bidra till en ökning av externaliserande problem hos flickor och internaliserande problem hos pojkar, även om detta skulle minska skillnaderna mellan pojk- och flickgruppen. Märk väl att detta inte är så absurt som det verkar vid den första anblicken. Enligt en studie i denna översikt har positiva egenskaper av traditionella genusroller en skyddande effekt mot depression för pojkar och mot externaliserande beteende för flickor. Om de traditionella genusrollerna försvagas, kan man där-

med hypotisera ett minskade skydd för både pojkar och flickor mot de typer av psykiska problem som inte är könstypiska. För att motverka dessa icke önskvärda effekter och i stället åtnjuta det skyddet som dessa positiva egenskaper kan erbjuda, kan det vara bra att uppmuntra dessa egenskaper hos både pojkar och flickor. *Assertiveness* och autonomi skulle skydda mot depression, och empati och medkänsla mot externaliserande problem. Man kan anta att pojkar och flickor socialiserades på ett starkare sätt förut i dessa genustypiska roller och fick med sig dessa positiva och skyddande egenskaper. När typiska genusroller inte är så självklara eller önskvärda längre, borde man se till att erbjuda andra sätt att tillägna sig dessa skyddande beteenden och attityder i förskola och skola.

Stora insatser borde även riktas mot att på olika sätt förebygga att elever upplever svårigheter i förskola och skolan, både när det gäller sociala, emotionella och kognitiva kompetenser och färdigheter. Det borde vara möjligt att göra möten mellan barn och pedagogiska verksamheter till en positiv erfarenhet, där alla barn känner sig uppskattade, värdefulla och som motiverar dem att lära sig, och inte där de blir rädda för att misslyckas och måste försvara sig genom olämpliga strategier för att behålla sin självbild, till exempel med uppgivenhet, eller genom internaliserande och externaliserande reaktioner. Det är viktigt att eleverna går från sitt möte med skolan med en tilltro i sina möjligheter att utvecklas och att lära sig. Dessa positiva erfarenheter är en grund och ett skydd för deras psykiska hälsa och välbefinnande. Stora ansträngningar borde göras för att nå alla elever, och utan att använda stigmatiserande insatser.

Lärare i förskolan och skolan har vid skolstart ett alldeles särskilt och värdefullt ansvar som kanske inte uppskattas fullt ut i samhället. De borde åtnjuta en hög status, en fullgod arbetssituation och borde vara beredda att på ett uppskattande sätt bemöta pojkar och flickor som kan befinna sig på olika utvecklingsnivåer. De bör uppmuntra och stimulera dem på det sätt som gynnar dem mest. Gruppen som kan drabbas mest under dessa tidiga år när det gäller psykiska problem och skolproblem är pojkar. De riskerar därmed också att få mer konfliktfyllda relationer med lärare, att bemötas med lägre förväntningar och de löper risken att bli underpresterande på sikt. Det kan vara bra för personalen i skolan att känna till, att erkänna och beakta de tendenserna och skillnaderna som kan finnas mellan pojkar och flickor generellt.

Insatser för att främja goda relationer mellan elever i skolan och skolans psykosociala klimat kan också vara viktiga för att förebygga psykisk ohälsa för både flickor och pojkar (Westling Allodi, 2010). Enligt internationella studier, verkar förekomsten av mobbning vara relativt låg i svenska skolor (Danielson, 2003, Danielson & Sundbaum, 2006, WHO, 2008), men det kan finnas utrymme för förbättringar även i detta avseende.

Effektiviseringar och standardiseringar med tydligare läroplan och målstyrning har införts i de flesta skolsystem sedan 1980-talet, med vissa modifikationer, men samma huvudprinciper. Dessa rationaliserade modeller kräver och förutsätter en disciplinerad och sköt-sam elev som ihärdigt tar sig igenom en målsättning efter den andra, i alla ämnen. Det är ett system som skiljer sig avsevärt från de som vi vuxna generationer har tagit oss igenom, och problematiska konsekvenser av dessa system med *narrow goals och performance regimes* med en ökad byråkrati i utbildningssystemet har studerats och kritiserats (Bohte, 2001, Walsh, 2006, Allodi, 2009), men kanske inte tillräckligt.

Målsättningarna och detaljerna kan variera i olika skolsystem men idealeleven verkar vara en *allround* människa som har goda prestationer i många, helst alla, ämnen och dessutom jämna prestationer över tid. Det är ett system som har utvecklats utifrån samhällskrav på generella höga kompetenser, som kan vara berättigade, men som kan få konsekvenser om elevernas motivationsorientering skiljer sig mellan pojkar och flickor. Ett sådant system gynnar elever som kan ge jämna och höga prestationer på alla fält, och missgynnar elever som har en ojämn prestationsprofil med tydliga intressen och läggningar för vissa områden och kanske brister i eller ointresse för ett annat. Systemet ger nu begränsade möjligheter till fördjupning och specialisering, upp till gymnasienivå. Det finns en studie som pekar på skillnader mellan pojkar och flickor i motivationens betydelse för skolresultat, som var viktigare för pojkar. Om detta stämmer och bekräftas av flera studier, skulle det vara gynnsamt för pojkar att införa system och regelverk som ger större eller tidigare möjligheter till att specialisera sig och fördjupa sina kunskaper inom något område, eller som inte hindrar från tillgång till vissa eftertraktade utbildningar bara för att man inte har höga betyg i ämnen, som inte är så relevanta för utbildningen i sig. Ett system med antagningsprov till specifika utbildningar som ett komplement till gymnasiebetyg och högskoleprov skulle kunna vara gynnsamt för elever som inte

har en jämn prestationsprofil men har hög motivation och hög prestation inom ett specifikt område, och det skulle förmodligen vara flera pojkar i denna grupp.

Systemet och regelverket som finns på gymnasienivå kan bidra till att skapa stress och psykologiska problem för gruppen av elever som är ambitiösa, motiverade och vill prestera på topp för att få tillgång till utbildningar på högskolenivå och viktiga framtida karriärvägar. I denna grupp kan flickor antas vara väl representerade,² även med indikationer från en översikt av kvalitativa studier (Gustafsson et al. 2010, kapitel 5.). Det finns många organisatoriska aspekter av utbildningssystemet som kan påverka elevernas självuppfattning och därmed indirekt deras psykiska hälsa. En faktor som har studerats är gruppens sammansättning, där en sortering av elever utifrån prestationsnivå har visats påverka elevernas självuppfattning negativt, eftersom eleverna jämförs med varandra. Det innebär att i klasser med högpresterande elever, eleverna får en lägre självuppfattning (big-fish-little pond-effect, Marsh et al. 2007, Huguët et al. 2009). Klasserna i de mest eftertraktade gymnasieskolorna har i Sverige blivit mer selekterade (dvs. elever med samma prestationsnivå tenderar att hamna i samma grupp) när ett betygsbaserat system för gymnasievalet infördes. Dessa eventuella effekter av organisatoriska förändringar och *ability grouping* på elevernas självuppfattning skulle kunna undersökas, givet sambandet mellan självuppfattning och depressiva symptom.

Från studierna i denna översikt kan vi dra slutsatsen att flickor kan vara mer benägna att reagera med internaliserande problem när de inte lyckas uppnå sina målsättningar och inte får positiva bekräftelser från sin omgivning. Utbildningssystemets sorteringsfunktion är oundviklig men den borde utformas på ett humant sätt, som inte utsätter ungdomarna för onödigt stress inför många viktiga val, eller gör dem besvikna. Ungdomarnas välbefinnande och psykiska hälsa borde beaktas när man beslutar om dessa aspekter av utbildningssystemet.

Det kan vara på sin plats att avslutningsvis påpeka att det är nödvändigt att se skillnaderna som finns *inom* pojkgruppen och flick-

² Det finns uppgifter om att pojkar har sämre studieresultat och fler studieavbrott på gymnasiet (Skolverket, 2008); uppgifter om skillnader i betygsfördelning vid avgång från grundskolan (Björnsson, 2005; Sveriges Ingenjörer, 2008) samt uppgifter om antal studenter och examina på högskolan är tillgängliga (Högskoleverket, 2010, Högskoleverket och SCB). Uppgifter om fördelning för flickor och pojkar i meritvärdepoäng från gymnasieskolan skulle också vara intressanta att redovisa.

gruppen och att inte behandla pojkar och flickor genom att attribuera dem automatiskt könstereotypiska egenskaper, intressen och behov. Denna stereotypiska behandling skulle kunna vara negativ särskilt för barn som uppvisar beteenden och egenskaper som icke är könstypiska: lågpresterande flickor med externaliserande beteenden eller högpresterande pojkar med internaliserande problem skulle riskera av väcka förvåning och bli missförstådda i en könsstereotypisk lärandemiljö. Det kan dock likväl vara viktigt att inte avfärda, utan erkänna och ta hänsyn till de generella skillnader som finns mellan pojkar och flickor i dessa avseenden. Att inte erkänna skillnader som finns, att ignorera dessa skillnader och behandla alla utifrån samma norm innebär i själva verket att man diskriminerar.

Referenser

Referenser i den narrativa syntesen

- Anderman, E.M. (2002). School effects on psychological outcomes during adolescence. *Journal of educational psychology*, 94, 4, 795–809 [Ref ID 2604].
- Brendgen, M., Bukowski, W. M., Wanner, B., Vitaro, F. and Tremblay, R. E. (2007). Verbal Abuse by the Teacher During Childhood and Academic, Behavioral, and Emotional Adjustment in Young Adulthood. *Journal of educational psychology*, 99, 1, 26–38 [Ref ID 29902].
- Buehler, C. and Gerard, J. M. (2004). Cumulative environmental risk and youth maladjustment: the role of youth attributes. *Child Development*, 75, 6, 1832–1849 [Ref ID 26559].
- Ciarrochi, J., Heaven, P. C. L. and Davies, F. (2007). The impact of hope, self-esteem, and attributional style on adolescents' school grades and emotional well-being: A longitudinal study. *Journal of Research in Personality*, 41, 6, 1161–1178 [Ref ID 1755].
- Cole, D.A., Jacquez, F. M. and Maschman, T. L. (2001). Social origins of depressive cognitions: A longitudinal study of self-perceived competence in children. *Cognitive Therapy and Research*, 25, 4, 377–395 [Ref ID 9011].
- Cole, D.A., Martin, J. M., Peeke, L. A., Seroczynski, A. D. and Fier, J. (1999). Children's over- and underestimation of academic competence: A longitudinal study of gender differences, depression, and anxiety. *Child development*, 70, 2, 459–473 [Ref ID 3035].
- Cole, D.A., Maxwell, S. E., Martin, J. M., Peeke, L. G., Seroczynski, A. D., Tram, J. M., et al. (2001). The development of multiple domains of child and adolescent self-concept: A cohort sequential longitudinal design. *Child development*, 72, 6, 1723–1746 [Ref ID 9024].
- Crosnoe, R., Erickson, K. G. and Dornbusch, S. M. (2002). Protective Functions of Family Relationships and School Factors on the Deviant Behavior of Adolescent Boys and Girls: Reducing the Impact of Risky Friendships. *Youth and Society*, 33, 4, 515–544 [Ref ID 27265].

- Crosnoe, R., Riegle Crumb, C. and Muller, C. (2007). Gender, Self-Perception, and Academic Problems in High School. *Social problems*, 54, 1, 118–138 [Ref ID 6924].
- De Fraine, B., Van Damme, J. and Onghena, P. (2007). A longitudinal analysis of gender differences in academic self-concept and language achievement: A multivariate multilevel latent growth approach. *Contemporary Educational Psychology. Special Issue: Applications of latent variable modelling in educational psychology research*, 32, 1, 132–150 [Ref ID 1879].
- Denissen, J.J.A., Zarrett, N. R. and Eccles, J. S. (2007). I Like to Do It, I'm Able, and I Know I Am: Longitudinal Couplings between Domain-Specific Achievement, Self-Concept, and Interest. *Child development*, 78, 2, 430–447 [Ref ID 29803].
- Dhami, M.K., Hoglund, W. L., Leadbeater, B. J. and Boone, E. M. (2005). Gender-linked Risks for Peer Physical and Relational Victimization in the Context of School-level Poverty in First Grade. *Social Development*, 14, 3, 532–549 [Ref ID 7092].
- Duchesne, S., Vitaro, F., Larose, S. and Tremblay, R. E. (2008). Trajectories of Anxiety during Elementary-school Years and the Prediction of High School Noncompletion. *Journal of Youth and Adolescence*, 37, 9, 1134–1146 [Ref ID 24426].
- Fletcher, J.M. (2008). Adolescent depression: diagnosis, treatment, and educational attainment. *Health Economics*, 17, 11, 1215–1235 [Ref ID 24414].
- Fröjd, S., Nissinen, E., Pelkonen, M., Marttunen, M., Koivisto, A., & Kaltiala-Heino, R. (2008). Depression and school performance in middle adolescent boys and girls. *Journal of Adolescence*, 31(4), 485–498.
- Gådin, K.G. and Hammarström, A. (2003). Do changes in the psychosocial school environment influence pupils' health development? Results from a three-year follow-up study. *Scandinavian journal of public health*, 31, 3, 169 [Ref ID 31562].
- Goldston, D.B., Walsh, A., Arnold, E. M., Reboussin, B., Daniel, S. S., Erkanli, A., et al. (2007). Reading Problems, Psychiatric Disorders, and Functional Impairment from Mid- to Late Adolescence. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 46, 1, 25–32 [Ref ID 1876].

- Hamre, B.K. and Pianta, R. C. (2001). Early teacher-child relationships and the trajectory of children's school outcomes through eighth grade. *Child development*, 72, 2, 625–638 [Ref ID 5106].
- Henricsson, L. and Rydell, A. (2004). Elementary school children with behavior problems: Teacher-child relations and self-perception. A prospective study. *Merrill-Palmer Quarterly*, 50, 2, 111–138 [Ref ID 2335].
- Hoffmann, M., Powhshta, K., & White, K. (2004). An Examination of Gender Differences in Adolescent Adjustment: The Effect of Competence on Gender Role Differences in Symptoms of Psychopathology. *Sex Roles*, 50(11/12), 795–810.
- Kenney-Benson, G.A., Pomerantz, E. M., Ryan, A. M. and Patrick, H. (2006). Sex Differences in Math Performance: The Role of Children's Approach to Schoolwork. *Developmental Psychology*, 42, 1, 11–26 [Ref ID 25864].
- Kistner, J.A., David-Ferdon, C. F., Lopez, C. M. and Dunkel, S. B. (2007). Ethnic and sex differences in children's depressive symptoms. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 36, 2, 171–181 [Ref ID 4636].
- Leeson, P., Ciarrochi, J. and Heaven, P. (2008). Cognitive ability, personality, and academic performance in adolescence. *Personality and Individual Differences*, 45, 7, 630–635 [Ref ID 32841].
- Little, S.A. and Garber, J. (2004). Interpersonal and Achievement Orientations and Specific Stressors Predict Depressive and Aggressive Symptoms. *Journal of Adolescent Research*, 19, 1, 63–84 [Ref ID 8850].
- Loukas, A. and Robinson, S. (2004). Examining the moderating role of perceived school climate in early adolescent adjustment. *Journal of Research on Adolescence*, 14, 2, 209–233 [Ref ID 2316].
- Marcon, R.A. (1999). Differential impact of preschool models on development and early learning of inner-city children: a three-cohort study. *Developmental psychology*, 35, 2, 358–375 [Ref ID 5221].
- Mashburn, A., Pianta, R., Hamre, B., Downer, J., Barbarin, O., Bryant, D., et al. (2008). Measures of classroom quality in prekindergarten and children's development of academic, language, and social skills. *Child Development*, [Ref ID 256].

- McCarty, C.A., Mason, W. A., Kosterman, R., Hawkins, J. D., Lengua, L. J. and McCauley, E. (2008). Adolescent School Failure Predicts Later Depression Among Girls. *Journal of Adolescent Health*, 43, 2, 180–187 [Ref ID 24476]
- McLeod, J.D. and Fettes, D. L. (2007). Trajectories of Failure: The Educational Careers of Children with Mental Health Problems. *American Journal of Sociology*, 113, 3, 653–701 [Ref ID 25058].
- Meadows, S.O. (2007). Evidence of Parallel Pathways: Gender Similarity in the Impact of Social Support on Adolescent Depression and Delinquency. *Social Forces*, 85, 3, 1143–1167 [Ref ID 25333].
- Montague, M., Enders, C., Dietz, S., Dixon, J. and Cavendish, W. M. (2008). A longitudinal study of depressive symptomatology and self-concept in adolescents. *The Journal of Special Education*, 42, 2, 67–78 [Ref ID 1653]
- Morgan, P.L., Farkas, G., Tufis, P. A. and Sperling, R. A. (2008). Are reading and behavior problems risk factors for each other? *Journal of learning disabilities*, 41, 5, 417–436 [Ref ID 1638].
- Murberg, T. and Bru, E. (2008). The relationships between negative life events, perceived support in the school environment and depressive symptoms among Norwegian senior high school students: a prospective study. *Social Psychology of Education*, 1–10 [Ref ID 36028]
- Määttä S. Stattin H. Nurmi JE. (2006). Achievement strategies in peer groups and adolescents' school adjustment and norm-breaking behavior. *Scandinavian Journal of Psychology*, 47, 4, 273–280 [Ref ID 408].
- Needham, B.L., Crosnoe, R. and Muller, C. (2004). Academic Failure in Secondary School: The Inter-Related Role of Health Problems and Educational Context. *Social problems*, 51, 4, 569–586 [Ref ID 2277].
- Newcomb, M.D., Abbott, R. D., Catalano, R. F., Hawkins, J. D., Battin-Pearson, S. and Hill, K. (2002). Meditational and deviance theories of late high school failure: Process roles of structural strains, academic competence, and general versus specific problem behavior. *Journal of Counseling Psychology*, 49, 2, 172–186 [Ref ID 2686].

- Nishina, A., Juvonen, J. and Witkow, M. R. (2005). Sticks and stones may break my bones, but names will make me feel sick: the psychosocial, somatic, and scholastic consequences of peer harassment. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 34, 1, 37–48 [Ref ID 4835].
- Paul, J.J. and Cillessen, A. H. N. (2003). Dynamics of Peer Victimization in Early Adolescence: Results from a Four-Year Longitudinal Study. *Journal of Applied School Psychology*, 19, 2, 25–43 [Ref ID 2566].
- Reddy, R., Rhodes, J. E. and Mulhall, P. (2003). The influence of teacher support on student adjustment in the middle school years: A latent growth curve study. *Development and psychopathology*, 15, 1, 119–138 [Ref ID 2533].
- Rhodes, M. and Brickman, D. (2008). Preschoolers' Responses to Social Comparisons Involving Relative Failure. *Psychological Science*, 19, 10, 968–972 [Ref ID 28316].
- Ross, C.E. and Broh, B. A. (2000). The role of self-esteem and the sense of personal control in the academic achievement process. *Sociology of Education*, 73, 4, 270–284 [Ref ID 2902].
- Rudolph, K.D., Ladd, G. and Dinella, L. (2007). Gender Differences in the Interpersonal Consequences of Early-Onset Depressive Symptoms. *Merrill-Palmer Quarterly*, 53, 3, 461–488 [Ref ID 33287].
- Schwartz, D., Gorman, A. H., Duong, M. T. and Nakamoto, J. (2008). Peer relationships and academic achievement as interacting predictors of depressive symptoms during middle childhood. *Journal of abnormal psychology*, 117, 2, 289–299 [Ref ID 4529].
- Shahar, G., Henrich, C. C., Winokur, A., Blatt, S. J., Kupermine, G. P. and Leadbeater, B. J. (2006). Self-criticism and depressive symptomatology interact to predict middle school academic achievement. *Journal of clinical psychology*, 62, 1, 147–155 [Ref ID 2054].
- Snyder, J., Brooker, M., Patrick, M. R., Snyder, A., Schrepferman, L. and Stoolmiller, M. (2003). Observed peer victimization during early elementary school: continuity, growth, and relation to risk for child antisocial and depressive behavior. *Child development*, 74, 6, 1881–1898 [Ref ID 6420].

- Somersalo H. Solantaus T. Almqvist F. (2002). Classroom climate and the mental health of primary school children. *Nordic Journal of Psychiatry*, 56, 4, 285–290 [Ref ID 620].
- Stipek, D. and Miles, S. (2008). Effects of aggression on achievement: Does conflict with the teacher make it worse? *Child development*, 79, 6, 1721–1735 [Ref ID 8442].
- Ueno, K. (2005). The Effects of Friendship Networks on Adolescent Depressive Symptoms. *Social Science Research*, 34, 3, 484–510 [Ref ID 26142].
- Undheim, A.M. and Sund, A. M. (2005). School Factors and the Emergence of Depressive Symptoms among Young Norwegian Adolescents. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 14, 8, 446–453 [Ref ID 25990].
- Van de Gaer, E., Van Landeghem, G., Pustjens, H., Van Damme, J. and De Munter, A. (2007). Impact of students' and their school-mates' achievement motivation on the status and growth in math and language achievement of boys and girls across grades 7 through 8. *Psychological Belgica*, 47, 1–2, 5–29 [Ref ID 1911].
- Van Houtte, M. (2005). Global Self-Esteem in Technical/Vocational versus General Secondary School Tracks: A Matter of Gender? Sex Roles: A *Journal of Research*, 53, 9–10, 753–761 [Ref ID 26065].

Övriga referenser

- Alfven, G. Östberg, V. Hjern, A. (2008). Stressor, perceived stress and recurrent pain in Swedish schoolchildren. *Journal of Psychosomatic Research*. 65(4), 381–387.
- Allodi, M (2009) Byråkrati , marknad eller lotteri ? Organisation och styrning av utbildning: effekter och risker för specialpedagogiska verksamheter. I:P. Adolfsson & R. Solli (red.) *Offentlig sektor och komplexitet. Om hantering av mål och strategier och professioner*. Lund: Studentlitteratur, s. 199–225.
- Allodi, M. (2010). Goals and values in school: a model for describing, evaluating and developing the social climate of learning environments. *Social Psychology of Education*.

- American Psychiatric Association (1994). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-IV*. Washington, D.C.: American Psychiatric Assoc.
- Battistich, V., Solomon, D., Watson, M., & Schaps, E. (1997). Caring school communities. *Educational Psychologist*, 32, 137–151.
- Björnsson, M. (2005). *Kön och skolframgång: tolkningar och perspektiv*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Bohte, J. (2001). School Bureaucracy and Student Performance at the Local Level. *Public Administration Review*, 61(1), 92–99.
- Bonanno, P., & Kommers, P. (2005). Gender Differences and Styles in the Use of Digital Games. *Educational Psychology*, 25(1), 13–41. doi: 10.1080/0144341042000294877.
- Bronfenbrenner, U. (Ed.). (1999). *Environments in developmental perspective: Theoretical and operational models*. Washington, DC, US: American Psychological Association.
- Bronfenbrenner, U. (2000). *Ecological systems theory*. DC, US: American Psychological Association; New York, NY, US: Oxford University Press: Washington.
- Brophy, J. E. (1983). Research on the self-fulfilling prophecy and teacher expectations. *Journal of Educational Psychology*, 75, 631–661.
- Brophy, J. (1988). Research linking teacher behaviour to student achievement: potential implication for instruction of Chapter 1 students. *Educational Psychologist*, 23(3), 235–286.
- Coren, E. & Fischer, M. (2006). The conduct of systematic research reviews for the SCIE knowledge reviews. London: Social Care Institute for Excellence.
- Danielson, M. (2006) *Svenska skolbarns hälsovanor 2005/2006*. Grundrapport.
- Danielson, M. & Sundbaum, B. (2003) *Mobbning bland skolbarn*. Örebro: Statens Folkhälsoinstitut.
- Deci, E., Vallerand, R., Pelletier, L., & Ryan, R. (1991). Motivation and Education: The Self-Determination Perspective. *Educational Psychologist*, 26(3/4), 325.

- Goodman, E. Amick, B C. Rezendes, M O. Tarlov, A R. Rogers, W H. Kagan, J (1997). Influences of gender and social class on adolescents' perceptions of health. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*. 151(9):899–904.
- Gustafsson, J.-E., Allodi M. Westling, Alin Åkerman, B., Eriksson, C., Eriksson, L. Fischbein, S., Granlund, M., Gustafsson, P. Ljungdahl, S., Ogden, T., Persson, R.S. (2010a). *School, Learning and Mental Health. A systematic review*. Stockholm: The Royal Swedish Academy of Sciences, the Health Committee www.buph.se/download/18.2a0ff5f12801fe5f27800010876/kunskaps%C3%B6versikt_skola.pdf.
- Gustafsson, J.-E., Allodi M. Westling, Alin Åkerman, B., Eriksson, C., Eriksson, L. Fischbein, S., Granlund, M., Gustafsson, P. Ljungdahl, S., Ogden, T., Persson, R.S. (2010b). *School, Learning and Mental Health A systematic review. Appendix: search profiles*. The Royal Swedish Academy of Sciences, the Health Committee www.buph.se/download/18.2a0ff5f12801fe5f27800010880/Appendix+9.pdf.
- Hagquist, C. (2009). Psychosomatic health problems among adolescents in Sweden-are the time trends gender related? *European Journal of Public Health*, 19(3), 331–336. doi:10.1093/eurpub/ckp031.
- Hagquist, C. (2010). Discrepant time trends in mental health complaints among younger and older adolescents in Sweden: an analysis of WHO data 1985–2005. *Journal of Adolescents Health*, 46(3), 258–264.
- Harden, A., Reese, R., Sheperd, J. Brunton, G. Oakley, A. (2001). *Young people and mental health: a systematic review of research on barriers and facilitators*. London: EPPI-Centre, Social Science Research Unit, Institute of Education, University of London.
- Hinshaw, S. P. (1992). Externalizing behavior problems and academic underachievement in childhood and adolescence: Causal relationships and underlying mechanisms. *Psychological Bulletin*. 111, 127–155.
- Huguet, P., Dumas, F., Marsh, H., Régner, I., Wheeler, L., Suls, J., Seaton, M., & Neziek, J. (2009). Clarifying the Role of Social Comparison in the Big-Fish--Little-Pond Effect (BFLPE): An Integrative Study. *Journal of Personality & Social Psychology*, 97(1), 156–170.

- Högskoleverket (2010). Universitet & högskolor. Högskoleverkets årsrapport. 2010. Stockholm: Högskoleverket.
- Högskoleverket och SCB (2010). Sökande och antagna till högskoleutbildning på grundnivå och avancerad nivå höstterminen 2009, statistiska meddelanden, UF 46 SM 0901.
- Ingvar, M. (2010). Biologiska faktorer och könsskillnader i skolresultat. Rapport VI från Delegationen för Jämställdheten i skolan. SOU 2010:52.
- Kessler, R.C. (2000). Gender and mood disorder. I: M. Goldman & M. Hatch (red.). *Women and Health*. (9997–1009). San Diego: Academic Press.
- Kleinfeld, J. (2009a). The State of American Boyhood. *Gender Issues*, 26(2), 113–129. Doi: 10. 1007/s 12147–009–9074-z.
- Kleinfeld, J. (2009b). No map to manhood: male and female mindsets behind the college gender gap. *Gender issue*, 26, (3–4) 171–182.
- Lager, A. (2009). Varför drabbas kvinnor oftare av oro, ångest och depression?: en kunskapsöversikt. Östersund: Svenska folkhälsoinstitutet.
- Marsh, H. W., Trautwein, U., Ludtke, O., Baumert, J., & Koller, O. (2007). The Big-Fish-Little-Pond Effect: Persistent Negative Effects of Selective High Schools on Self-Concept after Graduation. *American Educational Research Journal*, 44(3), 631–669.
- Maughan B. Rowe R. Messer J. Goodman R. Meltzer H. (2004). Conduct disorder and oppositional defiant disorder in a national sample: developmental epidemiology. *Journal of Child Psychology & Psychiatry & Allied Disciplines*. 45(3):609–21.
- Messer J, Goodman R, Rowe R, Meltzer H, Maughan B. (2006). Preadolescent conduct problems in girls and boys. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*. 45(2):184–91.
- Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100, 674–701.
- Moffitt, T., Caspi, A., Rutter, M., & Silva, P.A. (2001). *Sex differences in antisocial behaviour: Conduct disorder, delinquency and violence in the Dunedin Longitudinal Study*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Noble, R. (2005). Depression in women. *Metabolism: Clinical & Experimental*, 54(5 Suppl 1):49–52.
- Nolen-Hoeksema, S., & Girgus, J. S. (1994). The emergence of gender differences in depression during adolescence. *Psychological Bulletin*, 115, 424–443.
- Nordberg, L. (1994). *The first four years of children's mental development: an empirical study with applications in psychology, child- and adolescent psychiatry and pediatrics*. Diss. Stockholm: Karol. inst.
- Ohannessian, C. (2009). Media Use and Adolescent Psychological Adjustment: An Examination of Gender Differences. *Journal of Child & Family Studies*, 18(5), 582–593. Doi: 10.1007/s 10826–009–9261–2.
- Petersen S, Bergström E, Cederblad M, Ivarsson A, Köhler L, Rydell A-M, Stenbeck M, Sundelin C, Hägglöf B. (2010). *Barn och ungdomars psykiska hälsa i Sverige: en systematisk litteraturöversikt med tonvikt på förändringar över tid*. Stockholm: Hälsoutskottet, Kungl. Vetenskapsakademien.
- Riecher-Rössler, A. (2010). Prospects for the classification of mental disorders in women. *European Psychiatry*, 25(4), 189–196. doi:10.1016/j.eurpsy.2009.03.002.
- Ring, Jonas (2010). *Brott bland ungdomar i årskurs nio: resultat från skolundersökningen om brott åren 1995–2008*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet (BRÅ).
- Rodgers, M., Arai, L., Britten, N., Petticrew, M., Popay, J. & Roberts, H. Guidance on the conduct of narrative synthesis in systematic reviews: a comparison of guidance-led narrative synthesis versus metaanalysis. CRD Centre for Reviews and Dissemination at the University of York.
- Rubie-Davies, C. (2010). Teacher expectations and perceptions of student attributes: Is there a relationship? *British Journal of Educational Psychology*, 80(1), 121–135.
- Rutter, M., Maughan, B., Mortimore, P. & Ouston, J. (1979). *Fifteen thousand hours: secondary schools and their effects on children*. London: Open Books.
- Rutter, M., & Maughan, B. (2002). School effectiveness findings 1979–2002. *Journal of School Psychology*, 40(6), 451–475.

- Rutter, M., Giller, H. & Hagell, A. (1998). *Antisocial Behavior by Young People*. Cambridge University Press.
- Rutter M., Caspi A., Moffitt TE. (2003). Using sex differences in psychopathology to study causal mechanisms: unifying issues and research strategies. *Journal of Child Psychology & Psychiatry & Allied Disciplines*. 44(8): 1092–115.
- Seedat S. Scott KM., Angermeyer MC., Berglund P., Bromet EJ., Brugha TS., Demyttenaere K., de Girolamo G., Haro JM., Jin R., Karam EG., Kovess-Masfety V., Levinson D., Medina Mora ME., Ono Y., Ormel J., Pennell BE., Posada-Villa J., Sampson NA., Williams D., Kessler RC. (2009) Cross-national associations between gender and mental disorders in the World Health Association world mental health survey. *Archives of General Psychiatry*. 66(7):785–95.
- SBU (2010). Program för att förebygga psykisk ohälsa hos barn – en systematisk litteraturöversikt. www.sbu.se/upload/Publikationer/Content0/1/Program_forebygga_psykisk_ohalsa_hos_barn.pdf.
- Simonoff E., Elander J., Holmshaw J., Pickles A., Murray R., Rutter M. (2005). Predictors of antisocial personality. Continuities from childhood to adult life. *The British Journal of Psychiatry* 184: 118–127.
- Skolverket (2004). Pre-school in transition. A national evaluation of the Swedish pre-school. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2006). Lusten och möjligheten: om lärarens betydelse, arbetssituation och förutsättningar: fördjupande utvärdering utifrån den nationella utvärderingen 2003 av grundskolans årskurs 9. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2008). Studieresultat i gymnasieskolan: en statistisk beskrivning av ofullständiga gymnasiestudier. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2009). Vad påverkar resultaten i svensk grundskola? Kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer. Rapport 09:1127 www.skolverket.se/publikationer?id=2260.
- Socialstyrelsen (2009). Folkhälsorapport. Stockholm Socialstyrelsen. www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/8495/2009-126-71_200912671.pdf.
- Socialstyrelsen (2010). Social rapport 2010. Stockholm: Socialstyrelsen.

- Sveriges ingenjörer (2008). *Sverige behöver ingenjörer: statistiska brottstycken om ingenjörer och teknikutbildning*. Stockholm: Sveriges ingenjörer.
- Walsh, P. (2006) Narrowed horizons and the impoverishment of educational discourse: teaching, learning and performing under the new educational bureaucracies. *Journal of Education Policy*, 21(1):95–117.
- Weaver-Hightower, M. (2003). The "Boy Turn" in Research on Gender and Education. *Review of Educational Research*, 73(4), 471–498.
- Wernersson, I. (2010). Könsskillnader i skolprestationer – Idéer om orsaker. Rapport V från Delegationen för Jämställdhet i skolan. Statens offentliga Utredningar SOU 2010:51.
- WHO (1992). International classification of diseases ICD-10. www.who.int/classifications/icd/en/
- WHO (2003) the mental health context. www.who.int/mental_health/resources/en/context.PDF.
- WHO (2005). *Promoting mental health*. www.who.int/mental_health/evidence/MH_Promotion_Book.pdf.
- WHO (2008). *Inequalities in young people health. Health behaviour in school-aged children. International report from the 2005/2006 survey*. www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0005/53852/E91416.pdf.
- WHO (2010). Gender and health. Regional Office of Europe. Web dokument. www.euro.who.int/en/what-we-do/health-topics/health-determinants/gender.

Ordlista

Adolescensen: (från latinet *adolesce* = att växa) övergångsperioden mellan början av puberteten och vuxenlivet.

Assertiveness: en exakt översättning av detta begrepp saknas, men assertiveness motsvarar egenskapen att vara modig, bestämd och säker i sig själv, att argumentera med självförtroende och att inte vara rädd för att ha en egen ståndpunkt.

Coping: handlingar, strategier och reaktioner som individer använder för att hantera eller bekämpa stressfyllda situationer.

Deficit: nedsättning av förmåga eller funktion.

Dyadiska relationer: relationer mellan två.

Etiologi: studien av orsaker till olika tillstånd och sjukdomar.

Medierande faktor: faktor som påverkar och orsakar en effekt genom att den länkar samman två variabler, till exempel en viss bakgrundsfaktor med ett senare utfall.

Ostracism: handlingar som genomförs av en individ eller en grupp och som har syftet att ignorera och exkludera andra, eller stöta ut dem från den sociala gemenskapen.

Proximala processer: "näraliggande processer" som beskrivs som samspejsituationer i vilka personen utvecklas och lär sig, genom att interagera med sin närmaste omgivning. Kvaliteten i dessa samspejsituationer och relationer påverkar resultatet för individen, både när det gäller lärande och välbefinnande.

Trajektorier: "banornas streckning", till exempel i ett linjediagram, kallas trajektorier, som i en projektils bana. I longitudinella studier som följer elever över tid och mäter förändringar i olika egenskaper kallas trajektorier banorna som olika grupper av barn följer. Till exempel kan en grupp av elever ha höga skolresultat i början, i mitten och i slutet av skolan (stabil hög bana); en annan grupp har stabilt låga resultat (stabil låg bana); en tredje grupp har låga resultat i början och höga på slutet

(stigande bana) och en fjärde grupp har höga resultat i början och låga på slutet (dalande bana). Studien av dessa banor kan ge information om möjliga utvecklingsvägar för olika grupper av elever.

Dis-aggregerad data: uppgifter som görs tillgängliga och presenteras uppdelade för olika grupper, till exempel pojkar och flickor, i tabeller och diagram.

Litteratursökningar

Metoderna för litteratursökningarna utvecklades med utgångspunkt i internationella erfarenheter och dokumentation i detta område: på EPPI-centre (Harden et al, 2001), Social Care Institute for Excellence (SCIE; Coren & Fischer, 2006), Centre for Reviews and Dissemination (CRD; Rodgers, Arai et al.). Vi fick också ta del av erfarenheterna med genomförande av systematiska översikter som bedrivs på Socialstyrelsen och på Kunskapscentrum för hälso -och- sjukvården, SBU. Vi sökte databaserna CSA, EBSCO, Medline/OVID, Psycinfo/OVID.

Breda sökningar bedömdes som nödvändiga i och med att området som är i fokus för översikten studeras inom olika disciplinära fält och ett flertal begrepp används inom dessa fält. Det innebär att sökprofilerna är långa och komplexa med flera ämnestermer och synonymer för varje begrepp. De kan inte redovisas här av utrymmesskäl men är tillgängliga i sin helhet i ett Appendix som pdf-fil. (Gustafsson, et al. 2010b).

1. Sökningarna i databasen ASSIA, Sociological abstracts, Social services Abstracts performed in CSA at Stockholm university gav **3 880** referenser.
2. Sökningarna i EBSCO multiple databases: Academic Search Premier, Business Source Premier, Communication & Mass Media Complete, EJS E-Journals, ERIC, Research Starters – Business, Research Starters – Education, gav **8 494** referenser.
3. Sökningen i Medline/ OVID gav **3 493** referenser.
4. Sökningen i Psycinfo, Psycarticles/OVID resulterade i **3 013** referenser.

Genom litteratursökningarna identifierades 20 584 referenser som exporterades till en databas som upprättades i RefWorks (RW) (se figur 1.). Dubletter identifierades och avlägsnades (N=4 320). Litteratur-

översikter eller meta-analyser identifierades och analyserades separat (N=792).

Andra kategorier av referenser som exkluderades var: referenser på andra språk (N=145), referenser som inte var peer-reviewed (N=228), referenser utan abstract tillgänglig (N=369),

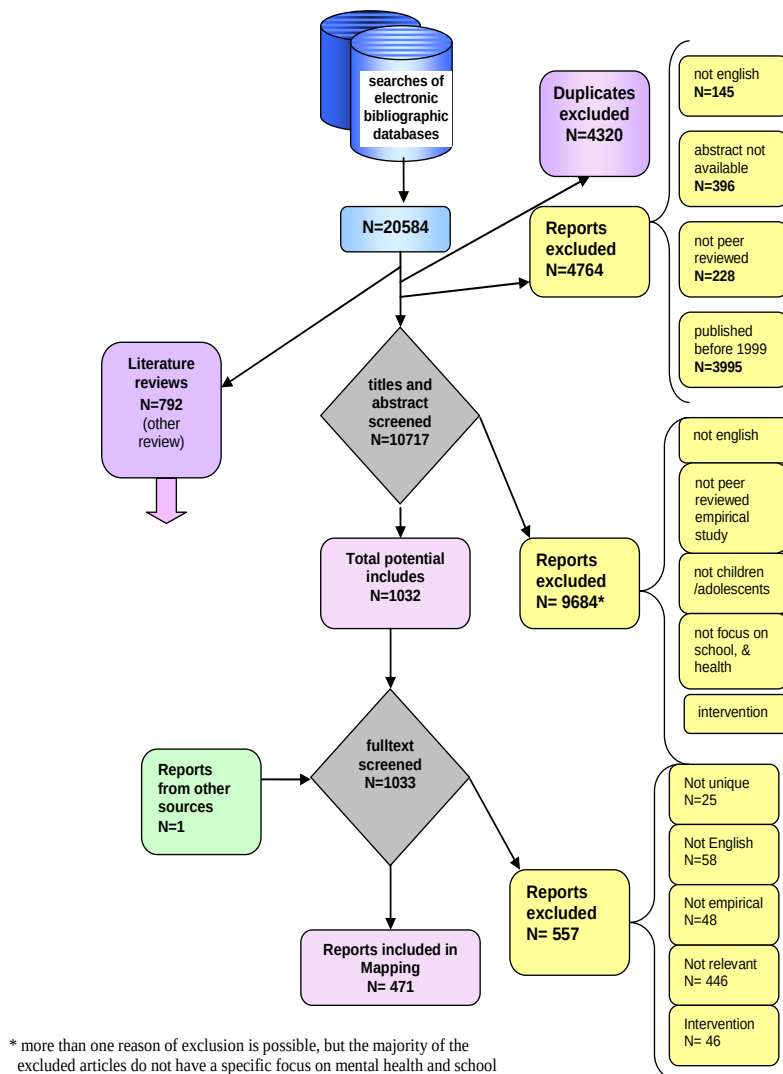
Andra referenser som exkluderades från den systematiska genomgången var referenser publicerade före 1999 (N=3 995). Efter dessa åtgärder återstod 10 717 referenser som skulle granskas av medlemmarna i arbetsgruppen.

Preliminär genomgång av titlar och abstrakt

Relevansen av referenser granskades utifrån titel och abstrakt av två oberoende granskare, för varje referens. Denna granskning pågick från mars till juni 2009. Varje par av granskare fick referenser att granska från sju olika publiceringsperioder, och var och en bestod av cirka 200–300 abstrakt. Granskningsprotokollet testades på en mindre grupp av referenser.

Varje granskare fyllde i ett protokoll för varje abstrakt med koder för inklusion/exklusion. Alla protokoll sparades på en gemensam server och registrerades i referensdatabasen i RefWorks. Vi räknade interbedömarreliabiliteten inom varje par, i beslut om inkludering/exkludering av referenserna. I 93,4 % av fallen var bedömnarna överens om vilka referenser som skulle inkluderas.

Figur 1 Litteraturlöde: från litteratursökningar, till abstraktgranskning och kartläggningsfas

Referenser som inkluderades av åtminstone en av de två granskarna, gick vidare till fulltextgranskningsfasen (N = 1 033).

Granskning av artiklar

I denna fas, granskades relevansen av de kvarstående 1 033 referenser genom att texten lästes i sin helhet. Detta arbete pågick från juli till november 2009 och genomfördes av en grupp av nio granskare. Referenserna sorterades och delades ut till granskarna parvis. Bedömnarna läste och bedömde i genomsnitt 100 referenser var.

Mer än 50 procent av referenserna exkluderades framför allt för att de inte var relevanta (N= 446) och på grund av andra orsaker (se figur 1). Alla koder från fulltextprotokollet registrerades i Refworks samt importerades till SPSS.

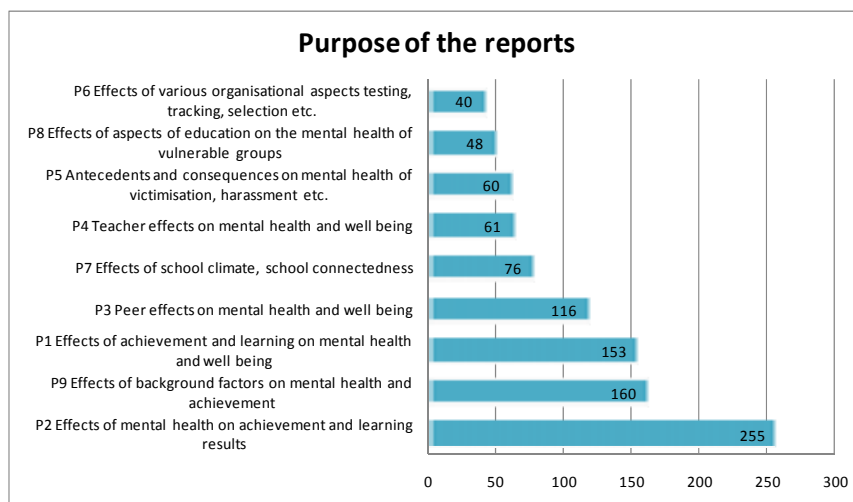
(Fulltextprotokollet är tillgängligt: se Gustafsson et al. 2010b, Appendix, avsnitt 1.)

Kartläggning

I detta avsnitt presenteras en kartläggning av de 471 artiklar som identifierades som potentiellt relevanta vid fulltextgranskningen.

Studiernas syfte

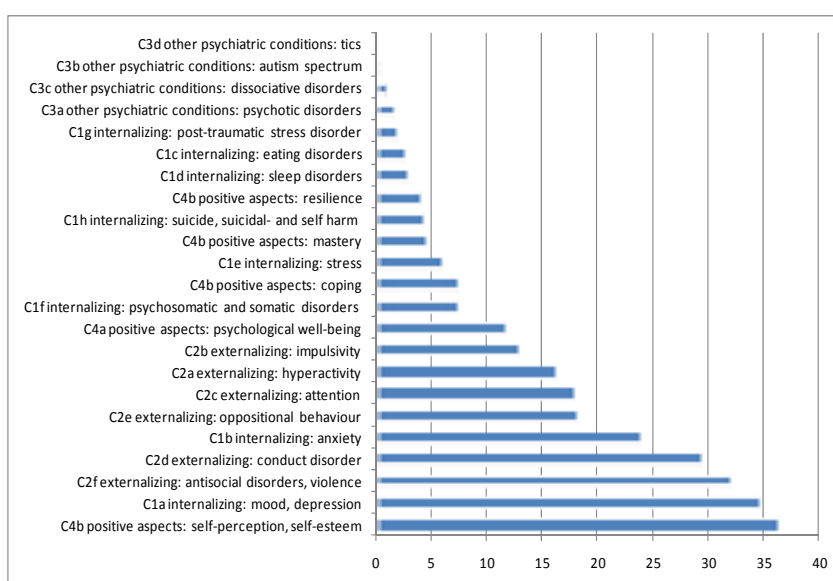
Figur 2 Referenser inkluderade i kartläggningsfasen (N=471) fördelade

Studiernas syfte klassificerades av granskarnas. Det mest vanligt förekommande syfte var "Effekter av psykisk hälsa på lärande" (P2) som identifierade i mer än hälften av referenserna (N=255). I många studier var syftet att studera effekten av bakgrundsfaktorer (P9) (N=160). Syftet att undersöka effekter av lärande på psykisk hälsa fanns i en tredjedel av referenserna (P1) (N=153). Alla andra syften var representerade av ett mindre antal av referenser (se figur 2). Mer än 50 procent av referenserna som studerade effekten av lärande på psykisk hälsa (P1) studerade också effekten av psykisk hälsa på lärande (P2).

Psykisk hälsa och välbefinnande

Figur 3 Förekomsten av olika aspekter av psykisk hälsa i referenserna som inkluderas i kartläggningen mapping (N=471) i procent

Olika aspekter av psykisk hälsa var kategoriserade med 23 koder. Alla aspekter som behandlades i referensen skulle rapporteras. Aspekten som är förekommer mest i studierna är de positiva aspekter av psykisk hälsa som definieras som självuppfattning, självkänsla, osv. (C4b). Dessa identifierades i mer än 35 procent av referenserna. Andra aspekter

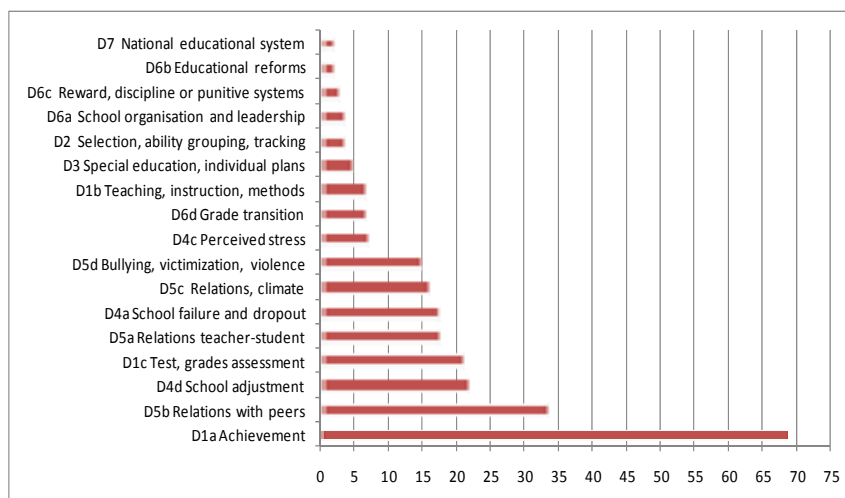
som är vanligt förekommande är internaliserande symptom C1a, (mood, depression), externaliserande symptom C2f, (antisocial disorder, violence) C2d (conduct disorder) and internaliserande symptom C1b (anxiety).

En annan grupp av aspekter som är mindre vanliga är: uppmärksamhetsproblem (C2e), hyperaktivitet (C2c) and impulsivitet (C2b) och välbefinnande (C4a).

Ännu mindre var antalet artiklar som behandlade coping (C4b) psykosomatiska symptom (C1f) och stress (C1e).

Skolrelaterade faktorer

Figur 4 Förekomst av de olika skolrelaterade faktorer i referenserna som ingår i kartläggningen (N=471) i procent

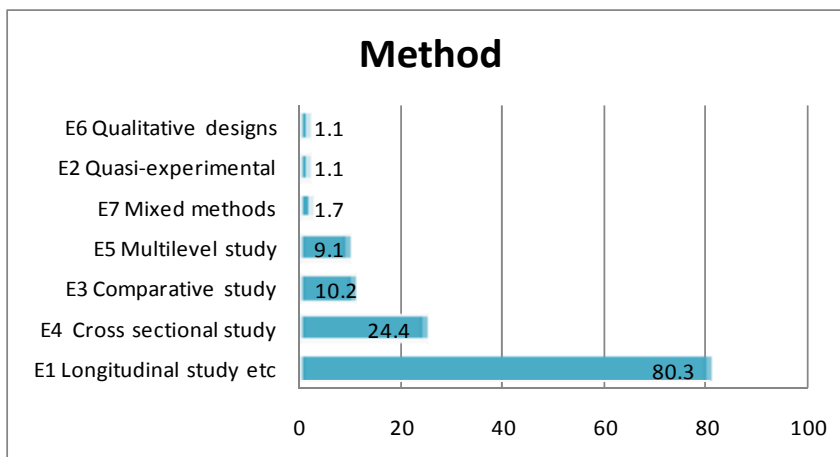

Skolfaktorerna som behandlades i referenserna sorterades i 17 kategorier och sju huvudgrupper (D1–D7). Dessa speglar en definition av samspelet i utbildningssituationer som ett komplex fenomen som kan undersökas på individnivå, samspelsnivå mellan lärare och elev, på grupp-nivå, skolnivå, som didaktiska aktiviteter, organisationsnivå och policy nivå (läroplan, betyg). Olika kombinationer av ansatser kan vara möjliga i referenserna. Till exempel kan temat av skolmisslyckande D4a (school failure, drop out) studeras med skilda per-

spektiv och syften: som ett utfall på individnivå av samspelet i utbildningssituationen, för att identifiera riskfaktorer på individnivå, för att identifiera problematiska egenskaper i utbildningssystemet, eller även för att undersöka effekter av skolmisslyckande för individerna. Analysen av innehållet visar att aspekter på individnivå dominerade, medan de organisatoriska aspekterna inte var lika väl representerade i materialet.

Metod

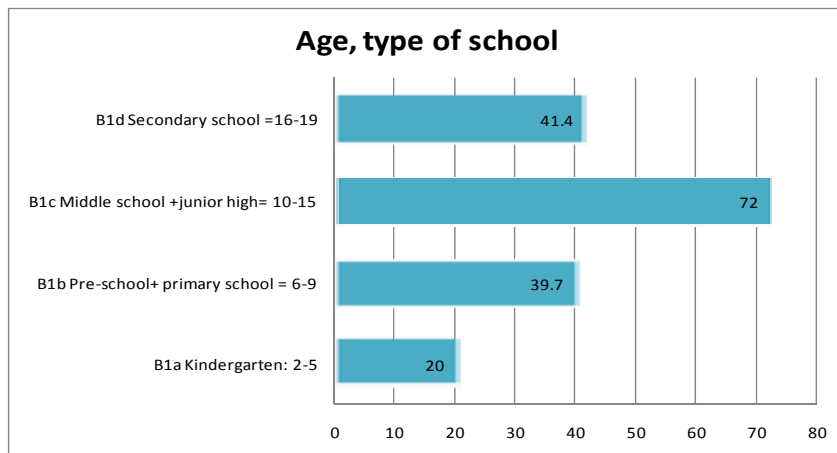
Figur 5 Förekomst av olika metoder i referenserna som ingår i kartläggningen (N= 471) i procent

Litteratursökningarna inkluderade termer för att söka specifikt longitudinella studier, och dessa utgör också en stor del av referensmaterialet som ingår i kartläggningen, men det finns också ett mindre antal studier som använder andra ansatser, vissa av dessa i kombination med den longitudinella.

Ålder och skolform

Figur 6 Förekomst av referenser i kartläggningen med deltagare i olika åldrar och skolnivå (N referenser = 471) i procent

De flesta referenser hade deltagare i åldern 10–15 (72 %). Åldersgrupperna 6–9 och 16–19 undersöktes i ungefär 40 procent av referenserna. Åldersgruppen 2–5 var representerad i endast 20 procent av referenserna. Alla åldersgrupper var representerade om än i olika grad.

Land

En stor del av referenserna rapporterar studier som har genomförts i USA, (63 %). De resterande referenser redovisar studier från 30 olika länder. Kanada ger det näst största bidraget med 26 referenser (5.5 %). Storbritannien, Australia, Finland, Kina and Sverige bidrar med flera studier, mellan 17 och 12. Nederländerna, Norge, Tyskland, Belgien, Nya Zeeland och Grekland bidrar med mellan 10 och 3 artiklar, medan 16 länder är representerade med en eller två artiklar.

Statens offentliga utredningar 2010

Kronologisk förteckning

1. Lätt att göra rätt
– om förmedling av brottskadestånd. Ju.
2. Ett samlat insolvensförfarande – förslag till ny lag. Ju.
3. Metria – förutsättningar för att ombilda division Metria vid Lantmäteriet till ett statligt ägt aktiebolag. M.
4. Allmänna handlingar i elektronisk form – offentlighet och integritet. Ju.
5. Skolgång för alla barn. U.
6. Kunskapslägesrapport på kärnavfallsområdet 2010
– utmaningar för slutförvarsprogrammet. M.
7. Aktiva åtgärder för att främja lika rättigheter och möjligheter – ett systematiskt målinriktat arbete på tre samhällsområden. IJ.
8. En myndighet för havs- och vattenmiljö. M.
9. Den framtida organisationen för vissa fiskefrågor. Jo.
10. Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i historia. En granskning på uppdrag av Delegationen för jämställdhet i skolan. U.
11. Spela samman – en ny modell för statens stöd till regional kulturverksamhet. Ku.
12. I samspel med musiklivet – en ny nationell plattform för musiken. Ku.
13. Upphandling på försvars- och säkerhetsområdet. Fi.
14. Partsinsyn enligt rättegångsbalken. Ju.
15. Kriminella grupperingar – motverka rekrytering och underlätta avhopp. Ju.
16. Sverige för nyanlända. Värden, välfärdsstat, vardagsliv. IJ.
17. Prissatt vatten? M.
18. En reformerad budgetlag. Fi.
19. Lärning – en bro mellan skola och arbetsliv. U.
20. Så enkelt som möjligt för så många som möjligt – från strategi till handling för e-förvaltning. Fi.
21. Bättre marknad för tjänstehundar. Jo.
22. Krigets Lagar – centrala dokument om folkrätten under väpnad konflikt, neutralitet, ockupation och fredsinsatser. Fö.
23. Tredje sjösäkerhetspaketet. Klassdirektivet, Klassförordningen, Olycksutredningsdirektivet, IMO:s olycksutredningskod. N.
24. Avtalad upphovsrätt. Ju.
25. Viss översyn av verksamhet och organisation på informationssäkerhetsområdet. Fö.
26. Flyttningsbidrag och unionsrätten. A.
27. Gemensamt ansvar och gränsöverstigande samarbete inom transportforskningen. N.
28. Vändpunkt Sverige – ett ökat intresse för matematik, naturvetenskap, teknik och IKT. U.
29. En ny förvaltningslag. Ju.
30. Tredje inre marknadspaketet för el och naturgas. Försatt europeisk harmonisering. N.
31. Första hjälpen i psykisk hälsa. S.
32. Utrikesförvaltning i världsklass. En mer flexibel utrikesrepresentation. UD.
33. Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i samhällskunskap. En granskning på uppdrag av Delegationen för jämställdhet i skolan. U.
34. På väg mot en ny roll – överväganden och förslag om Riksutställningar. Ku.
35. Kunskap som befrielse? En metanalys av svensk forskning om jämställdhet och skola 1969–2009. U.
36. Svensk forskning om jämställdhet och skola. En bibliografi. U.
37. Sverige för nyanlända utanför flyktingmottagandet. IJ.
38. Mutbrott. Ju.
39. Ny ordning för nationella vaccinationsprogram. S.

40. Cirkulär migration och utveckling – kartläggning av cirkulära rörelsemönster och diskussion om hur migrationens utvecklingspotential kan främjas. Ju.
41. Kompensationstillägg – om ersättning vid försenade utbetalningar. S.
42. Med fiskevård i fokus – en ny fiskevårdslag. Jo.
43. Förundersökningsbegränsning. Ju.
44. Mål och medel – särskilda åtgärder för vissa måltyper i domstol. Ju.
45. Händelseanalyser vid självmord inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten. Förslag till ny lag. S.
46. Utländsk näringsverksamhet i Sverige. En översyn av lagstiftningen om utländska filialer i ett EU-perspektiv. N.
47. Alkoholkonsumtion, alkoholproblem och sjukfrånvaro – vilka är sambanden? En systematisk litteraturoversikt. S.
48. Multipla hälsoproblem bland personer över 60 år. En systematisk litteraturoversikt om förekomst, konsekvenser och vård. S.
49. Förbud mot köp av sexuell tjänst. En utvärdering 1999–2008. Ju.
50. Försvarsmaktens helikopterresurser. Fö.
51. Könsskillnader i skolprestationer – idéer om orsaker. U.
52. Biologiska faktorer och könsskillnader i skolresultat. Ett diskussionsunderlag för Delegationen för jämställdhet i skolans arbete för analys av bakgrunden till pojkars sämre skolprestationer jämfört med flickors. U.
53. Pojkar och skolan: Ett bakgrundsdokument om "pojkkrisen". Översättning på svenska av engelsk rapport: Boys and School: A Background Paper on the "Boy Crisis". + Engelsk rapport. U.
54. Förbättrad återbetalning av studieskulder. U.
55. Romers rätt – en strategi för romer i Sverige. IJ.
56. Innovationsupphandling. N.
57. Effektivare planering av vägar och järnvägar. N.
58. Rehabiliteringsrådets delbetänkande. S.
59. Underhållsskyldighet i internationella situationer – Underhållsförordningen, 2007 års Haagkonvention och 2007 års Haagprotokoll + Bilagedel. Ju.
60. Ett utvidgat skydd mot åldersdiskriminering. IJ.
61. Driftskompatibilitet och enheter som ansvarar för underhåll inom EU:s järnvägssystem. N.
62. Så enkelt som möjligt för så många som möjligt. Under konstruktion – framtidens e-förvaltning. Fi.
63. EU:s direktiv om sanktioner mot arbetsgivare. Ju.
64. "Se de tidiga tecknen" – forskare reflekterar över sju berättelser från förskola och skola. U.
65. Kompetens och ansvar. S.
66. Barns perspektiv på jämställdhet i skola. En kunskapsöversikt. U.
67. I rättan tid? Om ålder och skolstart. U.
68. Ny yttrandefrihetsgrundlag? Yttrandefrihetskommittén presenterar tre modeller. Ju.
69. Förbättrad vinterberedskap inom järnvägen. N.
70. Ny struktur för skydd av mänskliga rättigheter. + Bilagor + Lättläst + Daisy. IJ.
71. Sexualbrottslagstiftningen – utvärdering och reformförslag. Ju.
72. Folk rätt i väpnad konflikt – svensk tolkning och tillämpning. + Bilaga 7, Svensk manual i humanitär rätt m.m. Fö.
73. Svensk sjöfarts konkurrensföresättningar. N.
74. Mer innovation ur transportforskning. N.
75. Gymnasial lärlingsutbildning – utbildning för jobb. Erfarenheter efter två års försök med lärlingsutbildning. U.
76. Transportstyrelsens databaser på vägtrafikområdet – integritet och effektivitet. N.
77. Sammanläggningar av landsting – övergångsstyre och utjämning. Fi.
78. Fondverksamhet över gränserna. Genomförande av UCITS IV-direktivet. Fi.
79. Pojkars och flickors psykiska hälsa i skolan: en kunskapsöversikt. U.

Statens offentliga utredningar 2010

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Lätt att göra rätt
– om förmedling av brottsskadestånd. [1]
- Ett samlat insolvensförfarande – förslag till ny lag. [2]
- Allmänna handlingar i elektronisk form
– offentlighet och integritet. [4]
- Partsinsyn enligt rättegångsbalken. [14]
- Kriminella grupperingar – motverka rekrytering och underlätta avhopp. [15]
- Avtalad upphovsrätt. [24]
- En ny förvaltningslag. [29]
- Mutbrott. (38)
- Cirkulär migration och utveckling
– kartläggning av cirkulära rörelsemönster och diskussion om hur migrationens utvecklingspotential kan främjas. [40]
- Förundersökningsbegränsning. [43]
- Mål och medel – särskilda åtgärder för vissa måltyper i domstol. [44]
- Förbud mot köp av sexuell tjänst. En utvärdering 1999–2008. [49]
- Underhållsskyldighet i internationella situationer – Underhållsförordningen, 2007 års Haagkonvention och 2007 års Haagprotokoll + Bilagedel. [59]
- EU:s direktiv om sanktioner mot arbetsgivare. [63]
- Ny yttrandefrihetsgrundlag? Yttrandefrihetskommittén presenterar tre modeller. [68]
- Sexualbrottslagstiftningen – utvärdering och reformförslag. [71]

Utrikesdepartementet

- Utrikesförvaltning i världsklass. En mer flexibel utrikesrepresentation. [32]

Försvarsdepartementet

- Krigets Lagar – centrala dokument om folkrätten under väpnad konflikt, neutralitet, ockupation och fredsinsatser. [22]

- Viss översyn av verksamhet och organisation på informationssäkerhetsområdet. [25]
- Försvarsmaktens helikopterresurser. [50]
- Folkrätt i väpnad konflikt – svensk tolkning och tillämpning. + Bilaga 7, Svensk manual i humanitär rätt m.m. [72]

Socialdepartementet

- Första hjälpen i psykisk hälsa. [31]
- Ny ordning för nationella vaccinationsprogram. [39]
- Kompensationstillägg – om ersättning vid försenade utbetalningar. [41]
- Händelseanalyser vid självmord inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten. Förslag till ny lag. [45]
- Alkoholkonsumtion, alkoholproblem och sjukfrånvaro – vilka är sambanden? En systematisk litteraturöversikt. [47]
- Multipla hälsoproblem bland personer över 60 år. En systematisk litteraturöversikt om förekomst, konsekvenser och vård. [48]
- Rehabiliteringsrådets delbetänkande. [58]
- Kompetens och ansvar. [65]

Finansdepartementet

- Upphandling på försvars- och säkerhetsområdet. [13]
- En reformerad budgetlag. [18]
- Så enkelt som möjligt för så många som möjligt – från strategi till handling för e-förvaltning. [20]
- Så enkelt som möjligt för så många som möjligt. Under konstruktion – framtidens e-förvaltning. [62]
- Sammanläggningar av landsting – övergångsstyre och utjämning. [77]
- Fondverksamhet över gränserna. Genomförande av UCITS IV-direktivet. [78]

Utbildningsdepartementet

- Skolgång för alla barn. [5]
- Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i historia. En granskning på uppdrag av Delegationen för jämställdhet i skolan. [10]
- Lärling – en bro mellan skola och arbetsliv. [19]
- Vändpunkt Sverige – ett ökat intresse för matematik, naturvetenskap, teknik och IKT. [28]
- Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i samhällskunskap. En granskning på uppdrag av Delegationen för jämställdhet i skolan. [33]
- Kunskap som befrielse? En metaanalys av svensk forskning om jämställdhet och skola 1969–2009. [35]
- Svensk forskning om jämställdhet och skola. En bibliografi. [36]
- Könsskillnader i skolprestationer – idéer om orsaker. [51]
- Biologiska faktorer och könsskillnader i skolresultat. Ett diskussionsunderlag för Delegationen för jämställdhet i skolans arbete för analys av bakgrunden till pojkars sämre skolprestationer jämfört med flickors. [52]
- Pojkar och skolan: Ett bakgrundsdokument om pojkkrisen. Översättning på svenska av engelsk rapport: Boys and School: A Backgroundpaper on the "Boy Crisis". + Engelsk rapport. [53]
- Förbättrad återbetalning av studieskulder. [54]
- "Se de tidiga tecknen"
– forskare reflekterar över sju berättelser från förskola och skola. [64]
- Barns perspektiv på jämställdhet i skola. En kunskapsöversikt. [66]
- I rättan tid? Om ålder och skolstart. [67]
- Gymnasial lärlingsutbildning
– utbildning för jobb. Erfarenheter efter två års försök med lärlingsutbildning. [75]
- Pojkars och flickors psykiska hälsa i skolan: en kunskapsöversikt. [79]

Jordbruksdepartementet

- Den framtida organisationen för vissa fiskefrågor. [9]
- Bättre marknad för tjänstehundar. [21]
- Med fiskevård i fokus – en ny fiskevårdslag. [42]

Miljödepartementet

- Metria – förutsättningar för att ombilda division Metria vid Lantmäteriet till ett statligt ägt aktiebolag. [3]
- Kunskapslägesrapport på kärnavfallsområdet 2010 – utmaningar för slutförvarsprogrammet. [6]
- En myndighet för havs- och vattenmiljö. [8]
- Prissatt vatten? [17]

Näringsdepartementet

- Tredje sjösäkerhetspaketet. Klassdirektivet, Klassförordningen, Olycksutredningsdirektivet, IMO:s olycksutredningskod. [23]
- Gemensamt ansvar och gränsöverstigande samarbete inom transportforskningen. [27]
- Tredje inre marknadspaketet för el och naturgas. Fortsatt europeisk harmonisering. [30]
- Utländsk näringsverksamhet i Sverige.
En översyn av lagstiftningen om utländska filialer i ett EU-perspektiv. [46]
- Innovationsupphandling. [56]
- Effektivare planering av vägar och järnvägar. [57]
- Driftskompatibilitet och enheter som ansvarar för underhåll inom EU:s järnvägssystem. [61]
- Förbättrad vinterberedskap inom järnvägen. [69]
- Svensk sjöfarts konkurrensförutsättningar [73]
- Mer innovation ur transportforskning. [74]
- Transportstyrelsens databaser på vägtrafikområdet – integritet och effektivitet. [76]

Integrations- och jämställdhetsdepartementet

- Aktiva åtgärder för att främja lika rättigheter och möjligheter – ett systematiskt målriktat arbete på tre samhällsområden. [7]
- Sverige för nyanlända. Värden, välfärdsstat, vardagsliv. [16]
- Sverige för nyanlända utanför flyktmottandet. [37]
- Romers rätt – en strategi för romer i Sverige. [55]
- Ett utvidgat skydd mot åldersdiskriminering. [60]
- Ny struktur för skydd av mänskliga rättigheter. + Bilagor + Lättläst + Daisy. [70]

Kulturdepartementet

Spela samman – en ny modell för statens stöd till regional kulturverksamhet. [11]

I samspel med musiklivet – en ny nationell plattform för musiken. [12]

På väg mot en ny roll – överväganden och förslag om Riksutställningar. [34]

Arbetsmarknadsdepartementet

Flyttningsbidrag och unionsrätten. [26]